

M Á G Y A R
ACADEMIAI ÉRTEŚITŐ.

VIII. ÉV.

1848. JANUAR.

I. Sz.

E' hivatalos lapból, melly az academiái gyűlésekben előforduló 's közzétételre alkalmas tárgyakat, valamint az intézetet illető fontosabb jelentéseket közli, az academiái szünidő kivételével minden hó' 10-dikén egy szám jelenik meg, 's ez a' körülmények szerint mindenkor egy vagy több ívből áll. Néha rajzok is járulnak hozzá. Az egész évi folyamra az előfizetés 2 ft e. p. — Kapható Eggenberger J. és fia academiái könyvtárosoknál 's általok a' két haza' mindegyik hiteles könyvtárosainál.

KIS GYŰLÉS, JAN. 10. 1848.

Vörösmarty Mihály rt. helyettes elnöktele alatt.

Jelen voltak Császár Ferencz tt., Bajza, Balogh, Bugát, Czuczor, Frivaldszky, Gebhardt, Kállay, Kis K., Luczenbacher, Szalay, Szemere, Szilasy, Szontagh, Sztrokay rr. tt., Bertha, Garay, Hanák, Henszlmann, Karácson, Mátray, Székács, Szőnyi, Waltherr ll. tt., Toldy Ferencz titoknok, Lukács M. helyettes segédjegyző.

CSÁSZÁR FERENCZ

az utolsó nagygyűlésen választott tiszteleti tag, székét elfoglalandó, az adós' személyének megítéléséről tartott fölvilágosítást, melly itt kivonatban közöltetik. *)

T. T.! A' hitelezők 's adósok közti viszonyokra mindenkör fő figyelmet fordított a' törvényhozás. Az azokat szabályozó törvények azonban mindig több pártolást tanusítottak a' hitelezők, mint az adósok' érdekei iránt. Tekintet nélkül a' jólelkű és uzsorás hitelezőre egyfölvil, 's a' nélkül szinte az ártatlanul szerencsétlen és rosszlelkű adósra más részről — azon általánosságnál fogva, mellyben alkotva lőnek, igazságtalan, mint ilyen embertelen- 's kegyetlenekké fajultak.

Mikép támadtak, mint fejlődtek és változtak e' törvények? érdekesen előadta Sztrokay Antal úr azon értekezésében, mellyt e' czim alatt olvasott körünkben: „A' hitelezők és adósok közti viszonyok' szemléje, különösen a' régi nemzeteknél.“ A' tárgyat értekező ott fogta föl, hol Sztrokay bevezegte; 's előrebocsátván az adósok' megítélését szabályozó törvény' vázlatos történetét hazánkban: ügyekezett kimutatni, miszerint e' törvény jogtalan, czélszerűtlen, 's káros hatásu a' társaságra, sőt magára a' köz hitelre is, mellynek érdekében pedig leginkább szokott védetni.

*) Ez értekezés egész terjedelmében, Kilián Györgynél fog legközelebb megjelenni.

Az Iső szakaszban előadta: „Az adós' személyének megítélése iránti törvényeket hazánkban.“

W e r b ő c z y H.tkönyvében, mellynek II. r. 68., és III. r. 28. cizimei szerint: az adós, ki fizetni nem képes, 15 napra a' bíró által bezáratván, ha ezen idő alatt hitelezőjét ki nem elégíti, vagy vele meg nem egyezik: eskü alatt kényszerűtendő arra, hogy annak, mit szolgálata vagy koldulása által szerez, hitelezőjének, hetenként egy harmadát átadja; ha pedig ezen fogadását megszegné, hitelezője őt bárhol is elfoghatja 's bezárathatja.

E' törvény' eredetének kimutatására fölhozta, miként az Árpád-házbeli királyok' idejéből nem találunk ide vonatkozó törvényt. — Sz. I s t v á n a' rabszolgaságot megszüntetni 's nem szaporítani akarta. — Sz. L á s z l ó és K á l m á n királyaink' törvényei telvék a' tolvajok, hatalmaskodók, stb elleni rendszabályokkal: de a' fizetni nem képes adósokról nem rendelkeznek; — még II. E n d r e' korából sem mutattathatik föl törvény, melly a' fizetni nem képes adós' személyét megítéltetni rendelné.

A' vegyes házbeli fejedelmek alatt Z s i g m o n d király' IIik, vagyis kisebb rendelvényében fordul elő l e g e l ő s z ő r az adósság szó; de mindig még a' hatalmaskodási, károsítási stb tettek' kíséretében, ugy azonban, hogy az adós már, ha nem fizethet, személyesen is letartóztathatik a' bíró által.

C o r v i n M á t y á s' VI. vagyis nagyobb rendelvénye' 29. cikkében van az első törvény tisztán az adósokról 's hitelezőikről; melly aztán II. U l á s z l ó alatt megújított 's némi részben bővítetett is. Ezen időben esik W e r b ő c z y' alakzása is az adós' személyének megítéléséről. E' törvény azonban, mint K i t t o n i c s' 98ik kételyéből tudjuk, 1619ben már elavult.

Az austriai házból származott uralkodók alatt az 1659: 31. t. cz. egyenesen az adóssági perekben hozott ítéletek' végrehajtását szabályozza; de az adós' személyének megítéléséről szóval sem emlékezik. És hallgatnak arról későbbi törvényeink is. Az 1807. 12. t. cz. pedig a' csalárd bukások' megszüntetését czélozva, végszavaiban a' Htk. III. r. 28. címét egyenesen és kizárólag a' csalárd bukottak' irányában rendel alkalmazandónak, miből nem alap nélkül vonhatni le a' következtést, miszerint W e r b ő c z y n e k már K i t t o n i c s' korában elavult törvényét, a' magyar törvényhozás 1807ben csupán a' csalárd bukottakra nézve akarta újra gyakorlatba tétetni.

Az 1840ben keletkezett 's 1844ben bővített hiteltörvények, jóllehet a' váltóvégrehajtásokat részletesen tárgyalják, az adós' személyének lefoglalhatásáról avagy hitelezőjének átadatásáról, szóval megítéléséről, említést nem tesznek. Miatán pedig a' váltótörvénysszékek W e r b ő c z y III. r. 38. címét a' váltó-végrehajtásoknál fölelevenítették; a' hétszemélyes tábla 1845diki

decemberben kimondta: miszerint az a' váltótörvénykezésben nem alkalmazható.

A' csódtörvény szinte csak a' hamis vagy vétkes gondatlanságu bukottra szab bűnvádi eljárást és büntetést; — az ártatlan, szerencsétlen bukott iránt illy szigorú alkalmaztatni nem rendel.

Igy állott az adósok' személyének megítélését illető törvény hazánkban napjainkig; 's ha történetét tekintjük, könnyen belátjuk, miszerint az a' magán erőszak' korlátolásának eredvénye.

A' Ildik szakaszban kimutatni ügyekezett értekező: hogy „Az adós' személyének megítélése jogtalan, czélszerűtlen, 's káros hatással van a' társaságra, sőt hitelre is. Itt mindenek előtt két megjegyzést tett: 1ső) Hogy ő csak ártatlan adóst ért, azaz olytat, ki szerencsétlen viszonyok, elháríthatlan csapások által, 's így önbűne nélkül jutott azon szomorú állapotba, mellynél fogva adósságát kifizetni nem képes.

2dik) Hogy a' személy-megítélés, mint általános kifejezés alatt, érti az adós' letartóztatását, börtönét, hitelezője kezébe átadatását, szolgálatát stb; mert fölteszi, hogy mind ez, előleges bírói határozat, vagy legalább rendelet nélkül művelt nemzeteknél épen nem történhetik meg.

Ezt előre bocsátva az adós' személyének megítélését jogtalanának mondá: mert azon törvény, melly minden különbség nélkül börtönt vagy szolgaságot mond a' nem fizethető adós' fejére, 's így büntetést szab az ártatlanra is, jogos nem lehet. Tétessek különbség. a' könnyelmű, a' esaló adós között, 's választassék külön az ártatlan, ki önbűne nélkül jutott szegénységbe; 's míg amaz sujtatik, ez fölmentetik: helyreállított azon egyensúly, mellyet a' törvényhozónak, ha erőszakot nem akar törvényesíteni, szeme elől téveszteni soha sem szabad.

Ezen általánosság, ezen megkülönböztetés' hiánya tette és teszi jogtalaná, kegyetlenné az adósok elleni törvényt mindig 's mindenütt. Mert börtönnel, szolgasággal büntetni azon polgárt, ki a' legjobb hiszemmel kölcsönzött pénzt, hogy azt ügyessége, szorgalma, izzadása által szaporítván, megszerze saját fentartási eszközeit becsülettel, 's visszaadja a' tőkét urának annak idejében: — valóban a' jogtalanság' ne-tőbbja!

Érzték ezt a' régi, de érzették az újabb thozásokis; 's azért minthogy a' fen álló törvényt egyszerre eltörölni nem akarták, legalább enyhíteni akarták; jóllehet ezen enyhítés, kivált az újabb időkben, szinte nem adta meg a' hiányzó jogszerűséget a' törvénynek, minthogy ez általánosságában meghagyott.

Hol az összeg van meghatározva, mellyen alul az adóst bezárni nem szabad: ott ár van szabva a' polgár' személyére; így, ki 299 frankot könnyelműen elfecsérelt, Párizsban nem kerülhet börtönbe: míg ugyanott egy szorgalmas, becsületes, de balsorsu polgár 301 frankért legalább hat hónapig börtönben ülhet, ha t. i. hitelezőjének kedve van, tartását megfizetni! Mert egy másik szeplős oldala e' törvénynek az, hogy fölhatalmazza a' hitelezőt boldogtalan adósán bosszuját kedve szerint kitölthetni!

Voltak azonban hajdanta, voltak 's vannak az újabb korban is jogbölcselek, kik az adósok elleni e' szigoru törvény' jogtalanságára figyelmeztetik a' törvényhozókat.

A' régiek közül Siciliai Diodort említé, ki, mint illett, kigunyolá e' törvényt; és Solont, ki, mint Plutarchból tudjuk, megtiltá az athænebelieknek nemfizethető adósukat szolgálásra vetni.

Az újabb korból Montesquieut, ki e' törvényt, közönséges polgári adósságokra nézve, kegyetlennek mondá; — utána Beccariát, az emberi méltóság' e' szoborra méltó apostolat; majd Benthamot; — Filangierit, ki ékes és meggyőző szavakkal kel ki a' jogtalanság ellen, melly az adós' személyének megítélését megengedő törvényben létezik; és végül Rénourdt, ki azt a' régi kinzási rendszer' nemének 's maradványának tartja, minthogy azért használtatik, hogy a' bezárt adós kényszeríttessék vagyona' fölfedezésére.

De nem is czélszerű az a' hitel' emelésére? Nálunk Zsigmond óta fennállott a' törvény, melly megengedé, hogy a' fizetni nem képes adós letartóztassék 's hitelezőjének átadassék, 's vajjon négy század óta emelkedett-e hitelünk? A' hollandoknál nem áll fenn e' törvény, 's nekik mégis van hitelök! Pedig ha olly hatalmas emeltyüje a' hitelnek e' törvény, meg kellett volna ingania Hollandia' közhitelének, mióta az létezni megszűnt.

De mutatja ezt az is, hogy sehol és semmi viszonyok közt nem hat jótékonyan a' hitelre; mert a' börtön a' valódi szegénytől elveszi az alkalmat munkája által szerezhetni annyit a' mennyit; a' gazlelkü adós pedig kiállja a' néhány hónapi börtönt, hogy orzása' gyümölcsét aztán élvezhesse rokonai vagy barátai közt, kikre vagyonát általruházta.

És nálunk, hol 15 napi börtön után az adós esküt tesz, hogy keresménye vagy koldulása' gyümölcsének egy harmadát hitelezőjének hetenként hiven átadandja: vajjon minő czélszerűség van e' törvényben? Semmi. Hiszen a' jólelkü adós eskü nélkül is fizet; a' rossz lelkü pedig, ki már lopott, hamis esküre is kész. Azon fölül pedig minden adós, akár esküszik, akár nem, kötelezett marad hitelezője' irányában mindaddig, míg adóssá-

gát teljesen ki nem fizeti; 's ha a' hitelező látja, hogy adósának van miből fizetni: eskü nélkül is lefoglaltathatja azt annyiszor, a' mennyiszor csak vagyont talál!

Montesquieu azonban az adósok' börtönét szükségesnek, 's így czélszerűnek tartja a' kereskedési törvényekben.

De mint lehet azt a' kereskedésben jónak 's czélszerűnek mondani, mi közönséges polgári adósságoknál jogtalan és kegyetlen, 's így önmagában nem jó? Azonban nem áll szerző vitába a' nagy Montesquieuvel, hanem ellenében Filangierit, a' szinte nagyot hozza föl, ki kézzelfoghatólag mutatja meg e' törvény' czélszerűtlenségét a' kereskedési ügyekben is. Aztán mi könnyű az illy kereskedési törvényt kijátszani. A' váltó igen könnyen képviseli a' közönséges polgári adósságot. A' nemkereskedővel tehát hitelezője váltót irat alá; 's midőn adósát, mint nem kereskedő polgárt köz törvények szerint be nem zárathatná: bezáratja mint váltóadósát, mint szinlett kereskedőt!

A' társaságra nézve pedig káros hatása van: mert okul szolgál (nálunk) a' hamis esküre; aztán a' kémkedésre, hogy a' hitelező szemmel tartsa esküt tett adósát hetenkénti keresményére nézve. De okul szolgál az uzsorára is, ez által a' könnyelműségre, feslettségre, törvénytelen iparra stb. Végül ártalmatlan hat a' köz hitelre is; mert munkája azon ártatlan adósnak, ki nem fizethet, a' börtön' ideje alatt el van veszve a' társaságra nézve; esze, ügyessége haszon nélkül hever; 's ha kényszerített munka vagy koldulás követi börtönét, abban ugyan áldás nem leend. Ehhez járul: miszerint azon pénz, melly a' börtönben ülő adós' tartására fordittatik, szinte elvesz; pedig mi sokkal nagyobb haszonnal ruháztathatnék az be, ha nem is országos vállalatokba, jótékony egyesületekbe, legáltalább magán iparágakba?

Azon kívül, e' törvény tágas és szabad tért nyit az uzsoráknak; hogy pedig az uzsora, ha mód nélküli, nem csak hogy nem emeltyüje a' köz hitelnek, de sőt — mint sajnosan tapasztaljuk minmagunknál — legkártékonyabb mételye: azt bővebben mutogatnom fölösleges.

Ha tehát az adós' személyének minden különbség nélküli megítélését megengedő törvény jogtalan, czélszerűtlen, és káros hatású a' társaságra és köz hitelre, mint azt röviden kimutattam: minek szeplősítse az törvénykönyvünket? minek éleszszük föl három század mulva ismét sirjából, mellybe kétségkívül élhetlensége méltán temette?

Szabassék büntetés a' csalárd adósokra; 's ha bűn bizonyítottatik, ne maradjon az fenyegetlenül, de ne büntetessék soha az ártatlan!

Itt hosszúsága miatt az előadás megszakasztván, a' beköszöntő tiszt. tag székét az academiában elfoglalta; a' hátralevő résznek pedig a' törvénytudományi osztály' legközelebbi ülésében előterjesztésére szőlítettatt föl.

Következett némelly, az academiához intézett levelek' tárgyalása. Ilyen volt lev. tag és kir. tanácsos Karácson Mihálynak, mint a' kir. József-ipartanoda' igazgatójának levele, mellyben előadván, hogy ez intézet' főadata számos tantárgyait nemzeti nyelven tanítani, melly tekintetben különösen a z i p a r ü z l e t i m ű s z a v a k a t illetőleg sem az élet, sem a' tanoda, sem az irodalom eddig utat nem tört; minélfogva az intézet az általa készitendő vagy elfogadandó műszavakat, nehogy ezek e' tanodára szorítva 's az élet és irodalomtól elszigetelve maradjanak, annak idején az academiá' elébe terjesztendi: most pedig azt kéri hogy az academiánál levő, az életből szedett iparüzleti műszók' gyűjteményei az intézettel használás végett közöltetnének; mi azonnal el is rendeltetett. — Ilyen volt Molnár János Ung megye' főmérnökének azon kérése, hogy építészeti tárgyakat magyarázó mintegy 30—35 nyomt. ivre mehető, műszótárárt az academiá' venné pártfogás alá; mellyre az feleltetett, hogy ha e' pártfogás alatt a' munka' kiadása értetik: ugy a' társaság, habár egy illy munka' hasznait elismeri, kivánságát az ismeretes állapotok miatt nem teljesítheti: miután több rendbeli saját és általa elfogadott idegen munkák várják immár évek óta a' sajtót. — Ilyen volt továbbá Márkodi Marton Sándor' levele, melly mellett egy, regealakban irt gazdasági munka' kéziratát 's a' gazd. egyesülettől kiadott, ezt ajánló jegyzőkönyvi kivonatot általküldvén, kéri az academiát, hogy e' munkának a' betük' rendszerítését tárgyaló részét vizsgáltná meg; melly végre e' kézirat a' nyelvtudományi osztályhoz utasítottat.

A' titoknok végül a' könyvtár' számára a' köv. ajándékokat nyujtotta be: 1) A' kegyesrendtől ennek 1818ki névkönyvét. 2) Erdely Fülöptől, Örökváltság. Pest, 1848. 3) Hanák János lev. tagtól nagyobb természetrajzának 6 d. füzetét. Pest, 1848: 4) Korpónay János lev. tagtól Hadi földírása' 3ik kötete' 1. részét. Kecskemét, 1818. 5) Kuthy Lajos lev. tagtól Hazai Rejtelmek' 14. és 15. füzetét. Pest, 1848. 6) Péczely József rttól. Oratio inaug. in collegio ref. Debr. die 27. aug. 1847. dum officiales novi muneris suo initiarentur, habita. 7) Ramóczy Valerian győri tanártól: Állodalomtana' 3ik részét. Pozsony, 1847. Végre 8) Rössler Ágnes és Oroszhegyi Józsatól a' Honleányok könyve' 3ik füz. Pest, 1847. Köszönettel a' könyvtárba tétettek.

KIS GYÜLÉS JAN. 17kén. 1848

(A' törvénytudományi osztály' részére.)

Császár Ferencz tisz. tag' helyettes elnöklete alatt.

Jelen Szitrokey Antal és Zsoldos Ignácز rendes, és Bertha Sándor lev. tagok. Egyéb osztályokból: Kubinyi Ágoston tisz., Kiss K., Szilasy és Szontagh r., Gaal, Henszlmann, Korponay, Székács és Waltherr lev. tagok. Toldy F. titoknok, Lukács M. hely. segédjegyző.

CSASZÁR FERENCZ tisz. tag

az utolsó ülésben félbenzakadt előadását az adós' személyének megítéléséről folytatva:

Miután értekező az adós' személyének megítélését megengedő törvény' jogtalan voltát, czélszerűtlenségét 's káros hatását a' társaságra és közhitelre kimutatni ügykezett: felelt némely ellenvetésekre, mellyeket azon törvény' védői fölhozni szeretnek. Illyek:

I) A' szegény, azon rovásra, hogy ugy sem fizethet, ne csináljon adósságot.

Ezen ellenvetés igen szigorú, mert azt akarja, hogy az ügyes, szorgalmas polgár, ha magának pénze nincs, mások' tőkét soha se fordíthassa haszonra saját's a' köz vagyonosság' érdekében! Egyébiránt az ellenvetésre azt felelhetni:

A' nem-fizethető becsületes adós vagy akkor már szegény volt, midőn kölcsön pénzt vett föl, vagy később jutott szegénységre. Első esetben sorsát, 's így öntökéje' jövőjét is tudta a' hitelező: miért nem volt tehát ovatos? Ha a' kölcsönvevő később, a' kölcsön után, jutott szegénységre; miután nemcsak az idegen tőkét, de azzal együtt hoszsu fáradalma, veritéke gyümölcseit is elveszté: jogos-e, méltányos-e, hogy még személyes szabadságát, avagy szabad munkáját is elveszítse, 's képtelenné tétessék hitelezője' 's önjavára bármit szerezni jövedőre? —

II) A' fogház más országokban, 'snálunk a' szolgálat nem büntetés, hanem kényszerítés csupán arra, hogy az adós elrejtett vagyonát előadja, 's tartozását munkájával lerója.

Ezen ellenvetés' első része czáfolatra sem méltó. Mert azt állítani, hogy a' fogház, 's nálunk a' kényszerített munka is, nem büntetés, olly fonákság, melly maga magát megsemmisíti. Hogy pedig az adós' személyének megítélését nálunk is 15 napi börtön követi: tudjuk Werbőczyből, 's így nem áll az, miszerint az adós nálunk csak munkára kényszerítették. A' mi pedig e' kényszerített munkát illeti, az föltételezi a' szolgaságot; a' rabszolgaságot pedig ki korunkban még védni tudja, azzal vitázni bajos dolog.

III) A' magyar váltójog részletesen meghatározván azon tárgyakat, mellyek foglalás alá nem kerülhetnek, nem veszi kiazadós'személyét, 's így ez lefoglalható.

Gyönyörű okoskodás! A' váltójog kivesz némelly tárgyakat foglalás alól; de miután e' tárgyak közt az adós'személye nem foglaltatik: tehát ez lefoglalható. A' tárgy és személy tehát egy! Előttem nem. Én a' személyt nem tudtam soha, és nem tudom tárgyának, lelketlen árúnak képzelni.

Egyébiránt hová vezet ezen okoskodás? A' váltójog szerint nem szabad lefoglalni a' nemes'kardját, nem az elődök' arczképeit; nem a' kézműves' legszükségesebb eszközeit; hanem igen, mivel kivéve nincs, szabad lefoglalni a' nemes' és szántóvető' személyét, hogy a' kard szegen rozsdásodjék, 's az elődök' képein a' pók gyönyörködjék; hogy az eke 's borona gazdájok nélkül végezze munkáját stb.

Végül, az 1840: XXII. és 1844: VII. törvénycikkelyek szerint azon bukott, ki ellen vétkes gondatlanság bizonyul be, egy héttől hat hónapig terjedő bezárással büntetik a' fenytő bíróság által. Tegyük föl, hogy vétkes gondatlansága a' legcsekélyebb beszámításu: ekkor büntetése egy héti börtön. — Az adós, ki önbüne nélkül jutott nyomorba, ha áll a' személymegítélési törvény: Werbőczy szerint 15 napig tartóztathatik le előlegesen; 's így már kétszerte oly nagy büntetést áll ki, mint azon bukott, ki vétkekben találtatott. Megengedve tehát, hogy a' III. r. 28. czime még ma is alkalmazható: következik, hogy míg a' vétkes gondatlanságu bukott, ki több hitelezőit nem képes kielégíteni, egy héti börtönnel vezékel vétkeért: addig az ártatlan adós, ki egyetlen egy hitelezőjét nem képes önvétke nélkül kifizetni, két hétig szenved a' börtönben, 's azután még szolgálatra is kényszeríthetik.

Ime, mennyire vinne bennünket a' törvény, melly általánosságban engedné meg a' bűnös és ártatlan adós' személyének megítélését, mihelyt nem fizethet.

— Ezen előadást követte

HUNFALVY PÁL lt.

közleménye: *Aristoteles' elmélete a' jogról*, a' nicomachosi *Ethica*' V-d. könyvéből; melly itt egész terjedelmében közöltetik.

Aristoteles' nézetei a' jogról több tekintetben nevezetesek, sőt mondhatnám, utbaigazítók. Nemcsak helyesen állítja, hogy az igazság vagy jog *πολιτική ἀρετή* „országai vagy társadalmi erény“ (Polit. I, l. *Ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικὸν ἢ γὰρ δίκη πολιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν.*), melly fölfogás majdnem elhomályosul Hegel' iskolájában, hanem a' jog' lényegét és mivoltát is jobban

fejtegeti, mint sok új tudós és bölcseelő teszi. Lehetetlen nem csodálkozni az osztó és igazító jog' meglepőleg talpraesett értelmezetésén; a' viszontzó jogról pedig (τὸ ἀντιπεπονδός) csak az országgazdászoknál lehet valamit találni. A' mit ő itt a' pénzről 's vagyonról politicájában mond, a' gondolkodó előtt sokat ér; a' pénzről előadás, azt mondhatná valaki, hogy Smithből van véve, ha Smith nem inkább Aristotelesnek lehetne tanítványa.

Azonban a' régiek elveket szoktak adni, nem teljesen kidolgozott 's az olvasóért gondolkozó munkákat. Ezt szem előtt tartva kell a' jelen mutatóványt megítélni.

Aristoteles' nicomachosi Ethikájának Vdik könyve. (Az igazság mint teljes erény, és része az erénynek. E' részbeli erény vagy osztó, vagy igazító, vagy viszontzó jog. — A' jog pedig általában vagy magában való, vagy országi, melly különösen a' gazdai és szülei jogtól különbözik. Az országi jog ismét vagy természeti vagy törvényi. Végre az egyenesség a' törvényi jognak kiigazítója.)

Minő cselekvésekben áll az igazság, 's minőkben közép az? Mindnyájan a' lélek' azon készségét hívják igazságosságnak, mellynél fogva igazságosak az emberek és akarják az igazságot, 's így az ellenkező, igazságtalanság. Erő, tudás, és erényes készség abban különböznek egymástól, hogy a' két első az ellenkezőt is teheti, p. o. az orvos képes gyógyítani és beteggé tenni: ellenben a' lélek' készsége nem okozhatja az ellenkezőt; így az igazságos nem tud igazságtalankodni.

Sokszor megismertetik a' készség az ellenkező készség, sokszor a' tárgy által; ha ismerve van a' jó, a' rossz is világossá lesz 's a' jókból következtetni lehet a' rosszakra; ha tudjuk, mi az igazság: tudjuk egyszersmind, mi az igazságtalanság.

Innen van hogy, ha az egyik sokféleképen vétetik, a' másik is úgy vétetik. Már igazságtalan mind a' törvényszegő mind az egyenlőségszegő, tehát igazságos az, ki a' törvényt és egyenlőséget megtartja; és igazságos a' törvényes és egyenlő. Az egyenlőségszegőn azt is értjük, ki a' javak körül hamiskodik; innen mondhatni, hogy a' törvényszegés és egyenlőségszegés minden igazságtalanságot magában foglal. De mivelhogy az igazságos a' törvényt megtartja: innen következik, hogy minden törvényi valamiképp igazságos is; törvényi pedig az, mit a' törvényhozó határoz. 'S a' törvények vagy azt határozzák, mi mindnyájoknak javát illeti, vagy az előkelőkét, vagy a' hatalomban levőkét, akár erény akár más által léptek hatalomba; miből világos, hogy igazságnak azt ne-

vezük egy részről, mely az országi község' boldogságát egészben vagy részben előmozdítja, és őrzi. De más részről a' törvény a' bátorság, a' józanság, szelidség's ugy más erények' tetteit parancsolja, 's tiltja a' gonoszságokat, helyesen ugyan a' helyes, kevésbbé helyesen az elhamarkodott törvény. Azért az igazság teljes erény, nem magában csak, hanem az emberek közlekedésében is, miért gyakran a' leghatósbb erénynek látszik, és sem a' hajnali, sem az esti csillag nem olly esodálatos mint az; *) mit a' példabeszéd is tart, mondván:

„Az igazságban minden erény együtt van.“

'S midőn egyéb erény csak annak használ, ki bírja, az igazság másnak használ leginkább; innen jól mondta Bias, „hogy hatalomban válik meg az ember.“ — Minden esetre leggonoszabb az, ki mind magára, mind másokra nézve rossz; de legjobb azon ember, ki másokra nézve jó, mert ez a' nehéz.

Ezen igazság tehát nem valamely része az erénynek, hanem az egész erény, az igazságtalanság az egész rossz: csupán léteben van különbség, minthogy azon erény csak magára nézve, az igazság pedig másokra nézve is erény.

De mi azon igazságot keressük, mely része az erénynek, 's azon igazságtalanságot is, mely része a' rosznak. 'S hogy van ilyen, meglátszik abból, miszerint más egyéb roszakat elkövető törvénytelenkedik ugyan; de tán nem szegi az egyenlőséget, hanem más roszaságból cselekszik. Mert ki a' esatákból elfut, gyávaaságból, ki mást megszól, rágalmazásból, ki vagyonával nem segít mást, fősvénységből teszi; de ki vagyonát mások' rövidségével szaporítja, azt egyenlőségszegésből teszi. Mert a' mit igazságnak mondunk, az ugyan mindig másra nézve erény, hanem mégis az részint a' tiszteletet, vagyont, vagy egy szóval jóllétet illeti; részint mindent foglal magában, mi a' derék embert teszi. Tehát mondván, hogy az igazságosság törvény- és egyenlőségtartás, most így határozzuk ezt, hogy a' törvénytartás, az egész erény; az egyenlőségtartás pedig a' szorosán vett igazság (jog), mely az erénynek része.

'S ezen részbeli igazság vagy jog forog a' tisztelet, vagyon, és mind azok körül, mellyek az ország' részesei között el-

*) Werböczy Előbeszéd. I. Omnes enim virtutum species, ut inquit Hieronymus, uno justitiae nomine continentur. Cui adstipulator versiculus ille Hesiodi: Justitia in sese virtutes continet omnes Quae praeclarissima virtutum, eo splendore mortalium oculos perstringit, ut affirmet Aristoteles neque hesperum neque luciferum tantopere rutilare.

osztvák, 's mellyekben egyenlő vagy nem egyenlő részt bírhatni másokkal (osztó jog); forog a' kötések és szerződések körül (igazító jog). Ez ismét kétféle, a' mint a' szerződések önkényesek vagy önkénytelenek. Önkényesek, mert az egyezés' oka önkényes volt, p. o. eladás, vevés, kölcsönzés, kezesség, kamatraadás, letétel, bérbeadás stb. Önkénytelenek, mert az egyezés' oka nem önkényes, mellyek ismét vagy titokban lettek: mint lopás, paráznalkodás, megéteztetés, lánykerítés, orgyilkolás, hamis tanuság; vagy erőszakkal történtek: mint rágalmozás, letartóztatás, gyilkolás, rablás, bénítás, hamis vádlás, beestelenítés.

A' mi jogtalan, az egyenlőtlen; két egyenlőtlen között szükségképen van közép, 's ez az egyenlő. A' melly dologban tehát a' több vagy kevesebb — lehetséges, ott van egyenlő is. Ha az egyenlőtlen jogtalan: ugy az egyenlő jogos. Kettő között állván az egyenlő, 's a' jog ugy egyenlő, mint középlevén, világos, hogy a' jog négy legkisebb részekből áll. Mert a' jog egyenlőség két ember, 's közép két dolog között; vagy is egyenlőség valakik között, és valamikben. A' mint tehát két ember van egymáshoz, ugy van azoknak dolga is egymáshoz. 'S a' jogsértések és vádak innen erednek, hogy vagy egyenlők, nem egyenlően, vagy egyenlőtlenek, egyenlően bírnak valamit.

Mert az emberek közötti egyenlőség' meghatározására valami méltányt, melly nem ugyan az mindig, fogadnak el. Népujságban (democratia) a' szabadság, kevesdurságban (oligarchia) a' gazdagság, vagy születés, nemesurságban (aristocratia) az erény azon méltány, melly az egyenlőséget határozza. A' jog tehát négyből álló arány és két viszonynak egyenlősége, akár folytonos akár külön vált az, p. o.

$$a : b = e : d$$

$$a : c = b : d$$

$$(a+c) : (b+d) = a : b$$

$$(a+c) : a = (b+d) : b.$$

Legyen a Achilles, b Ajax.
jutalom c és d.

$$\left(\begin{array}{cccc} \text{Achilles:} & \text{Ajax} & = & \text{jutalom : jutalom.} \\ 8 : & 4 & = & 6 : 3. \end{array} \right)$$

és

$$\left(\begin{array}{cccc} \text{Achilles jutalmához} & \text{ugy van mint} & & \\ \text{Ajax a' maga jutalmához} & & & \\ 8 : & 6 & = & 4 : 3 \end{array} \right)$$

és

$$\left(\begin{array}{ccc} (8+6) : (4+3) = 8 : 4 \\ 14 : 7 = 8 : 4 \end{array} \right)$$

és

$$\left(\begin{array}{ccc} (8+6) : 8 = (4+3) : 4 \\ 14 : 8 = 7 : 4 \end{array} \right)$$

Az arány közép és az jog arány, 's az ilyen arányt származati aránynak (proportio geometrica) hívják. A' jogtalanság ellenben aránytalanság, mellyben az egyik nagyobb a' másik kisebb, mint kellene; p. o. a' jogtalan többjét, a' jogos kevesebbjét birja a' jószágnak. Ez a' jognak egy faja, t. i. az osztó jog (*δικαιον διανομητικόν*). —

A' jognak másik faja, mellynek önkényes, és önkénytelen szerződésekben van helye, az igazító jog (*δικαιον διορθωτικόν*). Ez más mint az első. Az osztó jog mindig az említett származati arány szerint áll a' közösökben, 's azokban a' jogtalanság az, ha nem azon arány szerint történik az osztás.

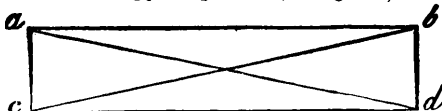
A' szerződésekben is egyenlőség a' jog, egyenlőtlenység a' jogtalan, hanem különbségi arány (proportio arithmetica) szerint. Mert itt a' törvény különbséget a' személyek között nem fogadván el, csupán a' dolog és bántalom' különbségeit nézi. A' biró helyre akarja hozni az egyenlőséget, melly az aránytalan nyereség vagy veszteség által elveszett. Az igazító jog tehát a' nyereség', és veszteség' közepe, 's midőn a' felek az iránt nem tudnak megegyezni, a' bíróhoz, mint élő joghoz és igazítóhoz folyamodnak, ki a' közepet úgy találja, hogy mintegy két részre osztott vonal' hosszabbik részéből elveszen valamit, 's azt a' rövidebb részhez adja. Mert legyen két egyenlő dolog 's az egyikből vétessék el valami, 's tétessék a' másikhoz, ez már két részszel nagyobb lesz amannál; de ha ettől elvétetvén egy rész, a' másikhoz nem adatnék, ez csak egy részszel leend nagyobb amannál. El kell tehát a' nagyobbiktól venni — a' mivel a' közepet fölülmulja, 's hozzá toldani a' kisebbikhez.

Mikor p. o. aa, bb, cc, egyenlők, így:

$$\begin{array}{ccccccc} a & \dots\dots\dots & e & \text{-----} & a \\ b & \text{-----} & & & b \\ c & \text{-----} & f & \text{-----} & c & \text{-----} & d. \end{array}$$

's aa-ból elvétetik ae, 's hozzátoldatik cc-hez, mint cd, ugy ccd fölülmulja aet, cd-vel, és cf-el. Ezen arány minden mivességre nézve is áll, mellyek mind megszűnnének, ha megnyit és minőt csinál a' készítő, annyira és olyanra nem szorulna a' vevő.

Némellyek, mint a' pithagoreusok is, a' viszonzást neveztek egyszerűen jognak. De a' viszonzás, vagy fizetés, sem az osztó, sem az igazító joggal nem egyez, sőt tőle sokképen különbözik; mert ha tisztségben levő úti azt, kinek engedelmeskednie kell, nem szabad visszaütni; de ha ez a' tisztségben lévőt úti: nem csak visszaüttetik, hanem meg is büntetetik; mert az önkényes és önkénytelen tartozás is, nem a' viszonzás alá esik. Tehát forgalomban a' cserélés' viszonyait határozza ezen viszonzó jog arány szerint, és nem egyenlőség szerint, sőt ez arányos viszonzás által fennáll az állam (társadalom). Mert vagy rosszal akarják viszonzani az emberek, ha rosszat vettek, különben szolgaság eredne; vagy jóval, ha jót vettek, különben a' közlekedés akad el, melly őket összehatartja. Ezen arány szerinti viszonzást a' két átmérő' összekötése fejezi ki. P. o. legyen építész a, varga b, ház c, saru d.

Az építész a' vargától, megveszi ennek munkáját, 's érte adja neki a' magáét. Ha itt előbb arány szerint megtaláltatott köztök az egyenlőség, 's úgy történik a' fizetés vagy viszonzás: helyesen történt az adásvevés; ha pedig köztök az arány meg nem csináltatott: úgy nem találtatott ki köztök az az egyenlőség, 's az adásvevés sem történik köztök helyesen; mert az egyiknek munkája jobb lehet a' másikénál, azért ki kell azokat egyenlíteni. — 'S ez úgy van minden mivességben, melylyek mind megszűnnének, ha mennyit és minőt a' készítő csinál, annyit és olyant nem fizetne a' vevő.

A' társadalom nem egyenlőkből, teszem, orvosokból, hanem különbözőkből, mint orvosokból, földmivesekből stb áll, kiket kiegyenlíteni kell. Azért is mind az, mi a' forgalomba jó, valamikép összehasonlítható; 's ez összehasonlításra vétetett a' pénz, melly mintegy közép, 's mindent megmér. Mikor keressük, hogy hány saru ér föl egy házzal, vagy mérő gabonával? szükségkép úgy kell felelni: a' mint van az építész munkája a' vargáé- és földmiveséhez, úgy lesz a' ház is sarukhoz és gabonához. Ha itt összehasonlítás lehetetlen: csere, vagy közlekedés sem lehet varga, földmives, és építész között. Látni tehát, hogy szükség egygyel mindent megmérni. Azon mérték tulajdonképen a' kellel (Das Bedürfnißigkeit), mert az tart mindent össze; mivel, ha senkinek a' másé nem kellene, adásvevés nem volna. De a' kellel' kifejezőjévé, közmegyegezésből a' pénz lett, melly magában semmi, 's tőlünk függne haszontalanná tenni, ha ismét a' cserélést behoznók.

A' megfizetés vagy viszonzás ugy történhetik, ha miár a' cserélők egymással kiegyenlítették, ugy: mint van a' földmives, a' vargához, azonkép van a' varga' munkája a' földmives' munkájához; hogy mikor cserélnek, ne kelljen többé az arányt megtenni: különben ha előbb nem történt meg a' kiegyenlítés, az arány egyik tagjának többje és kevesebbje lehet, t. i. vagy munkája, mint személyi tulajdon, többet tevén, a' fizetés kisebb, vagy, ez nagyobb levén, a' munka becsültetett kevessebbre.

Hol kiki a' magáét megkapja, ott azok egyenlők és szerződő társak lehetnek, mivel egyenlőség van közöttök; hol pedig viszonzás e' módon nem lehetséges, ott egyezés, és szerződés sincs.

Mondatott már, hogy a' kellet szerzi össze az embereket, mivel, ha vagy mindketten egymásra, vagy egyik a' másikra nem szorulnának, nem volna cserélés. — Hanem a' kellet mindig jelenvaló, az el nem tartható jószágok ha jelenben nem kellenek (vagyis az eladó nem szorul eladásukra), becsöket vesznek. — De a' pénz, mellyet az eladó elfogad, a' jövődő használást is biztosítja. Vesz ugyan a' pénz is, mégis legeltarthatóbb. Innen, hogy a' forgalom félbeszakadás nélkül folyjon, mindent kellett megbecsülni; mert csak ugy lesz mindig adás-vevés, lesz forgalom; a' pénz pedig mint közép, mindent összemérhetővé tevén, kiegyenliti a' jószágokat Mert ha nincs adás-vevés, forgalom sincs, (és így társadalom sincs); de adás-vevés nem lehet, ha nincs egyenlőség; egyenlőség nem lehet, ha összemérő vagy kiegyenlítő nincs.

Valósággal, az olly különbözőket, minők a' javak, nem lehet összemérni; de a' kellet' tekintetéből csak ugyan lehet, ha valamit köz értéknek elfogadunk, 's a' pénz ezen fogadott érték (*νόμισμα*). Legyen például ház *a*, 10 mina *b*, ágy *c*, 's legyen *a*, fele a' *b*-nek, ha 5 mina fölér a' házzal; legyen az ágy *b*-nek tizedrésze, 's már így meg tudhatni, hogy hány ágy ér föl a' házzal, t. i. öt ágy. Mielőtt a' pénz volt, így ment az adás-vevés, mindegy is: öt ágyat-e vagy öt ágyerőt adunk a' házáért.

A' hamiskodó igazságtalan ugyan mindig, de nem mindig jogtalan; miben áll tehát a' jogtalanság? Kernessük itt a' magában jogosnak, vagy igazságnak, és az országijogosnak különbségét, (*τὸ ἀπλοῦς δίκαιον, καὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον*). Az országijog a' társadalomban való életét tárgyazza a' szabadoknak, és származati vagy különbségi arány szerinti egyenlőknek, hogy az önelégleges legyen, ugy, hogy, kiknél az nincs, azok között nincs is országijog, hanem más valami van ott jog gyanánt. De mire nézve a' vi-

szonyokat törvény szabja meg, arra nézve jog is van; törvény pedig ott határoz, hol sértés lehetséges, és igazságtétel szükséges; az igazságtétel pedig a' jogosnak és jogtalanak megítélése. Hol tehát jogsértés van, ott igazságtalanság is van; de nem minden igazságtalanság egyszersmind jogsértés, melly annyit tesz, mint magának többet tulajdonítani a' javakból, 's kevesebbet a' kárból, mint kellene.

'S mivelhogy szereti azt tenni az ember, és zsarnokká lenni: nem is engedjük, hogy ember uralkodjék, hanem inkább uralkodjék a' törvény; mert az uralkodó a' jognak öre, 's ha a' jogé, ugy az egyenlőségé is, kimagának többet nem tulajdoníthat, mint arány szerint szabad.

Másnak kedvéért fárad az uralkodó *), mert a' jog nem saját jó, hanem idegen jó (*ἄλλοτριον ἄγαθον*) 's azért bért követel fáradságaért, tiszteletet, vagy jutaimat; kinek az nem elég, az zsarnokká lesz.

Ezen országi jogtól különbözik a' g a z d a i (*δεσποτικὸν*) és szülei jog. Mind a' birtok, mind a' gyermek is, még külön nem él, ugy vannak, mint részei a' gazdának, és szülinek; de maga magát senki nem akarja sérteni, azért nincs itt jog- és jogtalanságról szó. Ha lehetne szó: azon jog és törvényből folya, 's olyanokról volna kérdés, kik között törvény lehet, azaz, kik a' parancsolás- és engedelmességre nézve egyenlők; mi gazdáról és birtokáról, szüléről és gyermekeiről nem áll. Inkább hasonlítana a' férj és nő közötti jog, az országi joghoz, bár ez is különb természetű.

Az országi jog ismét vagy természeti, vagy törvényi. A' természeti mindenütt ugyanaz, 's nem függ megszabástól. A' törvényi az, mire nézve míg szabás nem történik, mindegy, így vagy úgy van-e, mint például, hogy kecskét, 's nem két juhót kell áldozni; a' hová egyest illető törvények és rendelvények is tartoznak. Minthogy pedig a' jog mindig változó, azért van, ki állítja, hogy nincs természeti jog, hanem mind törvényi csak. Ez nincs ugy; változik ugyan a' jog, mégis van természeti és törvényi jog, 's nem is nehéz megtudni: mellyik természeti, habár szinte változó, 's mellyik törvényi, és szabott. E' szabott jog, és annak okszerűsége olyan, mint az ital és gabona-mérők, mellyek mindenhol mások; az emberi, és nem természeti jog is mindenütt más- más; 's az országlat is más- más mindenütt, jóllehet természet szerint a' legjobb csak egy lehet.

*) Platón Politicájában bőven adja elő ezen gondolatot, hol az első könyvben Socrates Thrazümachos ellen vitáz, ki a jogot ugy magyarázta, hogy az az erősnek előnye volna.

· Tehát más az igazság, és más a' törvényszerű igazság, más az igazságtalanság, és más a' törvényszegés. *)

De jogtalanságot és törvényszegést, valamint jogosságot és törvényességet az teszen, ki önkényvel cselekszik; ki önkényvel nem cselekszik, az ezeket csak mellékesen (κατὰ συμβεβηκός) teszi. Tehát lehet sértés, a' nélkül hogy bűnös, 's lehet törvényszerinti tett, a' nélkül hogy jó. Így ki a' letétményt önkénytelen és félelemből adja vissza csak: mellékesen, nem igazán teszen jól, 's nem lehet őt igazságosnak mondani; hasonlókép ki önkénytelenül és félelemből tartóztatja vissza, 's nem adja ki a'

*) Ezt a' Rhetorica I. 13. így adja elő Aristoteles: „Törvényre nézve kétféle a' jogos és jogtalan, 's azokra nézve is, kiket illet, kétféle. Ugyanis a' törvény vagy saját vagy általános. Saját az, melly minden népnél magára nézve törvény, 's melly irott vagy nem irott. Általános a' természeti törvény. 'S van, mint mindnyájan sejtik, természeti jog, és jogtalanság, ámbar ez iránt soha sem egyeztek és határoztak az emberek.

Ezt érti Sophokles' Antigonéja, midőn mondván, hogy Polyneikes' eltemtetése tilalom' ellenére szabad, így szólt:

„Nem ma és tegnaptól fogva, hanem mindig él az, nem is lehet tudni, mióta.“ Kikre nézve szabattott e' törvény, szinte kétféle a' jog, mert, vagy a' közönségre (államjog), vagy a' közönség' tagjaira nézve (közjog) (magánjog) határozza, mit kell tenni, mit nem“ — A' hely, mellyre Aristoteles hivatkozik, érdekessége miatt megérdemlí hogy itt egészen álljon.

Kreon.

447. Megvallod-e, vagy tagadod, mit tettél?

Antigone.

Megvallom tettemet, nem tagadom.

Kreon.

Mondd röviden, és szót ne szaporíts;

Tudtad-e a' parancsot, hogy tenni azt nem szabad?

Antigone.

Tudtam, hogy' is ne! nyilvános volt!

Kreon.

Mégis merted áthágni a' törvényt!

Antigone.

Mert Zeüsz nem volt kihirdetője,

Nem az alvilágban lakó Igazság

Kik megsabták, mi jog az emberek között.

Parancsodat nem hittem olly erősnek,

Hogy vele az isteni irott örök jogot fölülmulthatnád.

Nem ma és tegnaptól fogva, hanem mindig él az, nem is lehet tudni mióta. Ezt féltem sérteni, 's bűnhönni Istennek. Ember' parancsát nem rettettem.

letélményt, szinte csak mellékesen cselekszik rosszul. — Az önkényes tett ismét vagy eltökélésből történik, vagy eltökélés nélkül, a' szerint, hogy előleges elhatározásból, vagy nem abból folyt a' cselekvés. Általában, ha esetből történt a' sértés, szerencsétlenség; ha nem esetből ugyan, mégis rossz-szaság nélkül történt, hiba; mert hibáz az ember, ha benne van a' tettenek oka; szerencsétlenül jár, ha kivüle van a' tett' oka. Midőn tudva, de nem eltökélésből cselekedett az ember, vétek; mikor t. i. haragból vagy egyéb szenvedélyből, mellyek az emberrel természet szerint vannak, tesz valamit, vétkezik ugyan, de azért nem gonosz még. De midőn eltökélésből szeg törvényt, bűntettet követ el; mert gonosz-ságot mutat. Mellyeket az ember önkénytelenül cselekedett, azokért néha bocsánatot nyer, néha nem; bocsánatot midőn nemcsak tudatlanságból, hanem nem tudva is cselekedett; bocsánatot nem nyer, midőn nem tudva ugyan, de szenvedélyből cselekedett. (Ignorantia facti, ignorantia juris.)

Mint áll a' természetes egyenesség (aequitas) a' joghoz, miután, úgy látszik, sem nem azonos vele, sem nem más mint az? mert az egyenességet magasztalván, a' jó helyébe, mint előbbvalót, teszszük; más részről helytelennek kell találnunk, hogy az egyenességet, ha más mint jog, úgy dicsérjük, mint ezt, mivelhogy vagy csak az egyik helyes, vagy ha mindenik helyes, úgy azonosak 's akkor nem szabad egyaránt dicsérni.

Az egyenesség, szinte igazság; de mennyiben az igazság jog, annyiban az nem egyenesség, mint a' melly jelesebb a' jognál. (Tehát melly igazság nem lehet jog, az egyenesség.) — Az onnan van, mivel az egyenesség nem törvény szerinti jog, sőt az a' törvényi jognak kiigazítója. A' törvény általános lehet csak; de sokról nem lehet általánosságban határozni, jóllehet hiányosan fog történni: ott a' törvény mégis a' közönséges-t veszi, jól tudván hogy az hiba, de azért helyesen cselekszik. A' hiba nem a' törvényben vagy törvényhozóban, hanem a' dolog' természetében van, mert a' cselekvések' anyaga olyan, hogy részletességeit előszámolni lehetetlen. Mikor tehát a' törvény általánosságban szól, 's a' törvény alá eső cselekvésekben általánosságban kívül való mutatkozik, ott a' törvény' hiját az egyenesség pótolja, mit a' törvényhozó, ha jelen volna, maga tenne, vagy ha ezt tudja vala, törvénybe tette volna. Tehát világos, hogy az egyenesség jelesebb a' jognál, de nem a' magában való jognál, vagy igazságnál, hanem a' törvényi jognál; világos hogy az a' törvényi jogot, midőn általánossága miatt hiányos, kiigazítja.

Ez oka: miért nem lehet mindenről törvényt alkotni, 's miért kellene igazgatási parancsok (*ψηφισματα*). Ezek szerint az egyenes ember (igazságos ember) az, ki másnak rövidségére a' jogot nem alkalmazza végsőségig, hanem elenged belőle, ha mindjárt részén van is a' törvény. *)

A' jogos és jogtalan két faj, mert az vagy irott vagy nem irott. A' nem irott ismét kétféle, vagy az erénynek, és roszaságnak azon kitünő részét illeti, melly maga után tiszteletet, vagy gyalázatot von, mint a' háladatosság, a' jótét viszonzása stb; vagy pedig a' saját, és irott törvényeknek hiányát illeti, a' midőn azt egyenességnek nevezzük. Az egyenesség tehát igazság, melly az irott törvény mellett fennáll, 's mellynek helye van a' törvényhozó akaratjával vagy nem akaratjával. Nem akaratjával enged neki helyt a' törvényhozó, midőn a' törvény' hiánya figyelmét elmellőzi; akaratjával, midőn nem tud általánosságban határozni, jöllehet kell.

KIS GYÜLÉS, JAN. 24. 1848.

(A' természettudományi osztály' részére)

Gebhardt Ferencz rt. helyettes elnöklote alatt

Jelen voltak az osztály' részéről Bugát, Frivaldszky rr., és Hanák lev. tt. Egyéb osztályokból: Bajza, Balogh, Fest, Jerney, Kiss K., Luczenbacher, Szemere, Szilasy, Sztrokay, Vörösmarty, Zsoldos rr. tt., Gaal, Korponay, Szőnyi, Walther II. tt. Toldy Ferencz titoknok, Lukács M. h. segédjegyző.

BUGÁT PÁL rt.

Azon számos visszaéléseket adván elő, mellyek hazánkban a' mértékek körül történnek, mik által a' szegényebb osztály sujtatik legérzékenyebben, 's mellyeknek egyik fő oka a' honunkban divatozó mértékrendszer' határozatlansága, 's az egyes vidékeken használt mértékek' különbözőése, mi nem csak zavarra, hanem gyakran csalásra is ad alkalmat; különösen kiemelte a' molnárok' részéről a' gabna' őrlésénél követni szokott csempészetet, minek részint a' mértékrendszer' javítása és állandósítása, részint szorosabb fölügyelés által lehetne elejét venni. Ez utóbbinak alapjául szóló szükségesnekállította, kiserletek' utján a' különféle gabnafajok' alkatrészei' arányának szoros meghatározását. Az ülés ugy látván, hogy a' csempészet' meggátlására nem annyira a' vegytani vizsgálat, mellyen a' tudomány különben is már túl van, mint inkább gyakorlati tapasztalatok' közzé tétele szolgálhatna, mellyek a' különböző gabnafajakból nyerni szokott liszt, korpá és fogyaték' arányát mutatják mind súlymind térime' tekintetében: ily ta-

*) Az egyenességről a' Rhetorika I. 13. így értekezik.

pasztalati adatok' gyűjtésére fog lépés tétetni. Az igen fontos mértékügy pedig a' mathematicai osztály' körébe tartozván, ez föl fog szólíttatni: készítene tervet és javaslatot egy, hazánkban életbe léptethető, általános mértékrendszerről, mely a' francia tizedes rendszer' figyelembe vételével, a' forgalomban eredhető zavar' elkerülhetése végett különös tekintettel legyen a' hazánkban szintugy mint a' szomszéd tartományokban használt mértékekre, miknek tartalma, valóságos értéke's egymáshoz aránya a' tizedes rendszer' alapján szorosán kifejezendő.

E' tárgyat követte

HANÁK JÁNOS lt.

következő előadása az állattani magyar műnyelv' ügyében:

Tekintes Szakosztály! A' magyar academianak egyik fő feladata nemzeti nyelvünk' tudományos kimiveltetése levén, eddigi munkásságát főleg e' czélra látjuk irányozva; mert míg egy részről a' régi és elavult szók' megvizsgálását, vagy a' nép' ajkán forgó tájszók' összegyűjtését méhszorgalommal folytatja: más részről a' tudományok' műnyelvére is nagy gondot és különös figyelmet fordít, mit a' megjelent *philosophiai*, *mathematicai* és *törvénytudományi műszótárak* eléggé bizonyítanak. A' nyelv- és történettudományi szakot nem említve, mellyek' műszavai már a' közéletbe is behatottak, ugyszólván a' természettudományi szakosztály az egyedül, melly, ha némelly egyesek' buzgalma a' következő munkákat létre nem hozandotta, e' részben egészen elhagyatva látszanék. Mit e' tárgyban előmutathatunk némelly szakkönyveken kívül, ezek:

Bugát Pál, és *Schedel Ferencz*' orvosi Szókönyve. Pest, 1833. 8dr.

Pólya József' természettörténeti Műszótana. A' Tudománytárban 1836. 8r.

Bugát Pál „Természettudományi Szóhalmaza“ Budán 1843. 8drét.

Kovács Mihály' „Három nyelvű Műszótára.“ Budán, 1845-től 8drét.

De bármilly hálás köszönetet mondjunk is a' lelkes férfiaknak, bármilly nagyra becsüljük is idézett munkáikat, azok jelen szükségünkben nagy segítséget nyújtanak ugyan; de a' természettudományok' roppant haladását tekintve igényeinket ki nem elégítik. Mert míg a' természettudományok' minden ágának szakértők által kidolgozott saját magyar műszótára nem leend: addig a' természettudományi műnyelv hazánkban megalapítottak nem tekinthető. A' természettudományi műszók'

magyarítására nézve kevés ellenvetés volna, mert mindenki átlátja, hogy ha magyarul tisztán akarunk írni és beszélni, azokat nemzeti nyelvünkben nélkülöznünk nem lehet. De máskép van a' dolog az állat-, növény- és ásványnevekkel; ezeket némelyek épen nem akarják magyarítani, attól tartván, hogy ez által magunkat a' külföldi tudományosságtól egészen elzárjuk. Azonban ezeknek aggodalma alaptalan, mert midőn mi az állat-, növény- és ásványnevek' magyarítását ohajtjuk, nem akarjuk azt, hogy a' világszerte bevett göröglatin elnevezések kimaradjanak, mivel azok minden rendszeres, és tudományos munkában nélkülözhetlenek; azt sem akarjuk, hogy minden állat-, növény- és ásványnev megmagyaríttassék, mert ez egy részről teljes lehetetlenség, miután csak az állatnevek eddig mintegy harmincezerre (Agassiz, Nomenclator Zoologicus. Soloduri, 1842—46. 4r.) mennek; de más részről fölösleges is, mivel ezeknek legalább két harmada olyan, mellynek hazánkban még nevére sincsen szükségünk. A' nevek' magyarítására nézve a' következő szabályokat ajánlanám a' szakosztálynak:

1ör Hogy mind azon állatok, növények és ásványok, mellyek a' két testvérhaza' terjedelmes határain előfordulnak, akármelly csekélyek is azok, magyar névvel bírjanak. 2or. Hogy a' külföldi állatok, növények és ásványok közül egyedül azoknak adassék magyar elnevezés, mellyek vagy kitünő sajátágaiknál fogva a' tudományos rendszerre nézve érdekekkel bírnak, vagy általános használatuk végett a' gyógyászat, mezőgazdaszat, műipar és kereskedés' mezéjén nevezetes szerepet visznek.

Azonban hogy a' sokféle fordítás által oda ne jussunk, hova a' görög-latin nevekkal jutottunk, mellyek a' sok hivatlan szófaragó' gondatlansága miatt annyira szaporodtak, hogy némely állatnak négy, öt neve is legyen, s a' hasonnevek' (synonyma) bőségeinek halmaza magát a' tudományt naponként nehezebbé teszi:

Azok' számára, kik e' tárggyal foglalkozni kívánnak, a' nagy Linné' szellemében a' következő szabályokat nemzeti nyelvünk köz alkalmazva ohajtanám a' szakosztály által megalapíttatni; annál is inkább, mert e' részben némi gondatlanságból eredt hibák már nálunk is mutatkoznak.

I. Annak, ki valamelly nemű nevet meg akar magyarosítani, tudnia kell mind azon nemeket, mellyek magyar névvel bírnak: nehogy olly nevet magyarosítson, mellynek már van magyar neve, vagy pedig olly magyar nevet tulajdonítson a' kérdéses nemnek, mellyet mások előbb már más nemre alkalmaztak.

Mennyire szükséges e' szabály' pontos megtartása, következők bizonyítják:

a) Az ürg e hajdan a' *Marmota* nemhez tartozott, melytől utóbb elválasztva *Spermophilus* név alatt új nemmé alakították, 's a' mi Linnénél *Marmota citillus*, közönséges ürge, az az újabbaknál *Spermophilus citillus*. De egy nem régen megjelent *Allatnban* a' névmagyarító nem tudván hogy a' *Spermophilus* ürge, azt betű szerint magfalóra fordította, 's könyvében az általánosan ismert közönséges ürge helyett *Mezeim agfaló* találtatik. Ugyanazon munkában egy név madarat is, halat is jelent, mert *Buceros* (madár) szarvály, és *Naseus* (hal) szinte szarvály névvel adatik.

b) Külön helyen, és különböző időben ugyanazon rovarnemeknek kétféle magyar neveket adott; így: *Callidium*, famász és *odvancz*; *Chlaenius*, szalangál és biborna; *Zonitis*, szalagány és övesd stb.

c) Egy harmadiknál ugyanazon könyvben *Lytta* egy helyen *izgoncz*, más helyen *hóly* nevet visel.

d) Sőt azt is találjuk, hogy a' már meghatározott neveket egészen más állatokra alkalmazták, így például: *Kúpfog*, *Mastodon*, emlős; *Kúpfog*, *Dentex*, hal; *Sarkanyú*, *Tarsius*, emlős; *Sarkanyu*, *Plectrophanes*, madár; *Pompály*, *Buprestis*, rovar; *Pompály*, *Trochilus*, madár; *Tüsköny*, *Echinus*, sugárállat; *Tüsköny*, *Nothacanthus*, hal; *Tüsköny*, *Akis*, rovar. Ezek olly zavarba hozzák az állatok' elnevezését, hogy már most is nehéz eligazodnunk; ha pedig tovább is így menend, ki nem gázolhatunk belőle.

II. A' nemi név a' tárgyat jellemző, szép hangzásu, és a' mennyire lehet, egyszerű legyen. Valóban legjobbak, és legszembek az egyszerű nemi nevek, mint: eb, juh, tulok, sas, fecske, gődény, gyik, göte, harcsa, csajkó, bőde, kérész, hangya, küllöny, tolló, parány stb.

Lehet azonban két külön szóból is összetett nevet alkotni, de úgy, hogy egy bizonyos fogalmat fejezzen ki, az állatot, melynek adatik, jellemezze, 's mással közös ne legyen, például: farkagom, mozgor, aranybegy, fakúsz, szárnyuj, hangyales, tüsketop, sarlaszárny stb. E' szabályra főleg némmel újabb szókoholók igen keveset, vagy épen semmit sem ügyelnek, 's a' németek' példájára annyi és olly sokféle összetett neveket alkottak, melyek által a' nemi neveknek majd egész rendszerét megzavarták. Hogy e' zavarból kivergődjünk, 's a' hasonló nevek' halmazával a' tudományt meg ne terheljük: az összetett nemi nevek' megvizsgálásánál, 's alkotásánál a' következőkre kell ügyelnünk:

1ör. Roszrak és helytelenek mind azon nemi nevek, melyek két három össze nem vonható szóból alkotják; ilyenek például a' fönnemlített munkában ezek: E m y s, Édes vízi teknős béka; T r i g o n o c e p h a l u s, Háromszegletű fej; C a e c i l i a, Vak csuszó; X y r i c h t h y s, Magos csonka fej stb.

*2or. Minden korcs nevek, mellyek egy magyar és egy idegen szóból kötvék össze, mint: B a l a e n o p t e r a, szárnyuczet; P t y c h o z o o n, ránczgekkó; C e r a s t e s, szarv-
vipera; M e n o b r a n c h u s, barázdált szalamandra; I s i s, csemetekorall stb.*

3or. Mind azon nevek, mellyek két különböző állat' nevéből szerkesztvék, mint: T a m i a, hörcsevet; C h a t a r t e s, tyúkkesely; C i r c a ë t u s, kigyósas; P s a r i s, verébgébics; O p h i o s a u r u s, gyíkkigyó stb.

4er. Mind azok, mellyekben vagy valamelly osztálynak, ragy' valamelly rendnek, és családnak neve ismételtetik, mint: T u r d u s, húrosmadár; N a j a, szemüvegeskigyó; H y l a, levélbéka; C e n t r i s c u s, bicskahal; A n o m i a, gyülevészcsiga; C e r a m b y x, czinczinbogár stb.

5ör. Végre mind azok, mellyek vagy valódi melléknerek, vagy melléknévi jelentéssel bírnak, mint: P l a t a l e a, kalános; R e c u r v i o s t r a, kardorru; H a e m a t o p u s, vérlábu; L e p t u r a, hegyesfaru stb.

A' fölhozott példákból láthatni: milly zavart okoznak azok, kik avatlan kezekkel nyúlnak a' nemzet' legbecsesebb kincséhez, a' nyelvhez, mellynek könnyelmüleg tett elferdítése ha más csekély tárgyknál is bűn, annál nagyobb ott, hol minden állatnak ugyszólván tulajdonnevéről határozunk; azért a' fönnidézett szabályok' megalapítását még egyszer ajánlom a' szakosztály' figyelmébe.

Ezen előadás teljes méltánlylaltal fogadtatván, s hosszabb vitakozás után minden pontjaiban az osztály által magáévá tétetvén, elvei academiai határozattá emeltettek. Mire az előadó némelly általa ajánlott állattani műszókat felolvastván, ezek valamint a' régibb s ujjabb írók' munkáiból általa szedett s beadott öszvesen 995, magyar állatnév' gyűjteménye köröztetni rendeltetett az osztálynál azon végre, hogy azok a' martius' 20. leendő osztályülésben érdemleg tárgyalthatván, legott a' tudományos közönséggel közöltethessenek.

KIS GYÜLÉS, JAN. 31. 1848.

B. Elővös József tisz. tag' helyettes elnöklete alatt

Jelen voltak: Császár, Kubinyi tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Czuczor, Gebhardt, Jerney, Kállay, Kiss K., Luczenbacher, Szalay, Szilasy, Szontagh, Sztrokay, Vállas rr. tt. — Bertha, Gaal, Hanák, Henszlmann, Szőnyi, Walther II. tt. Toldy F. titoknok, Lukács M. hely. segédjegyző.

— A' titoknok előterjeszté Helmecky Mihály acad. pénztárnoknak, ugymint a' Jelenkor és Társalkodó' tulajdonos kiadójának ajánlatát, mely szerint az Acad. Értesítőt, ennek nagyobb körben terjesztése végett, hetenként egyszer egész iven megjelenő Társalkodójába egész terjedelmében fölvenni kész: még pedig úgy, hogy a' szöveg' megértéséhez mulhatlanul szükséges kő- vagy réztáblákról is, olvasói' számára, saját költségén nyomtatand példányokat. Az ülés ez ajánlatot szívesen fogadta, az academiái költségen készülendő rajztáblákról nyomatok' vételében megegyezett; e' mellett az Értesítőnek Sadréthben a' tagok' és egyéb tndománybarátok' részére kiadását is elrendelvén.

— A' t i t o k n o k több uj tag' válaszleveleit olvasta föl, névszerint de - Géraldo Ágostét, ki a' megküldött oklevélért köszönetét jelentvén ki, igéri, hogy ezentul is kedves hivatásának tartandja a' magyar név' ismeretét és becsültetését a' külföldön előmozdítani; továbbá a' nyelvtudományi osztályból Repiczky János és Szöllősy Ferencz, a' philosophiaiból Rónay Jácint és Vandrák András, a' történetiből Lányi Károly és Palugyay Imre, a' mathematicaiból Árenstein József, uj lev. tagok', végre a' törvénytudományiból Császár Ferencz uj tisz. tag' válaszaikat, melyekben választásukért köszönetet nyilvánítanak, 's az academia' ügyeiben munkás részvételét igérnek. Köszegi Mártony Károly vezérőrnagy, ki a' mathematicai osztályhoz választott, megtiszteltetéscéért szinte köszönetet nyilvánít, de hivatásabeli azon bokros elfoglaltsága miatt azon föltételeket, a' melyek, ugymond, „minden tagot már fölvétele által kötnek, nem teljesíthet, és így ezen becses megkülönböztetést alázatosan megköszönni, kötelességének tartja.“ Megszünvén így Mártony úr' választásának ereje, cz jegyzőkönyvbe vétetni, 's a' nagy gyűlésnek bejelenteni rendeltetett.

— Benyújtotta a' t i t o k n o k nemes Turóc vármegye' közléséből e' megyének kéziraju térképét, melyért e' hatóságnak köszönet szavaztatott. Ugyanaz a' könyvtár' számára a' pesti izraeliták' magyarságot terjesztő egyletétől az ez által 1848ra kiadott „Első magyarzsido Naptár és Évkönyv“ egy példányát; Török József lev. tagtól azon beszédek' példányát, mik debreczeni főiskolai tanszékebe iktattatásakor mondattak; Bugát Pál rt. pedg dr. Ingmann Sándor finn tudós' részéről ennek finre fordított Anacreonát adta be. Mik is köszönettel a' könyvtárba tétetni rendeltettek.

ACADEMIAI ÉRTESETŐ.

VIII. ÉV.

1848. FEBRUAR.

II. Sz.

R' hivatalos lapból, mely az academiái gyűlésekben előforduló 's közzé tételre alkalmas tárgyakat, valamint az intézetet illető fontosabb jelentéseket közli, az academiái szünetidő kivételével minden hó' 10-dikén egy szám jelenik meg, 's ez a' körülmények szerint mindenkör egy vagy több ivből áll. Néha rajzok is járulnak hozzá. Az egész évi folyamra az előfizetés 2 ft e. p. — Kapható Egerben J. és fia academiái könyvtársoknál 's általában a' két haza' minden hiteles könyvtársainál.

KIS GYÜLÉS, FEBR. 7. 1848.

(A' nyelvtudományi osztály' részére)

Kubinyi Ágoston tiszt. tag' helyettes elnöklété alatt

Jelen az osztály' részéről Czuczor, Szemere, Vörösmarty rr.-- Erdélyi Gaál, Garay, Mátray, II. tt. -- Egyéb osztályokból: Császár F. tt — Bugát Gebhardt, Kállay, Kiss K., Luczenbacher, Szilasy, Sztrókay, Zsoldos rr. tt Hanák, Henszlmann, Karácson, Szőnyi, Waltherr, II tt. --- Toldy F. titoknok Lukács M. helyettes segédjegyző.

Bugát Pál rt. bejelentette, hogy ő egy magyar- finn szöfár' készítésében munkálkodik, mit az osztály örvendetes tudomásul vett. Erre

KÁLLAY FERENCZ. rt,

Az *ól* és *akol* szók' nyelvhasznító fejtegetését adta elő, melly itt egész kiterjedésében közöltetik.

Az *ól* szavunkat illetőleg I. Dankovszky e' tisztá magyar gyökszót is el akarja perleni, azt a' görög *αυλη*-ből átvettnek álltván (702. l.); de feledi, vagy nem tudta, hogy a' kubáni, magyarosan kubinyi, tatárok is az *akol*, mellyben télen marháikat tartják, *aul* vagy *ól*-nak nevezik (L. Klaproths Reise in den Kaukasus. I. B. p. 457.); hogy a' kirgizek közt is Ázsiában *aul* vagy *ól* annyi mint lakhely (Hordes et Steppes des Kirghiz-kazaks par Alexis de Levchine. France Littéraire, 1835. Avril, p. 315.); hogy Jakut földleírásában is két helységet nevez meg *aul* vagy *oi* névvel (Wiener Janrbücher d. Lit. LXVII. B. Anz. Bl. p. 47.); sőt a' samojedek közt is divatos e' szó lakhely értelemben (Klaproth, Asia Polygl. tab. X.), 's a' mi a' vogulok közt *okou* vagy *akna* (=akol, akna), azaz kunyhó, annak a' kirgiz *aul* felel meg, mikép kunyhóikat hívják (Müller, Der ugr. Volkstamm, I p. 233). Hogy már ez éjszaki népek *görögöktől* tanulták volna el a' szót, gondolni sem lehet; mondjuk azért ezt is ösvilagi

szónak, melly ismét igen sok nyelvben nyomozható; legalább a' tudós Wahl a' görög *αυλη* szót, mint több más hellen szavat, coptus nyelvből átvettnek mond; az ő tekintete pedig kétségkívül tulnyomóbb, ha nyelvészetről van szó. (Allg. Gesch. der morgenl. Sprachen. p. 393.) Hammer is legújában a' tatár *aul* szót az arab *ajal*, latin *aula*-val sorozta össze. (Die gold Horde, p. 32.)

II. Clauberg János írja Leibnitznak: „Sonus longus vocalium compensat geminationem consonantium et contra, ut quod *aula* antiqui teste Festo, pro *olla* dixerunt.“ (Ars etymolog. Duisburgi, 1662.) Tehát a' kirgíz *aul*, magyar *ól*, latin *aula*, *olla*, ime találunk, de a' német *hohl*, *Höhle* (barlang), *Hölle* (pokol) is csak annyiban különböznek, hogy a' *h* betűt, mint hehentés' hangját, tették a' szó' elibe; de már a' lett nyelvben épen e' szó *ula*-nak maradt, mint Adelungból láthatni, ki *hol*, *holl*, *hale*, *hole*, *hule*, *hollou*, és a' lett *ula* formákat mutatja fel. A' *Hölle* szerinte = ein verborgener hohler Ort, .. nem bizonyos, ugymond, a' *hohl*-e a' gyök (üres) v. *verhehlen* ige = bedecken, verbergen. Alsó-Saxoniában *h* helyett *k* használtatik, azért *kühle*: verem; és ezt bizony a' latin *caula*-val egynek vehetni, vagy a' görög *αὐλή* és *αὐλιον* (stabulum ovile, domicilium rusticum) nem épen a' magyar *ól*-e még értelmezésben is? nem a' Festus *olla* szava-e, mikép a' romaiak az *aula* szót kimondák? 'S Plautusban is in Milite glorioso *olla* áll aula helyett. Jäkel már a' latin *caula* 's angolszász *caül* (ez a' *kühle*) szókat egynek vette, az *aula* szónak *aul* gyököt adott, németül, ugymond, *Halle* = aula. Ulphidasban *alh* (= Vorhof, p. 54). Adelung még a' *Saal* (= szála, terem) szót is egynek veszi az *aula*-val, mellyben az *s* csak előragaszték, mint másutt a' *h* és *k* betűk. Erről azonban még kételkedem, sőt a' latin *caula*, a' szász *caül*, alsószász *kühle* szók felett is azon észrevételem van: valljon nem inkább a' görög *κοίλος* és magyar *kajla* szókkal sorozhatók-e össze, mellyek öblösséget (concavitas), ürget jelentenek, tehát rokon jelentésű szók? V. ö. az éjszaki *hole* cavus, 's a' német *Keil* (ék) szókat.

III. A' német *tialle* helyett a' Völuspä című eddai fő énekben, mellyet Etmüller 1830-ban adott ki, melly egyik kincse a' német nyelv régi maradványainak éjszakon, *i féns aulam* olvasható, magyarosan *fényes ólban*, mi a' német fordításban „im Glanzsaale“ magyaráztatik. — Grimmhen illy változások jönnek elő: *hel*, *helle*: tartarus, góthul *hali*, *healle* = aulae, *holla*, *hēal*: aula (Gram. I. 32 225, 236. — II. 458.) Hammer így ír: „Der Hof in der Bedeutung als Gebäuderaum heisst auf arabisch *hauil* *αὐλή*, persisch *hauili*:

Halle, aula; *ahol* = fossa subterranea, englisch *a-hole* = hohl. (Wiener Jahrb. XLVIII. B. p. 27. B. XLIX. Anz. Bl. B. LI.) A' persa *hawli*-ből lett a török köznépi *awli* = sepimentum, septum, vagy *ól*. (Meninszky I. 222.) Arndt is (p. 44; e' formát hozza fel: „Hof, albanisch *awli*, griechisch *awli*, lat. *aula*.“ És már ki tagadhatná, hogy a magyar *ól* (= aul) a' legegyszerűbb, legrégebb és legtisztább gyök is? De még sokkal fontosabb eredményekre is eljutunk további vizsgálat által. Relánd' Palaestinájában olvashatni, hogy a' hegyektől környezett síkságnak vagy térföldnek, Libanon hegyektől kezdve Pharan pusztáig, *Aulon* neve volt, mikép azt Eusebiusból és Hieronymusból felhozza, 's felhozza Xiphilin' helyét, hogy hegyekbe és barlangokba vették magokat a' lakosok az ellenség elől, 's azoknak felül szelelő lyukat hagytak Judaeában. „Loca suae regionis opportuna cuniculis muniebant et moenibus, ut ad ea, si necessitas urgeret, perfugerent; utque ad se mutuo sub terram transeuntes laterent, vias subterraneas (a' persa *ahal*) desuper perforaverunt, quo ventum lumenque perciperent.“ Dioscorides a' Jerikó' völgyét is *αὐλών*-nak írja; így Euseb és Hieronym, ez utólsó azt is megjegyzi: „*aulon* non graecum ut quidam putant, sed hebraeum vocabulum est etc.“ 's Relánd pedig azt is hozzá teszi: „nota obiter *αὐλων* pro valle vel loco plano inter montes accipi, uti apud Dionys. Halicarnass. Ant. I. III. p. 182. πᾶς ὁ μετὰ τῶν λόφων αὐλός. Quod ideo diligentius notandum, quod haec significatio vocis *αὐλός* minus vulgo sit cognita“. 'S vegyük most ezekhez Iustinus' helyét L. 36. „Est namque vallis (Jericho) quae continuus montibus velut muro quodam cincta ad instar Castrorum clauditur“ (I. Relándot, p. 227. Cap. 47. 55. 57.) 's meggyőződünk arról a) hogy a görög *aula* szót Ázsiában kell nyomonkövetni; b) hogy az zárt biztos lakkelyet vagy ólt jelentett; c) hogy a' hegyek közli illy lakoknak *aul* vagy *ól* neve Zonaras' tanúsága szerint már a' Volga-földről eredt bolgárok közt is megvolt, mint azt Schafarik közli is, azon hozzátétellel „*Aul* mögen damals die tatarischen, wie noch jetzt die Kirgischen, die slovenischen Bulgaren, die aus einem mit gigantischen Mauern umrammelten, über mehrere Hügel ausgebreiteten Lager bestehende Residenz ihres Fürsten bei der Stadt Sumen genannt haben“. (Über die Abkunft der Slaven, p. 122. Stritter III. 859.) Most már megérthetjük Ritter' magyarázatja után a' Himalaya hegyek' nevét is. *Hima*: *χειμα*: hó, *álaya* *ól*, tanya (Wohnung): tehát hótanya; 's ki mondhatja meg, mi régi nevezet ez ott? Szinte az Altai hegy' földén megkapjuk a' jéghegyek' nevét *Alek-aula* néven, mit Ritter „baute Gebirge“ szókkal ma-

gyaráz (magyarúl *alakos*?). A' hegyek' neve mongol dialectusokban *oola*, *óla*, *úla*, *ulu*, a' faluk' neve pedig a' dschungariai Öltők közt *aíl*; ellenben a' kancsadaloknál *aala* = hegy (Asia Polygl. p. 270. 276. 295. 321.). Gabelenz azt tanítja, hogy a' mongol nyelvben a' *g* két magánhangzó közt ki nem mondatik, sőt azt a' kalmuk írásban ki sem írják; a' *g* csak hosszítás' jele, azért *agola* olá-nak mondatik ki = hegy, mint chagan = chan stb. Ugyan ezt tanítja Klaproth is. (l. Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, III. B. I. Heft, p. 225 és Asia, Pol. p. 276.) A' módosítások hát így állnak: *ól*, *aul*, *agola*, *akhola*, 's e' két utolsó a' magyar *akol*-nak felel meg. A magyarban *akol* és *ól* jelentésökre nézve egyek; a' turk, tatár nyelvekben ellenben, mint láttuk. azok kunyhót, lakot, s különösen régen Zonaras' tanúsága szerint hegyeken tanyázást jelentett; Palaestinában szinte az *aulon* illy hegykörnyékeket, barlangi lakokat jelentett. Suidasban, H. Stephanus' szótára szerint *αὐλίξω*: in valle dego, *αὐλίον*: stabulum (= ól). Hogy a' görög *aula*, *aulízo*, *aulismos*, *aulion* szókban csak az *ólosás*, azaz tanyázás, pásztorkodás' értelmei rejlettek az írókban is, ez állítványt bő példákkal felvilágosítá Bochart (Hieroz. L. II. C. 44.); de abban vele kezdet nem fogok, hogy a' görög *αἰλία* (sátor) a' zsidó *ahat*-ból lett (= sátorozni); ez utolsót én a' magyar *hál* igéhez kötöm. Simon' szótárában a' zsidó *ulan* is (porticus) a' görög *αὐλή* szóhoz tétetik viszonyba, de Gesenius és Wiener ettől elállottak, 's a' magyar *el*, *első*, *elő* szókhoz tart az nyilván. Az alanusokról, mint hegyek' lakóiról, *aul*-ban vagy ólok szerint sátorozókról más uttal, midőn a' kurd *aalun* megyenév is előforduland, mely ismét nem egyéb, mint a' palaestini *aulon*, a' görög *αὐλίον* föld' neve.

A' finn fajú cseremiszek' nyelvén is *ala*, *ola* lakhelyt 's várost jelent (Gabelenz, Zeitschrift für die Kunde d. Morgenlandes, IV. B. p. 122.). Az ifjabb Gmelin' keleti utazásában a' tatár *a-ulnyie* = falusi lakosok, *aul* gyökből = falu (II. B. p. 121.) ellentétben a' kóboriakkal, kiknek nincs állandó lakuk. Megvan ezen szó még a' kancsadáli keleti szigeteken is Georgi szerint, hol *ullaa* = telelő zárthely (Wintergrube. Russland. II. B. p. 362.), a' mi a' sanskrit *álaya* szóhoz (l. Himalaya = hótanya) még legközelebb jár. Dünkovszky még azt sem tudta, hogy a' szláv nyelv is bírja e' szót, előtte még csak a' magyar *ól* 's görög *αὐλή* szók voltak ismeretesek, nem így a' bővebb tudományu Schafarik előtt, ki a' szláv szóformákat is *ule*, *ulka* (= ólocska), *ulice* idézi, 's a' tatár *aul*, görög *αὐλή*-val

helyesen össze is sorozá. A' volgai bolgároknál nagyon is ismeretes és otthonos volt a' szó, mert leköltözve a' dunai Bulgáriába, itt is a' száz halom mellett épült fejedelmi laknak a' IX. században *ol* vagy *aul* volt a' neve. (Über die Abkunft der Slaven, p. 122; és Slavische Alterthümer II. B, p. 217.) Végre Bulleta' kelta nagy szótárában is (I. in voce: aula) ez áll: *Aula*: ce mot vien d' *ol* = enceinte, habitation, *Aulh* en Cophte: habitation, village.

Az *akol* szóról a' következőket adta elő: I. Kreszne-rics említ *Akal* falut Zalában, *Akol* pusztát Baranyában, *Akol-hát* telket Hevesben, *Akti* falut Ugoosában. Gyarmathi a' latin *caula*, orosz és lengyel *okol*, szerb *okolni*, cseh *okolak*, vend *okolu* szokat fuzé össze. Dankovszky a' szlovák *ukol-t* is megemlíti, és szokása szerint eredeti tót szónak bélyegzi (30. l.). Kassai ezt is mint az *akna*, *ákác* szokat kihagyá, mert hihetőleg idegennek vette; azonban más-kép áll a' dolog, mert ez is egyike azon ósvilági szónak, mellyek *akol* és *ól* formákban szélesen elterjedtek. Hogy a' magyarok is régen élnek mind a' két szóval, bizonyítják a' fenn kiirt helynevek, és már 1193. *ló-akol* jön elő Cornides' okleveles gyűjteményében; possessio *Aklus* (= aklos), Hunyadban a' Zayk vagy Zeyk család' birtoka, 1337-ki osztály-levélben, melly család magát Benkó szerint (Transylv. Special.) a' XI-ik század' kezdeteig documentálni tudja. A' debreczeni grammatica is megtévedt (241. l.), mikor e' szót idegennek vette. *Ménes-Akti* nevü pusztája van Veszprém-ben is.

II. Nagy János a' zsidó és arab *agal* szóra utal (Parall. p. 33.), mellynek értelme: coërcuit, conclusit; honnan *agél* vagy *égel* zsidóul = receptaculum, 's a' moáb *Agal* város' neve (Winer, p. 15). — Meninszkyben aghal persául: praesepe ovium in prato vel in monte (tehát *akol*), és *aghyl* is az, latinul caula, törökül aghlyk: sepimentum, septum, tehát körülfont hely (T. I. p. 221, 222.), arabul oekhyet: akolka, stabulum kicsinyítő formában (T. I. p. 111.). Beregszászy már figyelmeztetett a' persa *agal* szóra, Schafstall értelemben, tehát: *akol* (101. l.) A' vogul *okon* = téli szurtos kunyhó; *bal-agan* = teke-formáú fa-kéreggel fedett nyári *akol*, ide tartoznak-e, vagy az *akna* szóhoz? (L. Falk Topograph. III. p. 462. Müller, Der ugr. Volksstamm. I 65.) Syriában és Egyiptomban a' kereskedő raktárak' neve *okol*, azaz *akol*, bizonyosan a' semitai szó után készült. Levantében Echel-es többes számban a' neve, Egyiptomban *oket-len*. (Wiener Jahrbücher. B. XLVIII. Anz. Blatt. p. 107. és LXII. B. p. 165.)

III. A' persa *achor*, v. *akhor* szót: *stabulum*, *akhorrek*: *exiguum stabulum* (Meninszky I. 65, 66.) ámbár az *r* sokszor felcseréltetik az *l* betűvel, nem merem az *akol* szóval összesorozni, ámbár Diefenbach azt (Celtica, 20. l.) a' gael *angar*: *stabulum* szóval sorozta is össze, mert, mint Pott tovább fejtegeti a' szót: „Locus ubi iumentis pabulum praebetur“ a' *khurdan* igéből is származhatott (comedere); a' középvégi görög *akhoure* szó pedig (Ἀχούρη Ducange) törökök által hozatott Európába. (Ergänz. Blätter zur Hall. Literatur-Zeitung. 1840. Nro 41.) Herbelot írja már, *Emir Akhor* (török pór nyelven: *Imrahor*) a' török szultán' főistállósa, comes stabuli (T. II. p. 362.) 's midőn Klaprothban olvassuk, hogy a' ház' neve a' caucasi Lasok közt *osori*, andi nyelvben *akko* (Asia Polygl. pag. 123), azt is tudhatjuk, hogy az persa vagy török földről származott oda, 's nem a' görög *ojkos* (οἶκος)–ból lett, mellyel Klaproth azt egyenlité. Ezek szerint a' bask *corralia*, spanyol *corral* (= juhakol), a' sardiniai *corali* (= curtile), accorai accoralai (= bezárni, l. Allg. Lit. Zeitung. 1844. Nro 131.) keletről átszivárgott szók. A' mongol *agbola* szóról (= hegy) az *ól*-rul szóltomban emlékeztem. A' persa *ahol* szó is fossa subterranea, tán inkább az *ól*-hoz köthető mint az *akol*hoz, mivel Hammer azt az angol *a-hole*, német *hohl* szókhoz köté (Wiener Jahrbücher, XLIX. Anz. Bl.); ezek pedig az *aula* és *ól* szókhoz tartanak. A' zsidó *akul* (= curvus, tortuosus) sem tart az *akol*-hoz; szinte a' latin *caula* nem oda vehető, mint Gyarmathi akarná.

— Ezen előadás után, melly érdekes nyelvtudományi társalgásra adott alkalmat, a' *titkokok* jelenté hogy a' nm. m. kir. helytartó tanács' részéről vizsgálat végett a' társasághoz átküldött, olasz nyelven írt, illy című magyar nyelvtan: *Introduzione allo studio della lingua ungharese con un succinto vocabulario da A. N.*, „melly felső helyre a' tenger melléki tanodákban használandó oktató könyvül lön benyujtva, 's a' társaság által a' nyelvtudományi osztálynak kiadva, ennek megbizásából Császár Ferencz tiszt. és Vörösmarty Mihály r. tagok által vizsgáltatott, kiknek bírálati felolvastatván, ezekből kitűnt, hogy a' kérdéses munkában mind ketten tetemes hiányokat találván, az jelen alakjában a' kitűzött célra nem alkalmas, tehát csak át-dolgozás és javítás után leend elfogadható; kitűnt nevezetesen hogy a' benne használt módszer következtlen és tétovázó; mire a' nyelvoktatási módszert illetőleg Császár t., Szemere, Toldy és Vörösmarty r. tagok között társalgás folyván, erre nézve az osztály abban állapodott meg, miszerint csak azon magyar nyelvtanítási módszert tartja célszerűnek, melly e' nyelvnek rendszerén alapszik 's vezér-fonalul nem idegen, a' magyartól egész szerkezetökben eltérő nyelvek' grammaticai schemáit használja, melly utóbbi módszer e' nyelvet a' tanulóval habár látszatra könnyebben, de csak felületesen és tökéletlenül ismerteti meg. A' szóban levő munkára nézve pedig a' nmélt. m. kir.

helytartó tanácsnak felírtni rendeltetett, miszerint vagy a' szerző utasíttatnék munkájának a' bírálók' vele közlendő véleményeire és az osztálynak főntebb kijelentett elvéhez mért átdolgozására, vagy pedig bizatnék meg egy a' magyar és olasz nyelvekkel tökéletesen bíró egyén, hogy az academia által a' helytartótanács' megbízásából iskolai használatra készítettett magyar nyelvtan' alapján, 's ennek módszerét követve, készítsen az olasz nyelvű tanulók' szükségeihez alkalmazott olasz-magyar nyelvtant.

Ezután olvastattak *Hunfalvy Pál* és *Lugossy József* ll. tt. véleményei, *Reptczky János' arab nyelvtanáról*, melynek szerint a' szerző készültéet 's anyagon való uralkodást, az illető nyelv ismeretének mai stadiumán állást, bizonyítván, ennél fogva egészben igen jeles munkája, némelly javítások' ajánlása mellett, elfogadandónak ítéltetik, minek folytán az a' tek. igazgatóságnak elfogadásra ajánltatik; a' kézirat pedig a' szerzőnek olly felkérésrel küldetik vissza, hogy munkáját addig, míg a' társaság' viszonyai annak kiadatását engedni fogják, dolgozón ki bővebben a' vele közlendő véleményekben találtató észrevételek' figyelembe vételével. Nehogy pedig ez átdolgozás a' munka' megjelenését még inkább késleltesse 's az netalán később beérkezendő 's elfogadandó dolgozatok által a' kiadás' kiszorítassék, ajánltatik a' tekintetes igazgatóságnak, hogy ezen egészben már is jelesnek ismert munka, a' még teendő javításoktól függetlenül is már most elfogadottnak tekintetvén, a' kiadás' sorát illetőleg ez elfogadás által nyert helyét megtartva, később beadandó munkák ne tétessenek elejébe.

— *Czaczor G.* és *Vörösmarty M.* nyelvtud. osztályi rr. tt. előadván nem helyeslő véleményüket Márkodi Márton „betűismertetési és egyszerűsítési javaslatairól“ról, azok a' szerzővel, kívánsága szerint közöltetni fognak.

KIS GYÜLÉS, FEBR. 14. 1848.

(A' philosophiai osztály' részére)

Szilassy János rt. helyettes elnöktele alatt

Jelen voltak az osztály' részéről Kállay és Sontagh r., Szőnyi lev. tt. --- Más osztályból: Bajza, Balogh, Bugát, Gebhardt, Jerney, Kiss K., Luczenbacher, Szalay, Szemere, Szitrokay, Vállas, Vörösmarty, Zsoldos rr. tt. --- Bertha, Waltherr ll. tt. --- Toldy F. tit., Lukács M. hely. segédjegyző.

SZILASSY JÁNOS rt.

szóbeli előadásban a' természetbölcseletről közölt némelly észrevételt. A' régi bölcsezetek, u. m., nagy jártasságot tanúsítanak a' természeti tanulmányokban. Példa Aristoteles, ki a' physical tárgyokban szintoly jártas volt mint a' philosophiában. — Ujabb időben főképp Schelling fordítá figyelmét a' természetre. Tanúságul szolgálnak e' munkái: *Von der Weltseele, Ideen zu einer Philosophie der Natur, Entwurf eines Systems der Naturphilosophie.* Csak e' munkák' megjelenése után bocsátá közre illy czimű könyvét: *System des transscendentalen Idealismus.* Őt követék mások között Oken és Humboldt Sándor, az első több rendbeli munkái-

ban, a' második e' czímű könyvében: *Ansichten der Natur* Annyi mindazáltal bizonyos, hogy ezek, főleg Humboldt inkább a' tapasztalás' mint a' speculatio' utján jártak. Legujabban Humboldt önmagához hiven Kosmosát úgy szerkeszté: hogy kötőleg (*synthetice*) menve, a' világnak általános és a' földnek részletes kifejléséről értekeznek. Azután a' második kötetben arról szól: minő befolyása volt a' természet' szemlélésének a' költészetre, képirásra és kertészségre. Közbevetve földidézé szóló a' híres szerző' következő helyét (44. l.) „*Wenige Völkerstämme bieten in ihrer Geistesbildung . . . mannigfaltigere und wundersaamere Abstufungen dar, als der finnische Stamm in seinen sprachverwandten Unterabtheilungen. Wir erinnern an jene, jetzt so friedlichen Landleute, bei denen das Epos aufgefunden worden, an die lange mit den Mongolen wechselten weltstürmenden Hunnen, und an ein grosses und edles Volk, die Magyaren.*“ Az említett szép művészetek' tárgyalása után, folytatá, előterjeszti: hogyan haladott az emberi nem a' föld' és világ' ismeretében, a' középtengerről kiindulva, Nagy Sándor alatt Ázsia' belsejébe hatva, később az arabok' foglalásai által messze terjedve, a' földnek új részeit fölfedezve, és a' távsokeket tökéletesítve.— L. 398. ezeket mondja: „*Der dritte und letzte Theil meines Werkes liefert . . . die Ergebnisse der Beobachtung, auf welche der jetzige Zustand wissenschaftlicher Meinungen hauptsächlich gegründet ist.*“ Humboldt' Kosmosának első kötetéhez nagyon hasonlít löweni tanár Waterkeyn' Kosmos hieros-a. Ez amannál is népszerűbb, bontólag (*analytice*) megy a' föld' részleteiről a' világ' általános nézetére, öszhangzásba hozza a' legujabb fölfedezéseket a' bibliai és keresztény tanítmányokkal. Ezek után egyenesen kimondá előadó, miszerint ő leginkább a' természeti tanulmányok' bővebb kifejlésétől várja az alkalmas gyógyszer azt ama' homály ellen, mely már fél századon túl diszteleníti főleg a' német philosophiát. Ha magunkat, földünket és az égi testeket, u. m., alaposan ismerjük: világos, értelmes lesz psychológiánk és metaphysicánk. Dr. Kern a' hálai *Literaturzeitungban* (1847. decemb.) Weitz' psychológiáját bírálván azt állítja, hogy csak úgy haladhatunk a' lélektanban, ha más természeti tárgyak mellett az emberi szellemet is alaposan ismerni törekszünk. Az öreg, nem épen kellemes írásmódu doctor Salat pedig az említett folyóirat' ugyanazon füzetében panaszkodik, hogy még tárgyát és körét sem határoztuk meg a' philosophiának és a' philosophiai karnak. Föltűnő az is, hogy legujabban a' bécsi tudományos academia a' philosophiát mellőzte. Annyi áll, hogy a' philosophiát még most az úgynevezett exact tudó mánkok közé

nem sorolhatni. Ez, u. m., talán csak úgy eszközölhető, ha a még alaposabban ismert természet, és ennek nagy alkotója vétetik a' philosophia' alapjául.

— Ezen előadást

SZONTAGH GUSZTÁV rt.

szinte szóbeli előterjesztése követte, mellyben folytatva m. é. nov. 29kén kezdett közleményét, tárgyalta Ulrici' nézeteinek ismertetését; mire Szilasy J. rt. megjegyzé, hogy már Kant állította, miszerint a' tárgyoknak nem lényegét (noumenon) hanem csak külső jelenetét (phänomenon) ismerjük. Schelling, u. m., a' világszellemről irt munkájában és Humboldt Kosmosában, nyilván kimondák, hogy az egész természet él. Schelling (Der transscendentale Idealismus), Hegel (Phänomenologie és Philosophie d. Geistes) a' szellem' működését hosszan leírja. Örülnünk kell, u. m., hogy a' német bölcselek a' heburkolt speculatiókból kibontakozva, a' közértelem' térére mennek által.

— Ezután ismét a' bölcészeti műnyelv' tárgyalására menvén át az ülés, hosszasb vitatkozás után ezekben történt köz megállapodás. Elm e az ember' lelki tehetségeinek, úgy a' felsőbheknek mint az alsóbbaknak: egész összeségét jelenti; ezt bizonyítják származékai is, miszerint az egyik, elm élkedik, a' lelki és szellemi erők' komoly, felsőbb rendű; a' másik, elm élkedik pedig, alsóbb rendű 's mintegy játékszerű gyakoroltatását teszi; ugyanazt bizonyítja e' kifejezés is: elm éje megháborodott, mi a' lelki tehetségeknak teljes szétbomlását, tébolyodást, órültséget jelent, holott e' szók: esztelen, értetlen, az elm ebeli összes tehetségeknak csak egy részbeni gyengeségét 's hiányát, és csekélyebb zavarodását jelentik. Ezek szerint az elm e szóban foglaltatik úgy az ész, melly a' Vernunft; mint az értelem, melly a' Verstand szónak felel meg. Továbbá tudat, v. tudalom = Bewusstsein; öntudat, v. öntudalom = Selbstbewusstsein; szenvedés = Affectation; h a z a = Vaterland; h o n = Heimath.

KIS GYÜLÉS, FEBR. 21. 1848.

(A' történettudományi osztály' részére)

B. Eötvös József tt. helyettes elnöke alatt

Jelen voltak az osztályból: Bajza, Jerney, és Luczenbacher rr. tt Henzlmann és Waltherr ll. tt. --- Egyéb osztályokból: Gebhardt, Kiss K., Szalay, Szilasy, rr. tt. --- Bertha, Gaal, Szőnyi ll. tt. --- Toldy F. tit, Lukács M. hely. segédjegyző.

LUCZENBACHER JÁNOS Rt.

Svédország' Bleking tartományában találtató, Runamo néven nevezett fölírásos kőszirttről, 's ezzel kapcsolatban hazinkban Fejér vmegyében, a' velencei tó mellett emelkedő sukorói és pákozdi hegyeken egymásra halmozott sziklacsoportokról értekezett.

Hildetand Harald dán király, és Ring Sigurd svéd király között, mintegy 700. év körül Kr. u. háboru ütött ki, Braavalle' síkjain ütközött meg a' két ellenséges tábor, és Harald a' csatamezőn maradt. Ő e' hies braavallei ütközet előtt atyjának tetteit Svédországnak Bleking tartományában egy szirtbe vésette, és a' nép e' blekingi sziklavéseményt Runamo néven nevezi. E' szirtbe vésett jegyekről már Saxo Grammaticus (†. 1204.) írja, hogy azokat olvasni nem tudják. Worm Ole 1640 körül megvizsgáltatá ez ismeretlen jegyeket, csak hogy minden eredmény nélkül. 1754. Langebek látogatá meg a' blekingi Runamót, és azt úti társa Abildgaard le is rajzoló; jegyei azonban ez úttal is ismeretlenek maradtak. 1762. Brocman svéd régiségvizsgáló, és utóbb Arendt határozottan állították, hogy e' jegyek nem betűk, hanem természeti repedések.

A' dán kir. academia 1833. évben a' rejtélyes Runamo' megfejtését választmányra bízta, mellynek egyik tagja Forchhammer természetvizsgáló földtanilag vizsgálta meg annak jegyeit, és kimondá, hogy azok részint természeti repedések, részint emberi kézzel vésett betűk, hihetőleg runák; aztán az egyes jegyek' vizsgálatához fogott, és a' hol csak emberi kézzel vésett vonást talált, azt mindenhol vastag krétával tüntette ki.

Christens-n tájfestő, ki a' kiküldött választmányhoz csatlakozott, lerajzolta az ekkép kikrétázott Runamót. Magnusen Finn tíz hónapi fáradozás után elolvasta a' runamói fölírást, mellynek magyarozatát az academiában terjeszté elő, fentartván magának annak részletes kidolgozását. E' hajdankori írt emléeknek olvasása, melly már 600 év előtt olvashatlannak tartaték, nagy figyelmet gerjesztett, és élénk viták támadtak a' fölött: emberi kézzel vésett betűk-e a' runamói jegyek, vagy természeti szirtrepedések. A' hies Berzelius svéd vegytudós, Nilsson természetvizsgáló 's mások szoros vizsgálat alá vették a' runamói jegyeket, és oda nyilatkoztak egyezőleg, hogy azok mind természeti szirtrepedések, mellyek között egyetlenegy sem fordul elő olyan, melly emberi kézzel vésett betűre mutathatna. *) Ennyiből áll a' svéd Runamo' története. —

*) Worsaae, Zur Alterthumskunde des Nordens. Leipzig, 1847. 4. Runamo.

Fejér vármegyében a' velencei tó fölött magasbuló sukorói és pákozdi hegyeken azon egymásra halmozott köveket, melyekről Horvát István beszél *), mások pogány siroknak, mások áldozati oltároknak tartják. Maga Horvát István, ki egész életét a' történeti adatok gyűjtésének és vizsgálátának szentelé, e' kőcsoportokat emberi kézzel összehordott köveknek, és oly temetőhelyeknek állítja, millyeneknél pogány apáink rokonaik fölött áldozni szoktak. Most, mikor a' pogány siroknak: kőkori, rézkori és vaskori sirokra osztályozása tapasztalásból merített adatok' nyomán kezd mindenütt fejledezni, szinte lehetetlen e' szirteket figyelem és vizsgálat nélkül hagyni; mert ha azokat nem természeti erő, hanem emberi kéz alkotá: ugy kétséget nem szenved, hogy kőkori sírhalmok, következőleg Magyarország' őslakosnak sirjai, melyekben kőeszközök vannak a' halottak mellé letéve. Kőszekerczék és más kőeszközök nálunk is találtatnak ugyan; de hol és miként? annak tudomására beszéd után jutni lehetetlen, és e' kérdés: vannak-e Magyarország' térein kőkori sírhalmok? még ekkorig megoldatlan; pedig a' kőeszközök csak ugy tekinthetők az emberi kéz' legelső 's azért megbecsülhetlen műveinek, ha kőkori sirokban találtattak; mert azon kőszekerczék és más kőeszközök, melyek szántóföldeken vagy vízmosásokban fordulnak elő, többnyire érczel vannak átfúrva 's így nem az érczetek nem ismerő kőkori művei, hanem ennél újabb kori szegény népek eszközei. Kőkori őshalmok a' tenger mellett és nagy vizek körül fekvő vidéken jönnek elő; a' velencei tó fölött emelkedő szirtcsoportok is épen illy' helyzetűek. A' körülmények tehát igen kedvezők. Nem is volt nyugtom, míg (1847.) máj. 25. dr. Szabó Jánossal Sukoróra meg nem indultam.

A' mint a' fehérvári út mellett fekvő sukorói csárdába értünk, elsőben is ügyes kalauzról gondoskodtunk; ez a' szőlők közötti Csepegővölgybe vezetett bennünket, honnan a' csepegőkutnál megpihelve azon térre jutánk, hol a' rejtélyes kőszirtek nagy mennyiségben tűnedeznek föl, melyeken végig tekintve, arról elméltünk: emberi kéz alkotá-e ezen meglepő tűneményt, vagy természeti erő? Megjártuk a' Potóberek nevű vidéket; meglepő tűnemény volt előttünk a' Gádé völgyi szirt, melynek Remekcsúcs nevet adtunk. Előttünk állottak az Abajka erdő melletti szirtek' csoportjai, és mind azon kőtömegek, melyek a' sági háton emelkednek szakadatlanul a' pákozdi szirtekkel.

*) Rajzolatok a' magyar nemzet' legrégebb történeteiből. Pesten, 1825.

De mivel e' szirtcsoportok nagy terjedelmű téren fekszenek, mellyeknek részletes vizsgálására sokidő kívántatik, az érdi kún halmokhoz a' jövő napra különben is, Varsány János' fölügyelése alatt, munkásokat rendeltünk: azért más nap már korán reggel egyenesen az érdi kúnhalmok közé siettünk.

Jul. 18. (1847.) nemesak archæologiai, hanem földismereti és ásványtani tekintetben is folytattuk nyomozásainkat, és azon kérdés' megoldásához: emberi kéz alkotó-e a' velenzei tó fölötti szirtketet vagy természeti erő? most már nagyobb készüllettel fogtunk. Kubinyi Ferenczet, Zipser Endrét, és Varsány Jánost vezetém föl a' szirtcsoportok közé, kik példányokat tördelve e' szirtkekből és átnézve azokat, mint természetvizsgálók oda nyilatkoztak, hogy e' granit képletek tűzerő által emelkedtek ki a' föld' mélyéből, és hullámozott csoportozatokban mállottak el illy egymásra halmozott darabokra. E' képletek mintegy 5 négyszög mérföldnyi terjedelmű tért foglalnak el, és már e' terjedelemtől fogva sem lehetnek emberi kéz' művei. Elővettük a' földfurót és csákánykapát; de emberi műveknek legkisebb nyoma sem volt föllelhető, 's csakhamar átláttuk, hogy mi találtuk föl a' magyarországi Runamót.

Ezekre megjegyzé J e r n e y J á n o s r t., miszerint déli Oroszországban, Mariopol városa' közelében általa szemlélt 's azon vidéken B e s z t á s (magyarítva Hétkő) néven ismert sziklacsoport, melly nagy rónaságon elszigetelve állván 's rajta irás is találtatván, szinte emberi műnek látszik; de figyelmes vizsgálat után kitünt, hogy az irás' kivételével, melly hihetőleg valami nevezetes történet' emlékeül vésetett reá, nem egyéb a' természet' játékánál.

— Ez után szinte

JERNEY JÁNOS r t.

az erdélyi érez sphinxekről következőkép értekezett:

Hatod éve annak, ugymond, midőn a' m. academia' egyik kis gyűlésében az Erdélyből került római viaszkos táblákról értekezése' alkalmával Massmann müncheni tanár' e' tárgyról kiadott illy czimű jeles munkáját: „*Libellus aurarius sive Tabulae Ceratae et antiquissimae et unicae Romanae in fodina auraria apud Abrudbanyam, oppidulum Transsylvaniae nuper repertae &c. Lipsiae. 1841. 4.*“ Letronne és De Vailly francia tudósok' megtámadása' ellen védelmezve: római iratu szövetét minden álság' gyanujától mentnek, az előkor' nagy becsű 's páratlan emlékének lenni nyomós okokkal behizonyította; valamint más részről alapos gyanut gerjesztett nemesak, hanem kellőleg ki is mutatá, miként a' viaszkos tábla' ismeretlen jel-

lemekkel irott része később keletkezett, 's merő koholmány legyen. ¹⁾ Az álság' bővebb támogatásaul epysod gyanánt fölhozott akkor némi sphinx alakot viselő fölirásos, szinte Erdélyből származott érczbuzogányt, vagy is annak látszó eszközt. Hátározottan kimondá e' mű fölött itéletét; előadá a' fölírás' megfejtését olly világos kijelentéssel, hogy azon eszköz nem egyéb legyen sokat jelenteni akaró, de szerencsétlenül sikerült régiségárusi balga koholmánynál. ²⁾ Előterjesztése azonban kissé régecskén hallatván, nem árt most, ugymond, ujlag röviden érinteni a' mű' föltünése' történeti vázlatát, hogy annál világosabbak legyünk a' kitűzött tárgy' fejtegetése körül, majd alább nyujtatván részletes ismertetés annak különös alakzatáról, mit az ide mellékelt tábla A. alatt mutat elő.

A' mennyire kipuhatholhatta előterjesztő: legelőbb Erdélyben látott ugyan napvilágot az érczbuzogány, és pedig a' kutatások' fonala után menve, közvetlen Literati Nemes Sámuel, néhány évek előtt kimult régiségárus' kezéből vevé gr. Bethlen Domokos 1830ik körül; de hogy milly vidéken találtatott? vagy, mint az említett eladó állítá, hogy Maros-Vásárhely környékén lelték volna: az e' fölötti nyomozások eredvény nélkül maradtak; miből kitetszik az eredet' fonalának magán a' régiségáruson megszakadása; bizonyítván ezt Kovács István academiái tagnak Kolosvárról 1842iki majus hónapban az academiához küldött világosító levele.

A' csudálatos szerkezetü régiség mindjárt napfényre jöttek nem kerülé ki Erdély' tudománykedvelő lelkes leányának b. Józsika Jánosnő ó excejának figyelmét, mert az, gyspből több hasonmásokat készítettven, egyet a' hires archaeolog' és franczia institutum' tagjának Lajardnak küldé Párisba; valamint más részről előmutattatott az eredeti b. Hammer-Purgstall Józsefnek és Massmannak gr. Bethlen Domokos által; de fölötte az utóbbiak nem nyilatkoztak, Lajard ellenben azt a' nap és Jupiter' tiszteletére vonatkozó ritka emlékjelnek tartá, igervén arról külön munka' kiadatását. Illy értesítés' nyomán, ugy a' fönnemlített értekezésben előadott okoknál fogva, midőn a' művet merő koholmánynak hirdeté, kimondotta akkor egyszersmind: hogy „bővebb vitatással csak azon esetre tartaná szükségesnek föllépni, ha a' franczia hires archaeolog Lajarde' művet védőkép értekezésével majd előállván, rüt csalódásában a' tudós világot tévutravezetni elég bátor lenne.“³⁾

¹⁾ Tudománytár 1842. XI. 293. 's köv. l.

²⁾ U. o. 318. k. l.

³⁾ Tudománytár 1842. XI. 319. l.

Midőn ezek' rendiben megjegyzi előterjesztő, hogy azon gyps hasonmás, melyet hat év előtti értekezése' alkalmával az academiának bemutatott, szinte a' föntisztelt báró Józsiánó' küldeménye's boldogult Jankowich Miklós' tulajdona volt; kijelentette, miszerint nem vélte hogy még valaha újban szólamlása' tárgyaul szolgálhasson az álnak hirdetett mű; annál is inkább nem, mivel keleti utjáról visszatértekor fönnebb említett Kovács István Kolosváratt arról is értesítette őt többi között, hogy érdeklett közleménye francziára fordítva b. Józsiánó' által Lajdarnak megküldetett; mire az, válaszában, hasonló értelmet nyilvánítva, munkája' kiadásától elállott. —

Ezeket előre bocsátván, átment előadó a' kitüzött tárgy' érdemére, mely ebből áll:

Néhány év előtt hire futamodott, mikép gr. Kemény József tiszt. tag' birtokába Torda' vidékén találtatott olly ércz öntvényü sphinx alak jutott legyen, mely talapzatán fölírast is visel, de ismeretlent, megfejthetlent. — (Az alak' ábrázolatját táblánk B. az irás' nagybavett jellemét B. 1. alatti rajz tünteti elő.)

Thalson, károlyfehérvári tábori lelkész volt az, ki az erdélyi német lapokban 1846ban legelőbb szólamlott föl; o' műnek ugyanis roppant fontosságot tulajdonítva, föliratát megfejtettnek hirdeté; állítván: hogy az görög nyelvü, Kr. u. a' IIIik századból való, jelesen, Aurelian cs. ellen (273—274) Dákia' megszabadítására viselt harcban zászlófő gyanánt használtatott. Betűjelmét jobbról balra így olvasá:

NAΔΙΡΑΙΕΡΕΣΘΣΧΑΜΣΑΜΣ

's kiegészítve következő értelemadásra csigázá:

ΣΜΑΘινα ΣΜατι Χαιρεκακιαν Σεμνα
Θεμυς ΣΕΙουδας ΡΕυστιας Ινεει ΑΠΛΑΑΝου.

azaz:

Az ostor letörli a' kárörömet, mennyei Themis széttépi Aurelian' ingadozó lánczait. *)

Később, a' lipcei képes német ujság a' sphinx' ábrázolását természetlyen nagyságban közölvén az irásnak is hű másolatát adá, melynek megfejtésére Schmitz nevü germanistát hívá föl, ki azon ujság' előbbeni számaiban némelly hetruskus fölírásokat német nyelvünek fejtett meg, vagyis inkább vélt megfejteni. Jelenté ez úttal a' mondott képes ujság, miként már többen kísérték meg az elolvasást, némellyek hún, mások scythá,

*) Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde. 1846. Nro 45. S. 348. ff. — Satellit. 1846. Nro 80. S. 331. Conf. Blätter für Geist. etc. 1847. Nro. 41. S. 321. — Illustrirte Zeitung 1847. Nro. 200. S. 278.

ismét mások sarmata, sőt örménynek vélik az etruskushoz igen hasonló írást *).

E' közzététel után még többen törék fejüket az írás' megfejtésén, mert már francia és németországí tudósok' magyarázatásai lőnek olvashatók. Jelesen:

Hamburgban Boeck H.L. nevű az eszközt római zászló-rúd' tetejének állítván betűjelmét fordított rendű latin íratnak 's ekkép olvasandónak hirdette:

„Nev Spes Epejo item Jemy.“

Párisban némi szlavista („un Slavophile“ aláírással), etruskinak nyilvánítá ugyan az írásjellemet, de nyelvét tőtnak, mely szerinte jobbról balra olvasva ekkép hangzik:

„ima ima Tebeire sarilai“ vagyis:

„ima ima Teviere chariklei“

's illy értelmet adván neki: „il avait nom de Tiberius Charilas ou Charicles;“ azaz: Neve vala Tiberius Charilas (Charicles), és Tiberius cs. Charicles nevű híres orvosára vonatkozni állítá.

Gitschinben némi K. N. H. Hansgirk kerületi főnök (Kreishauptmann) és jeles nyelvbuvár' abbeli, övével megegyező véleményét nyilvánítá, miszerint a' fölírás ó-német, 's a' kereszties hadban zászlógomb' ékességére használtatott, mely illyen olvasást tartalmaz:

„ima ima si di ere farloan“

azaz:

„Ihm, ihm sei die Ehre verliehen.“ (Neki, neki adassék a' tisztelet.) A' betűk között előforduló †et pedig titkos betűnek (signum salutis) állítá.**)

Regensburgban a' történetvizsgáló egyesület' 1847. auguszt. 4kén tartatott közgyűlésében némi előadásra méltatott a' tordai sphinx, mely szerint az, a' német Ir mensäul okkal (régi szász bálványok) viszonyban lenni mondatik; 's hozzávetőleg a' fölírás görög-etruski, de a' nyelv német, bói szójárást viselő; mihez képest korára nézve Kr.u. első századokba helyezendő, midőn Erdélyben a' kelta, római és germán elemek, — mint is pogányok meg keresztények, — egymás ellen harczban állottak. És mégis e' sphinx, keresztény eszmét árul el, azonban pogány jel, valószínűkép keresztényekké lett bójok és keltogallok római szolgálatban volt csapatának zászlógomb-ékesége. Egyébiránt így olvastatott Regensburgban:

„Ima, ima, si di ere farloan.“ azaz:

Ima, ima, sei die ere verliehen;

*) Illustrierte Zeitung 1847. Nro 188. 6. Febr. S. 92.

**) Illustrierte Zeitung 1847. Nro 200. 1. Maj. S. 278. 279.

jelent pedig az „ima“ legmagosbat, mindenek fölött valót, azaz istenséget; tehát ennyit tartalmaz: az istennek legyen tisztelet. ¹⁾

Tapiauban, keleti Poroszországban, Bobrik superintendens, a német császárság' némi hadcsapata' katonai jelének (signum militare) és a XIII-dik századból valónak állítván a' művet, fölírását imigy olvasá:

„Ima, ima Chr. J. si Ere farlo an“
 mely a' mostani németben ekkép hangzanék: Ihm, ihm, Christo Jesu, sei Ehre verliehen. ²⁾

Bécsben a' cs. kir. pénz- és régiséggyűjtemény' egyik jeles öre Seidl János, az austriai birodalomban közelebb lefolyt éveken által fölfedezett régiségeket tudós értekezésében elsorolván, nem kételkedett az erdélyiek' osztályzata alatt, mint különös ritkaság iránt előadni a' már tordai sphinx' neve alatt széltiben ismeretes mű körüli különböző véleményeket, épen az imént elmondottakat, — mikhez Józsa Zsigmond nyugalmazott tanító 's magyarhoni ügyvéd' nézetét toldá; mely szerint a' mű scytha magyar, a' IX—X-dik század', vagy is azon kor' maradványa, midőn Erdély Magyarország'hoz csatoltatván, a' keresztény elem surlódásban 's harczban élt a' pogánnyal. Fölírását illy módon olvasandónak állítja:

„Ima' ima' † (kereszt) itt jere szárnyl'án.“

Midőn Seidl e' magyarázat' motivatióit is érdeklí, legvalóbb színeinek nyilvántja Józsa' fejtegetését, a' nélkül azonban, hogy saját meggyőződését bármi részben sejdítetté. Mindazáltal, hogy a' fejtegetés egybe hasonlítás' nyomán biztosb 's határozottabb alapot nyerjen, közli kőrajzban a' tordai sphinxet egy másik, szinte majd hasonló alakot viselő, buzogány forma ércz műnek ábrázolásával és felírásaival, amazéhoz hasonló betűjellemeket viselővel, mely buzogányszabályú eszköz nyugalmazott őrnagy és régiséggyűjtő Tonelli Taddé kincshalmazában néhány hónap előtt lett Bécsben helyet, állítólag Magyarország' földgyomrából előkerítve. ³⁾

Közben megjegyzé itt előterjesztő: hogy a' rajzolatból úgy a' leírásból itélve e' Tonelli-féle érczbuzogány, épen azon egy azzal, minek gyps mását hat év előtt az academiának bemutatá, 's mi felett, mint előadása' kezdetén elmondaték, akkor pálczát tört. De miután már, folytatá tovább — sphinx alakot viselő két eszköz' rajza kering az archaeologok' kezében —

1) Illustrirte Zeitung. 1847 Nro 218. 4. Sept. S. 154.

2) U. o. Nro 221. 25. Sept. S. 202.

3) Oesterreichische Blätter für Literatur, Kunst, Geschichte, Geographie, Statistik und Naturkunde. 1847. Nro 278. 20. Novemb. Seite 1101—1103.

mik kétségkívül egy bordából kerültek — mind a' kettőt egybe-hasonlítva kell megítélni annál is inkább, mivel föl-rásaik' betüi majdnem mindenben hasonlítanak egymáshoz.

A' tordai sphinxre vonatkozólag el nem hallgatott előadó még egy körülményt. Ugyan is, a' mult évben gr. Kemény József átküldötte a' magyar academiához megítélés végett e' művet: de értekező a' tárgy' szőnyegre tétele' alkalmával jelen nem lévén, véleményt nem adhatott; az iránt mindazáltal értesítve van, mikép tagtársa Luczenbacher János az öntvény' anyagáról és rézburájáról ítélve, határozottan újabb kori koholmánynak nyilvánította azt. Fejtegette, vagy megmagyarázta-e valaki a' fölirást? arról értesítést nem vön értekező. Továbbá:

A' két eszköz' egybe-hasonlítását következő fővonásokban adta elő:

1ször. Mind a' kettő, a' Tonelli-féle (A.) úgy mint a' tordai vagy Kemény-féle (B.) első tekintetre sajtyszerű nyelvbe alkalmazhatást árul el; oly különbséggel, hogy az előbbinek ércz nyelvbe bocsáttathatik be a' rúd, az utóbbi pedig az ércz öntvényből kinyuló vas szög által illesztetik ahhoz.

2ször. Mind a' kettőnek kellő tetején azon oroszán dereku' s leány fejű mesés állat nyugszik, melyet a' régiség sphinx' neve alatt ismer, 's a' görög és persa faragványokon gyakorta előfordul. Különböznek mégis, mert az A. alatti szárnyatlan, B. alatti ellenben szárnyas sphinx.

3ször. Az A. jegyü több képekkel 's iratokkal ellátott ügyes művészi kezek' alkotmánya, míg a' másik merőben durván egyszerű, a' sphinx' alakjánál egyebet nem mutat.

A' fő pontra nézve tehát egyazon eszme' kivitelét szemlélhetni mindkettőn.

Az írásjellem iránt ekkép nyilatkozott értekező: „a' betük nem egyebek görög, hetruskus, és az ugynevezett hun-scytha jellemek' zágyvalékánál. A' minék kimondásával birtokába juthat már mindenki a' szövegek' megolvasásához 's értéséhez ajtó' nyitó kulcsnak, mellynek alapján e' műveket bizton koholmányoknak' mondhatni.“ Ezek után

Allítása' támogatására előmutatta értekező Gorius, és Passeri' nagy munkáiból a' hetruskus és oskus alpha-betnek két rendbeli irott tábláját ¹⁾, úgy szinte Bél Mátyás' munkájából a' hun-scytha ábécét ²⁾; melly utóbbi-

1) Gorii Ant. Fr. Museum Etruscum. Florentiae, 1737. fol. Vol. II. pag. 417. — Passeri Jo. Picturae Etruscorum. Romae, 1776. fol. pag. LI. Tab. II. — pag. CIV.

2) Belii Math. De vetere Literatura Hunno-scythica exercitatio. Lipsiae, 1718. 4. Tab. I.

nál különös figyelembe ajánlá a' d, k, ly, o és ő betűk formáját, mik a' legendák' megoldásával jelentékenyebb szerepet játszanak.

A' fölírásokat értekező jobbról balra így olvasta és fejtette meg:

I. A' Tonelli-féle eszköz' nyelén szemlélhető: (A. 11.)

ZERES IZISTEN

azaz:

Szeress Izisten (Isten).

Ugyanannak egyik kerek gerezdjén vagy paizsán, melyen kezében kifeszített nyilat, 's kantárszárnál fogva lovat tartó férfi látszik: (A. 3.)

HÖDÖN ZOPAN

azaz:

Hödön Zupán.

Šzinte annak másik gerezdén, némi asszonyt ábrázolón: (A. 3.)

ZABÖRA AZON

azaz:

Zaböra Asszony.

A' harmadik gerezd' iratát, melyen férfi 's az előtt faltörő kos, vagy is olyannak vélhető oszlop látszik: (A. 4.)

ROT LE ERE E KOS

azaz:

Ro(n)t le erő e' kos.

A' domboru kereksegek közt kiálló kutya-, sas-, disznó-, satyrus-, ökör- és egyszarvu főket az A 5—10 szám ábrázolja.

II. A' tordai sphinx' talapzati körirata: (B. 1.)

IMA IMAD ILYJ ERES ARSLAN

azaz:

Ima-imád illy erős arslán(t).

Egybevetvén már a' kimutatott sajtászerű betűk' segedelmével nyert olvasásnak a' képekkeli öszvehangzását, nem létezhet a' régiségben, különösen a' palaeographiában jártas egyén, ki szánakozó mosolylyal ne tekintene e' koholmányokra. Értekező valójában nem csak fölmentve érzi magát az előre bocsátott olvasások, képtelen hypothesisek' czáfolásától, sőt a' leghálátlanabb működésbe bocsátkoznék, ha ezen eszközök' hajdansága' megczáfolására több szót használna. Maguk magukat teszik nevetségessé a' történettudomány' embere előtt.

Befejezvén ekként előadását értekező, abbeli figyelmeztetésre ment által, miszerint nem sokára, talán még értekezésének nyilvánítása előtt bizonyára fognak seregenként föl-

tünni germanista és szlavista fejtegetők, kik Seidl' rajzi közvététele után diadaltapsokkal saját népfajuk' magasztalására örömittasan árasztandják rögeszméjök' zavaros kifolyását.— Am legyen hitök szerint övék a' hiu képzeletű kopár dicsőség; de egyszersmind törjék fejöket éjjel nappal a' nagy semmni méltó jutalmául annak, hogy magyarból 's magyartól tanulni hasztalan fáradságnak tartják. — Értekezőt sirjába fogja követni ez arany mondás: „Opinionum commenta delet dies.“

— A' hazai műemlékek' ügyéhez térvén az ülés:

XIX. Olvastatott Lugo s s y J ó z s e f l t n a k Debreczenben, mult é. dec. 16. kelt jelentése némelly biharvármegyei régi falfestvényekről, mellyből a' következők emeltetnek ki:

A' mármaros-szigeti ref. egyház' oltárhelyén előtűnt, a' tek. társaságnak másfél évvel ez előtt általam megküldött 's Henszlmann Imre tr. úr által f. é. febr. 22dikéni kis gyűlésben műértőleg magyarázott fresco-képek' fölfedezése alkalmat adott némelly figyelmes hazafinak a' régibb falak' mészrétegei alatt hasonló főtvenyek után kémlelődni, — és nem sikeretlenül, mert hallomásom szerint már több templomunkban akadtak illy meszelés alatt rejlő régiségekre, de melyeknek egészbeni megvizsgálását az ezzel együtt járó csekély rombolásoktólí félelem nem mindenütt engedi.

Igy tüntek szemébe közelebbi tavaszon főiskolánk' egyik jeles ifjának Révész Imrének is a' siteri (Bihar) templom' hajdani oltárhelyén, most karzatában, most alatt lappangó képek. Miről általa értesülvén, nem késtem azon ref. egyház' igen érdemes és értelmes lelkészét, t. Kovács László urat levéllel megkeresni, kérvén a' gyülekezet' előljáróival oda munkálását, hogy a' falak, míg általam bővebben megszemléltetnének, mostoha kezektől szorgalmasan ovassanak; mit a' derék férfi a' templom' azon részének elzárásával eszközlött is. Nemi idő mulva, nevezetesen f. é. julius hóban alkalmat szakasztván magamnak a' Debreczentől hét mérföldnyire fekvő falucskába nevezett Révész Imre' társaságában kirándulni, midőn firkészési vágyunknak az illetők' kész emberségében semmi akadályát nem találók, fáradatlanul utána láttunk a' falmész' bajos lefejtésének; 's bár ottani mulatásunk egy napi rövid időnél többre nem terjedhetett, gyönyörrel szemléltük a' több mint három százados burok alól egész sorát bontakozni ki a' vallástisztítás előtti ügyes ecsetű, eleven színzetű képeknek, mellyek — kivéve a' karzat' későbbi beállításakor és a' becsinált csinos két goth ablak helyett egy cyclopsi kerek lyuk' vágásakor közbejött rombolásokat — türhető épségben maradtak fen.

Fájdalmasan kell azonban jelentenem, hogy nekem sem időm, sem segédkezeim a' régiség' e' jeles maradványinak kellő díszben 's hűségbeni lemásoltatására nem levén, sőt hivatalos helyzetemben maga az egyszeri odarándulás is nem esekély áldozatot kívánván: kénytelenítetttem az ügyet a' tek. társaság' kezeibe tenni által, — esedezvén, hogy e' műemlékeknek, mellyek eredetijökben már csak kevés ideig maradhatnak fen, czélszerű lemásoltatás általi fentartásáról gondoskodni m-ltóztatnék. A' mit én tehettem, ennyi: hogy az illetőktől a' templom' belsejének a' jövő nyár' elejeig jelen állapotábani türesét kieszközöltem, — igérvén, hogy a' tek. társaságnál ugy a' bontás és fentartás körül sokat fáradozott becsületes iskolamesternek némi jutalmazását, mint a' további lépések' tételét kieszközölni törekvendem Alázatos véleményem szerint a' siteri uradalom' magas lelkü uj földesura, az academia' alapításában különben is nemzetünk' örök haláját érdemlett gróf Vay Ábrahám ő nagyméltósága volna ez iránt fölkérendő, — kinek hazafiu nemes buzgalma 's tudományszeretete, nem kétlem, ohajtott célhoz fogja a' t. társaságot segíteni.

A' fölmerült főstvények részint bibliai, részint legendás tárgyuak. Az evangyeliomi gazdag' története foglalja el a' térnek egy részét, melly három rámában terjesztetik elő, u. m. először a' vendégség, mellyben négy emberalak, a' dőzsölő gazdag, nejével 's cselédével, és az ebek által nyalogatott Lázár mutatkoznak, jellemzetesen nem annyira arcaikban, mint öltözetökben, 's azon kor' fényűzési, nevezetesen asztali készületeiben; — másodsor Lázárnak az angyal által Ábrahám' keblébe vitt lelke, holott is a' mennyország kies elysioni berekként ábrázoltatik; — és a' harmadik rámában a' gazdag családnak a' pokol' rémségei közül fölfelé epedező emlitett személyzete. Az oltárhely' hajlásában több vértanu' kinszenvedései következnek, mellyek még bővebb megfejtést várnak: egyike karóra vetve, másika kerékre fonva tűzön süttetik, — ez utóbbiban, ha nem hibázom, sz. Krisztina vértanu' szenvedése ábrázoltatván; — melly csoportokban ugy a' kínzó zsarnokok, mint a' kínzó bakók figyelmet érdemelnek, jelen levén többnyire a' felhőkől leintó 's a' kinszenvedettek' lelkét felölelendő jézusi kéz is, ugy miként ez a' „Menologium Graecorum“ban is (Urbino, 1727. fol.) le van rajzolva. Egy része ezen osztályzatú képeknek még le sincs a' falrétegek alól fejtvé. Ugyanezek között látszik még töredékben Krisztus' keresztfáni halála is stb. — Külön pedig a' többiekől, az oltárhely' előfalzata' homlokán egy, mind fölfogásban, mind színezetben 's nagyságban egészen különböző ábrázolat, Mihály főangyalnak sárkánynyali harca

mutatkozik, épen úgy, mint ez a' veszprémi káptalan' hiteles peesétén (Cerograph. Hungar. Tyrnav. 1734. 8dr. Tab. II. fig. IX.), valamint IVdik Béla és Kún László királyink' némelly denárain (Catal. Num. Hung. Mus. Széch. Tab. II. fig. 9. és 10. III dik Bélának tulajdonítva; — Luczenbacher - Rupp: Magy. orsz. pénzei VII: 190 és IX: 228) ábrázoltatik; melly u'óbbi rámat én épen ezért is a' többieknél régibbnek, nevezetesen XIII dik század' végérőlínek gyanítom, míg az elébb említettetek teljeseb kivitelöknél, színezetöknél, úgy a' köröttök mutatkozó latin versek' betűalakjánál fogva XV dik századiaknak vélem.

Mellékletül ide csatolom azon négy darab rajzot, melyeket Kassai Károly tanuló ifju e' frescoképekről a' hely' színen igen siető kézzel hevenyében számomra lemásolni sziveskedett, mellyek koránt sem oda voltak számítva, hogy még egykor a' tek. társaság elé kerüljenek; de... kénytelen vagyok, hogy mégis némi előleges ismertetéssel szolgáljak, legalább ezen vázlatokat egész pongyolaságuk- 's tökéletlenségökben közleni; levén ezekből is, legalább az alakok' millyforma épségére, némi következtetés lehetséges, — 's meg levén győződve, mikép jeles műértők, mint például a' szigeti frescók' tudós magyarázója, e' töredék krétázatok után is adhatnak véleményt a' tek. társaságnak arról: érdemesek lesznek-e a' siteri templom' falfösvényei azon becses figyelem-'s pártolásra, mellynek a' tek. társaságtóli kinyerése volt épen célja jelen egyszerű közlésemnek

Tekintetes Társaság! a' siteri templom és annak föstményei már a' mult század' vége óta régiségteni nevezetességgel bírnak, midőn azokat néhai tiszántuli superintendens tudós Hunyadi Ferencz „Keresztyén Archivarius“ czimű munkájában (Vác 1794. Sadr. két dar.) mint Astarte' 's Bél' tiszteletére vonatkozókat hozza föl, 's véleményét úgy magának Siternek, mint több szomszédos helynek szerinte e' vallásra czélzó neveivel támogatja. „A' felyebb említett Esztár-hoz, melly Bihar vármegyében vagyon — így szól ő az első kötet' addendáiban — nem messze a' hegyek között, és igen kies, rejtekes helyen vagyon egy Siter nevű falu, mellynek templomáról hiteles tudósításból bizonyos, hogy nemcsak régi pogány templom formát mutat, hanem az ajtó mellett abban, márványköre a' Thammuz és annak a' szerént való siratása volt lerajzolva, és mint az megiratik Ezek. 8., de a' mellyet nem igen régen bévakoltatott az együgyűség mésszel.“ — És alább: „Ugy vélekedhetünk azért, hogy ezen névben Siter, vagyon a' Venus' ezen egyik nevének nyoma: Siderea, vagy pedig Citherea. Siderea deákul épen az, a' mi zsidóul A-

stara, vagy Aster csillag.“ stb stb. E' tekintély' nyomán vidékünk maig is azon hiedelemben él, hogy a' siteri templom' elpusztultaknak vélt föstményei valósággal syro-phoeniciai vallás' ereklyéi voltak; holott az állalam és nevezett társam által ujlag napfényre került föstmények' nyomán teljes meggyőződéssel lehet állítani: mikép e' templomban mutatkozhatott minden képek, mellyek talán még fél század előtt a' templom' egyéb részeit is boríthatták, nem egyebek mint kereszttyén ábrázolatok, 's thammuzi czélzatoknak csak a' tudós szerző' nagyszerű tévedéséből kereszteltettek. Igaz, hogy mi ajtó melletti képet, bár az illetők' méltánylandó engedékenységből teljes bontásra fölszabadítva levén, és így a' templomnak e' részét is megvizsgálhatván, nem találtunk, 's nem különösen olyat, melly márványkövön ezekieli siratást látattott volna, és így megengedjük, hogy Hunyadi oly képről tesz itt említést, melly azótai épületjavítások által teljesen megsemmisítettett: de minden okunk van ezen talán kienyészett képet is valamely a' többivel sorozatos martyrologiumi jelenetnek tartani; annyival inkább, mivel a' több meglevő képek gyps-alapra levén föstve, ezen alap több helyen a' művész' kénye szerint marmorirozottnak mutatkozik, 's fölületes megtekintésre könnyen márványtáblának vétethetik. Hozzájárul, hogy a' most föltűnt festmények' legnagyobb része az első bemeszeltetés óta háborítlanul nyugodott, és így Hunyadi minden esetre csak igen csekély töredékeket láthata; a' töredékesség pedig tárt kapu a' tévelygő hypothesisekre. — Azt sem foghatók meg: mikép lehete a' siteri templomnak, melly tökéletesen kereszttyén egyház alkatu, már formájából Hunyadi szerint pogány templomra okoskodni? — Sőt eredetileg, mint a' szájhagyomány is tartja, 's alaprajza' vétetésével a' tek. társaság is meg fog győződni, nem más lehete az, mint a' Xlik század óta virágzó nagyváradi székesegyház' fárájához tartozó erdei kápolnácska, melly köré később egész falu telepedett, csalogatva a' hely' kiességén kívül a' készen talált egyházacska által is. — Ha némelly semitai hangzatuaknak látszó helyeink' nevét csakugyan utóbb sem lehetne saját nyelvünkéből vagy az indigena népekéből kimagyaráznunk, vagy történeti alapokra vinnünk vissza, és így irántok a' semitai nyelvhez kellene folyamodnunk: még akkor sem szabadna oly könnyeden egyenesen a' syrophoeniciai pogány szakra egy salto mortaléval szökkennünk vissza, — átugorva az itt önként ajánlkozó sokkal közelebbi 's természetesb, és ezen vidéken csakugyan nem kevés nyomokat hagyott homi izmaeliták' epocháját.

Végezetre azt is meg kell jegyeznem, hogy a' Siterhez egy órányira Berettyó parton fekvő H o d o s falucsának temp-

loma is, melyet visszajövet hasonlóan megszemléltünk, tele van a' mészrétegek alatt a' siteri igen szép főtmenyeknél ugyan sokkal csekélyebb művészetű, de még talán épebben fentartott 's nagyobb számú frescoképekkel, melyek felől, csak pár perczre terjedhetvén ottani mulatásunk, 's a' falat csak pár tenyérnyire lehetvén időnk megbontani, részletesb tudósítást most nem adhatok; de a' melyek nemkülönbben pártolás után esdeklenek, 's talán a' siteriekkel együtt volnának a' tek. társaság által — a' két hely' közelsége is ugy hozván magával — kezelendők; — annyival inkább, mivel a' hodosi ref. gyülekezet szándékozván egyházát jövő nyáron merőben megújíttatni, a' régiség' ezen ereklyéi azontul reánk nézve örökre el fognának veszni.

A' tudósító tag' buzgósága köszönettel vétetvén, e' figyelemre méltó ügyben alapító és igazg. tag gróf Vay Ábrahám úr ő excja a' szükséges másolások' és alaprajzok' kinyerése végett megkerestetni rendeltetett.

XX. Előterjesztetett Gyurikovics György lttól a' Pozsony vármegyében találtató nemzeti műemlékekről harmadik tudósítása, melly egész terjedelmében közöltetük:

Azon nagyszerű emlékek közt, melyek Pozsony vgyében teljes joggal foglalnak első helyt, méltán kiemelendő három sírkő, a' szolocsniczai cath. templomban, melly ámbár észre nem vétetett eddigelé honi geographusaink által, mint-hogy a' falu az országuttól igen távol esik, mégis mint történeti és technical emlékek egyaránt igen fontos és nevezetes.

Szolocsnicza, Széleskút, Breitenbrunn, tót falu, Pozsony vmegye' hegyen túli járásában a' detrekői urodalomhoz 's igy herczeg Pálffy Antalhoz mint földesurhoz tartozván, fekszik Detrekő-Váraljához délre egy negyed, Rohrbachhoz fél órányira, a' Kárpát hegyek' nyugati tövében, a' legregényesebb vidéken; kelet felé a' helység fölött függő magas, és kies sűrű bikkes erdőkkel benőtt Rochstun hegye' csúcsával, nyugatra Búr nevű, vadakkal bővelkedő, fenyves erdővel 's termékeny rétekkel környezve.

Az említett nagyszerű emlékek találatnak a' catholicus parochialis templomban; ezek pedig Balassa Menyhért és Zrínyi Ilona' kőszobrai, és Petron János' sírköve. Ugy hiszem, néhány szó azoknak nevezetességét közelebbről világosítandja föl.

Balassa Menyhért' (Melchior Balassa de Gyarmath) sírköve a' templom' nyugati falához van illesztve, egy oldalbejárásnak jobb oldalán.

Készült ez sima vörös márványkőből 's a' kőfaragás' mesterségének valódi remeke. Rajta egy életnagyságu, mellpán-czélos, sisakos, szakállas, bajuszos lovag hősi alak látszik,

melly jobb kezével feje fölött kardot tart, ez alatt pedig az arczulat' általellenében balra e' szavak olvashatók:

Hodie mihi
Cras tibi.

A' csipőre támasztott bal kéz alatt paizs; látszik, mellyen a' Balassaiak' nemzetségi czimere van, u. m. egy bikafej, nyelvét kiöltő, egyfelől a' száj körül hold, másfelől csillag, az orrán áthuzott gyűrű, felül a' szarvak körül jobbról M., balról B. betűk láthatók, a' hősnek nevét: Melchior Balassa, jelentvén.

De nemcsak művészi tekintetben nevezetes ez emlék; hanem a' reá vésett sírirat is, történeti tekintetben, igen jeles. Ennek tartalma ez:

Spectabili et Magnifico Heroi Melchiori
Balassi de Giarmath, Consiliis Illustri,
Dextra Magnanimo, Victoriis Bellicoso,
Animo interribili et admirabili, Parenti
Suo observan: Stephanus Balassi filius hoc
Monumentum posuit. Obiit Viennae Anno Chris.
MDLXVIII. Mense IX. Februarii aetatis suae anno LVII.

Epitaphium.

Militiae, Martisque Decus celeberrimus Armis
Stirpe Balassae Melchior hic situs est.
Imperat bello invictus nil ausibus unquam
Mutatus retulit Victor ubique manus.
Herois laudes memoret, qui gestat triumphos,
Mens petiit coelos, nomen utrumque polum.

Gyarmati Balassa Menyhért, Ferencz' fia, László' unokája, a' XVI. század' jeles embere, Hont, Bars, Nógrád' főispánja, Szatmár, Tasnád, Detrekő, Nagy-Bánya, Nagy-Tapolcsán várak' és urodalmak' földesura. Az akkori boldogtalan időkben Zápolya János' hűséges embere levén, csak annak halála után állott, Báthory András és Thurzó Ferencz sógorának, kinek testvérét Annát feleségül hirta, közbenjárására Ferdinándhoz, ki is neki azt ígérte, hogy Detrekő várát, melly a' Fugger családnak volt 32 ezer forintokban elzalogosítva, ki fogja számára váltani, 's azt minden jövedelmestül neki adni. 1562. történt e' kiváltás Fugger Antal és János Jakabtól, kiknek azt Salm Ekkúcs Pozsony' főispánja, Salm Miklósnak, 1529ben Bécs városa' híres oltalmazójának fia, 1553. lekötötte. Nagy tekintetet szerzett magának Menyhért hadi erényeivel, mellyekért ötet Svendi Lázár fővezér mindenkor nagy dícséretekkel emlegette. Nevezetes hadi tettet leirták: Pray, Annal. R. H. V. 392. l., Istvánfi, Hist. Rer. Hung. XX. könyv. 140. XXIV. 314.

512. l., Wagner, *Analecta Scep. s. et pr. IV. köt. 99—101. l.*, Forgách Fer. püspök szokása szerint méltatlanul irt róla *Hist. H. 217. 494. 498. l.* Meghalt Bécsben 1568. febr. 9. élete 57. eszt., eltemetett a' széleskúti templomban, melly 1552. a' nevezett Salmi és Neuburgi gróf által evang. jobbjágyai' számára építtetett, s a' 16. század' vége felé 's a' 17nek elején (1610) a' berencsi contuberniumhoz vagyis a' széniczi esperességhez számíttatott. Annak leánygyülekezete volt Rohrbach és Detrekő. Balassa Péter II. Menyhért' fia, István' unokája hitvese, született Pálffy Magdolna, Pálffy Miklós' leánya' kedveért 1615. az evang. hittől el- 's a' catholica vallásra áttérvén, a' szolocsniczai evang. templom szabadságától megfosztatott, 's predikátora kiűzetett.

Balassa Menyhértnek Thurzó Annától I s t v á n nevű fia volt, ki atyjának a' fentleirt síremléket emelte. Ennek adományozta örökjoggal II. Miksa király 1575. Detrekő várát's urodalmát. Ez az evang. vallásért buzogván, 1578 és 1580 közt ama' híres, és mint Pázmán Péter nevezi, „n e v e z e t e s” semptei evang. predikátort, Bornemisza Pétert, Detrekő várába udvari papnak hívta meg, ki nemesak saját könyvnyomdáját tette át Sempte várából Detrekőbe, hanem Szolocsniczán a' predikatori hivatalt is elfogadta, és részint Semptéről, részint Detrekőről többször hivatott meg a' pozsonyi hongyülésekre, hol az evang. vallásu rendeknek isteni szolgálatot tartott nemzeti nyelven. Balassa István D-trekő' ura annyira becsülte őt, hogy Rohrbachon, vagyis magyar kimondással 's irással Rahrbokon egy inscriptionalis házzal é; telekkel ajándékozta meg. Detrekő' várában föllállított könyvnyomdájában szent énekek' nagy gyűjteményét adott ki 1582. magyar nyelven 4ed rétben illy czim alatt: „Énekek három rendbe külömb külömfélec. Elsőben rövid dicséretec vannak, kiknek száma CXCVIII. kik közül soe Prædikatioe melle valóc. Másikba hosszabbac vannak az Szent irás intési és magyarázati szerint, kik Prædikatioe gyanánt oktatnac. Kiknek számoc apróval elegy LXIII. Harmadikba az Bibliának kiválogatott főfő XVIII Historiaból valóc rendeltett Bornemisza Péter által. Psalm. 103. Algyatok az Urat minden ő seregi. Detrekő várába Anno MDLXXXII.” — A' szerző ezen énekes könyvet nagys. Devecseri Csoron Anna asszonynak, Balassa István' második nejének pártfogása alá ajánlotta. A' példányok fölötté ritkák, sőt tán egyetlen példányát a' pesti kir. egyetem' könyvtárában, 1819ben májusban láttam Schwartzner Márton' s iv s készségéből. Bornemisza Péter' második nagyszerű magyar munkája, melly folio rétbén 723 lapra terjed, 's mellynek nyomtatása 1584ben Detrekő' várában kezdődött, 's Rohrbach faluban végződött, illy czimet visel: „Prae-

dikatioe egész esztendő által minden vasárnapra rendeltetett Evangéliumból, iratott Bornemisza Péter által, nyomtatott Detrekőbe 1584ben. "A' könyv' végén olvastatik: „Vége az urnapi Evangéliomok magyarázatának, miből az Ur Istennek neve dicsértessék. Külön kis könyvecskébe találod a' Szentekről való Evangéliomok magyarázatit. Ennec nyomtatása kezdetett Detrekő várába; végeztetett Rahrbokon hozzá tartozó faluba XXV. martii, Kin az Ur Christus fogantatása prædikáltatik MDLXXXIV.“ Az ajánló levél ifiu Balassa Istvánhoz, Balassa Menyhért' fiához, Detrekő földesurához intéztetett ezen czimmel: „Előljáró beszéd. Betsületes N. Urfinac Gyarmathi Balassi Istvánnak, Detrekői és N. Tapolcsán Váránac szabad Wránac, jó kedvet, békeséget, és öröc Eletet kívánoc, és kérec az Istentől a mi atyánktúl, ez az Ur Jesus Christustúl &c. &c. Rarbochon iratott magam házába Kegyelmed faluiába böjt más hónac XXV. napján 1584. Bornemisza Péter.“

Zrínyi Ilona, Balassa István' első nejének sírköve szinte e' templom' nyugati kőfalában találtatik, az említett oldalbejárástól balra. A' tábla fejr márványból van faragva, 's cenotaphium, azaz: a' megholt személynek tiszteletére 's emlékezetére fölkészített emlékjel. Illeti ez a' többször idézett Gyarmati Balassa István' első hitvesét, született Zrínyi Ilonát, a' szigeti hősnek leányát, kit Balassa István mint Gúthi Ország Kristóf országbíró' elmaradt özvegyét vette el. Született Ilona 1546ban, meghalt 1570. július' 8. élte' 24d. évében. A' gyászba borult férj neki sírírását készíttetett, 's azt az említett fejr márványkőbe vésette, mellynek tartalma ámbár terjedelmes, de remekisége miatt megérdemli, hogy a' feledékenységstől vagy elveszéstől megőriztessék.

Epitaphium.

Illustrissimae ac Magnificae Dominae Comitissæ Helenæ
Zrini a Spectabili ac Magnifico Domino Stephano Balassa, Ma-
rito mœstissimo suo positum.

Hoc Helenæ Zrini sunt artus marmore clausi,

Cujus cum Christo mens requiescit ovans.

Ante diem cecidit, viridi ceu messis in herba,

Fœmina Nelæide vivere digna dies.

Fama pudicitiae cessit: ruit alma marita,

Qualem sub dio rarus Apollo videt.

Hac superante, Viro superabat spesque decusque;

Hac moriente, redit cura dolorque Viro.

M a r i t u s.

O dulcis Conjux! hæc me sperare jubebas

Ten (te ne) juvat a thalamis me removere Tuis?

Has equidem mihi sæpe dabas (reminiscere) voces :

„Quis rapiet, nisi me cana Senecta Tibi?“

En promissa fides! Tua quidem mihi verba parabant?

Fata Tua haec luctus sunt monumenta mei.

Nil superest laeti, postquam Te fata tulerunt,

Sed patet in curas area lata meas.

C o n j u x.

Questus hic und' (undø) meas moestissimus inpulit aures?

Moesta mei ne Viri pectora triste gemunt?

Vivere quam vellem Tecum longum æthere in alto,

Et thædas casta prole beare Tuas,

Ni mea ferales rupissent stamina Parcæ,

Stamina lanifica tam bene ducta colo

Pone modum: Lacrymas dilectæ pelle maritæ,

Luce mihi quondam, chare marite magis.

Anne Tibi ante obitum de me suscepta proles est,

Quæ minuat curas admoneatque mei.

M a r i t u s.

Aetheris ob patriam mea cum Connubia spernis,

Horas ancipitem ducere flendo juvat.

Nunc mulcent dictis moerentia corda propingvi,

Nunc casti svadent vincla novare thori.

Jam Sociam, dicto parens aliamque jugatam,

Hic modo quam tecum busta cavata tegunt.

C o n j u n x.

Vixi, et quem dederat cursum fortuna, peregi,

Quæ Tibi curarum dulce levamen eram.

Nunc linquens lucem luctu gemituque repletam,

Adnitor soli, Christe, placere Tibi.

Jam feror huc, nunquam, Marite valet!*)

Sortis et hinc casus disce notare Tuæ.

Sic ait: extremus cum jam super halitus errans

Flebile dicebat: „care Marite vale!“

ChrIstI, HeLenæ ZrInI VeLoX eXIbat aD arCes

LVXIt VbI oCtaVa IVLIVs orbe Die.

Petron János' sírboltja. Petron János Gyarmati báró Balassa I. Menyhértnek, Boldizsár, István, és II. Menyhért' udvarnoka (udvari főtisztje), detrekői 's nagytapolcsáni urodalmaikban főkörmányzója, ki 1613. nov. 27. élte' 76. évében meghalván, a' szolocsniczai evang. egyházban alkotott sírboltban temettetett el. Hátrahagyott özvegye szül. Bertha-

*) E' sor csonka — Szerk.

lanfi Sára, Petron Katalin' leánya és Mednyánszky Miklós' veje állítottak neki egy sírkövet, 's metszettek reá egy latin szerkezetű fölírást, mellynek betűi, sőt szavai az ide 's tova menők' lábai által nagyon el levén sűrölva, nem máskép, mint az 1752ki egyházi megyejárásról kelt rendelvény' segítségével olvashatók. Hogy az érdekes tartalmu fölírat el ne enyészsen, azt itt szóról szóra közlöm.

Monumentum.

Generosi Domini Joannis Petron, olim Sp. ac Magnificorum D. D. Melchioris primi, Balthasaris, Stephani, et Melchioris secundi Balassa de Gyarmath, in Detrekó, Tapolchán Baronum Familiaris et Praefecti, Anno Christi MDCXIII. die 27. Novembris aetatis suae LXXVI. placide juxta ac mature defuncti.

Vir satur annorum jacet hic cum mole laborum,
 Jure parentandi quisque favete seni.
 Utilitate labor, sed honore expenditur aetas:
 Utilitas et honor nos sibi Lege ligant.
 Sic Gener, et Conjunx, et Filia funere Patris
 Quando gemunt, flet Plebs ingeminando Patrem.
 Hic in Conjugio sociali munere grandi
 Sorte gravi meruit cuilibet esse Pater.
 Scilicet Assertor Viduis, Consortibus Auctor,
 Pupillis fautor rebus Adauctor erat.
 In bene vel gestis felix, vel ausibus audax,
 Consilio Primas, Dux pietate fuit.
 Integer in quosvis, in Amicos officiosus;
 Fugit ad hunc pressus, ceu ad Asylon opem.
 Joannes Petron, Petronius Arbitrator alter,
 Alter et Abdias, exstitit alter Atlas.
 Si scis, livorem compesce, fateberis æque
 Nescius, ex aliis nosce, putabis idem.
 Si Tua post obitum vigeant preconia, Lector:
 Sic et inoffensa laude superstes age
 N. M. G. Posteris in thalamum, tumulum,
 S. B. C. Fide Lege, Vitæ Compagne,
 C. P. F. Voto, Fato, Vinculo,
 Amore Obsequio.
 more
 ore
 re.
 Posteritas Fidei nostrae, Generisque Propago,
 Et Tua cum nostris hic ossibus ossa quiescant.

Tendimus huc reliqui, nemo tendentibus obstet.

Invisi forsán, sed non moriemur inulti.

Devinctissimi, Devotissimi E. X. T. R.

Nagyobb fölvilágosítás' kedvéért szükségesnek véli némelyeket megjegyezni. A' kezdő betűk N. M. G. jelentik: Nicolaus Mednyánszky Gener; S. B. C. teszi Sara Bertalanfi Conjux; C. P. F. Catharina Petron Filia. — Posteritas fidei nostrae jelenti az ágostai vallást tartó evangelicus maradékot, mert Petron János, annak neje, leánya, veje és az egész nemzetiség annak hív követői voltak. Azonban, ámbár ezen gyászbolt a' Petron nemzetség' ivadékai' temettetésére volt állítva; mégis a' Balassa familiának detrekői ága, az evang. vallást elhagyván, 's a' szolocsniczai templomnak a' catholicus hit' részére lett elfoglalása 1615. bekövetkeztén, az evangel. hiten lévő Petron' ivadékainak itteni eltemettetése ezután megakadályoztatott.

Egyébiránt e' nemzeti műemlékek nagy mértékben díszítik a' szolocsniczai templomot, 's nem kevés dicséretére válik, sőt igazi humanus indulatára mutat a' helybeli plebánosoknak, hogy nem hagyták magokat azon régi türelmetlen korban vallási túlbuzgóságtól annyira elragadtatni, hogy a' bazini plebános Helmuth Gáspár 1772—1774 példájára az isten' házat e' külső kellemetes díszről megfosztanák, 's mind a' fiui 's házastársi kegyelet' jeleit, mind a' magyar nemzet' műemlékeit megsemmisítenék: sőt inkább azokat a' honi historiának ekkoráig is fentartották. És ohajtható: bár e' csinos történeti emlékek ügyes művész által gondosan lerajzoltatnának, 's közfigyelemgerjesztésül érczre vésetve a' jövő kornak is fentartatnának.

XXI. Olvastatott W a l t h e r r I m r ének Keszthelyt költ rövid tudósítása, melly szerint az ottani grófi kastély' kapualjában egymásra hányva néhány, részint a' keszthelyi, részint a' szalkszentmártoni határban talált kő, mellyek' négyének a' tudósító rajzát is beküldé, miből háromnak római volta ismertett meg; a' negyedik egyszerű keresztelő medenczét állít elő, mellynek egyik lábán 1461. év áll bevésve. A' kastély' előszobái' egyikében Mátyás királynak életnagyságu arczképe található, mellyen durva fekete betűkkel e' szavak olvashatók: „Verissim a effigies Matthiae regis,“ 's hasonlít azon kőre írt képhez, melly az imént Pesten jelent meg. A' könyvtárban a' költő Zrínyi Miklósnak, 's a' zalánkeméni útközethen fiatal korában elhalt fia, Ádámnak arczképei láthatók, mindkettő természet után rajzolva. T o l d y F. azon sejtelmét fejezte ki, hogy e' képek hihetőleg a' költő Zrínyi' csáktornyai kép-gyűjteményéből, mellyről Tollius tesz említést leveleiben, ke-

rültek oda; 's ennyiből hűség' tekintetében különös figyelemre méltók.

XXII. Nagy Iván Miklós' B. Gyarmaton dec. 12. költ leveléből értette az ülés, hogy Nógrád vmegye' levéltárában a' felkölt nemesség' zászlói közt őriztetik kettő, mely 1663. évszámot visel, az egyik 8' 6'' hosszú és 4' 3'' széles, virágosan szőtt égszín selyemből van, 's hasonló színű és anyagú rojtokkal szegetett be. Egyik felén a' megye' címere szépen festve látható ez arany fölirattal: Comitatus Neogradensis, alatta az említett évszám; másik felén Krisztus' képe, fölötte e' sorok: Non nobis Domine, sed nominis tui gloria; alatta: Amat victoria curam. A' másik zászló, anyagát, főtmenyeit 's az írást tekintve, ehhez hasonló, de jóval nagyobb, 's nem négyszegű, hanem két hegyes csúcsra végződő, 's tetemesen megrongált; hagyomány szerint Buda' visszavételénél is szerepelt.

— Végül a' titoknok Fabriczy Sámuel lt. küldeményéből, a' kéziratár' számára kilencz db hiteles másolatu oklevelet nyújtott be, mely XVII. századbeli egyik ismeretes hazai tudósunk és írónk, 's a' beküldő tag' egyik előde A b-H ortis Augustini Keresztely' életére vonatkozik.

KIS GYÜLÉS FEBR. 28. 1848.

Császár Ferencz lt. helyettes elnöklete alatt

Jelen Bajza, Bugát, Czuczor, Gebhardt, Győry, Kállay, Kis K., Luczenbacher, Szemere, Szilasy, Sontagh, Sztrókay, Vállas, rr. tt. --- Bertha, Gaal, Hanák, Henszlmann, Karácson, Korponay, Tasner, Waltherr II. tt. --- Toldy F. tit., Lukács M. hely. segédjegyző.

TOLDY FERENCZ titoknok.

Schedius Lajos elhunyt ig. és tiszt. tag fölött a' következő gyászbeszédet olvasta:

„Édes élet! szép, nyájas megszokása létnek 's működésnek! tőled váljak-e meg?“ Így szólal föl lelke' elkeseredtében Goethe' Egmontja, midőn fiatal, boldog élte fölött a' halálos ítélet mondaték ki. Így fogott volna szólhatni az agg Schedius Lajos, ha a' sors megengedé, hogy az enyészet' nemtője kevés héttel előbb borítsa le fátylóját: midőn azon nő, ki felszázadon túl mint ápoló barátné járdalt mellette, még életben volt. De őt, kinek élvezetes fiatalság, munkás férfikor és vidám öregség jutott, a' végóra őt boldogsága' romjain, rideg, roncsolt kedélylyel találta föl, 's kimulása ohajtott vala és borús egyszersmind; nem azon fájdalom által szépitve, mely egy hosszú de még mindig ohajtott élet' enyészettét kíséri. Schedius élte' szép képét a' kelletlen túl késett halál eltörlötte.

De mi, tekintetes Academia, ne maradozzunk e' szomorú végnél. Sőt idézzük föl elménkben e' régi társ' pályájának hosszu, derült folyását; 's megújítván működései' és szándékai' emlékezetét, merítsünk b'itortást foganataiból, 's tanulságot, hol a' siker fogyatkozott: i, y fogjuk őt, hozzá legmél-
tőbben, megünnepelni.

Schedius olly időpontban lépett a' cselekvő életbe, midőn a' régi kor, a' József császár által földézett eszmeferadalomban hanyatlásnak indula, a' leendő pedig magvának bürkaiból még ki nem bontakozott. Mindenki egy új korszak' küszöbén érzé magát, de a' választandó irány iránt tisztában csak a' legelhatározottabb jellemek voltak; a' teendők' ropant száma minden gondolkodónak tudatába lépett, de azok' sorozása annyival nehezebb, mennyivel nagyobb e' szám 's azok' sürgetősége, 's mennyivel kisebb azoké, kik a' tétlenség' hosszu korában nevelkedve, a' tett' mezejére magokat meghivatva érezheték. Schedius' lelkében a' közérdekek iránti fogékonyság olly élénk és előuralkodó volt, az ohajtás segitni mindenütt hol szükség, olly buzgó; másfelül meleg hazafisága mellett a' nevelés' első benyomásai idegen irányban olly hathatóságok: hogy élte' munkásságában, mellynek czélja ugyan mindenkor azonegy vala: nemesb emberiség' fejtése, mégis, az eszközökre nézve, a' szilárd egységet föl nem találhatjuk. 'S azért ő sokat kezdett, minek befejezésére erő és kor utóbb megfogyatkozott; és sokat tett, de terjedőleg inkább, mint mélybe hatóan: gyakori szerencsétlensége azoknak, kiket a' sors átmeneteli korszakokba helyezett. Egy pillantás életére világosabbá fogja tenni fölfogásomat.

Schedius Lajos egy, a' XVII. században megnevesedett ház' sarjadéka, 1768. dec. 20. 's így közel nyolczvan év előtt született, Győrött. E' város azon időben még előkelőleg német volt; az volt szülői' háza is, mint azon időben Dunán túl a' leghíresebb történeti nevek' birtokosaié; az volt anyja' nyelve, ki kedélyi és szellemi első fejlődését ritka bensőséggel és hatálylallyal vezette. A' felsőbb tanulmányokat felekezetének pozsonyi és soproni főiskoláiban végezte: két olly városban, hol a' nemzeti elem még most is nagynehezen bír fölvirágozni az idegen miveltség' mélyen meggyökerezett tölgyfái között. Hivatásul szülői 's a' körülmények a' papi pályát tűzék elébe: 's így vég kiképzése' eszközeül Göttingen választott, hol 1788-91ig, a' szorgalomnak három évét töltötte. Hogy a' hittudományt, hozzátartozóival lelkesen miveltte, azon versenyé tanusítja, mellyen, a' régi keresztyének' titkos áldozatairól értekezve, a' hittani kar' koszoruját 1790ben ő nyerte el. De ezek mellett a' philologiai, történeti és poli-

tikai tudományok' europai hirü képviselői által napról napra inkább ezek felé vonzatott; 's lón, hogy midón haza térvén, a' Werthes Frigyes' elmenetele által megürült széptani oktatószékre az egyetemnél pálya nyittatnék, ő is megjelent, tizenkilencz vetélytárrsal a' versenyen, 's május' 19. 1792. hivatalába már be is vezetteték. Irodalmunkban ez időtt a' nemzeti irány nemcsak fölébredt vala, hanem a' József halálát követett két országgyűlés által országos jelentességet nyert. Az időszaki literatura hatalmasan mozgott, 's ez, első perczen, Schediust is folyamába sodorta. Barátja Kármán egy, előkelőleg szépirodalmi irányu, folyóiratot indított meg 1794-ben, Uraniát; Schedius munkatársul kezet fogott, 's az adalékok' sorát egy „a' vallásnak szeretetre méltó voltát“ tárgyáló czikkel nyitotta meg, mellyben a' szépnek és jónak frigyét, mint a' humanitas' valódi fogalmát, terjeszté elő. Nyílt karokkal fogadtatott, mint új hódolt, a' magyar írók' egyetemétől, levelezésbe szövődött velök; 's remény vala, hogy nekik munkás társok leend; de a' még azon évben fölfedezett martinovicsi frigy és sok magyar írónak azzal összetűggése olly kényessé tevő a' magyar író' állását azon időben, hogy sokan elhallgatának: 's ezek közé tartozék Schedius is. Azonban hazafisága mégis meztől kerese munkásságának, melly az irodalmi, történeti és földirati szak felé kezdett fordulni; 's ez iránynak kell köszönnünk azon időszaki vállalatokat, mellyeket nem sokára létesíteni kezdett, 's mellyek noha német nyelven szóltak, de tisztán hazai érdekekben mozogtak. Illyek valának: Literaturai értesítője (*Literarischer Anzeiger f. Ungern. Pest, 1797. és 99.*), könyvlajstroma (*Bücher-Messcatalog v. Ungarn. Pest, 1799.*) és Magyarországi Folyóirása (*Zeitschrift von und für Ungern, Pest, 1802 — 4.*), melly utóbbinál a' kornak majd valamennyi tudományos erői, a' magyar ajkuakon kívül támogatták, mint gróf Batthyány Vincze, Engel, Eder, Schönwiesner, Miller, Genersich, Berzeviczy, Marienburg, Paintner, Lübeck, Kietabel, Rummy és számos egyebek, sőt alkalmas magyar közlöny' hiában, némelly magyarok is, mint Szombathy János, Beregszászy, 's a' nagynevü Révai. E' három év volt legszebbike Schedius' irodalmi hatásának: e' folyóirat' hat kötete pedig valóságos kincstára hazánk' történeti, földirati és irodalmi ösmeretének, 's olly buzgóság', cselekvőség' és szeretet' maradandó tanuja, melly hosszabb kitarásra vala méltó. De már 1804 vége felé azon nyilatkozat csüggeszté el a' honi tudományosság' barátit, hogy testi erői a' harminczhat éves férfinak nem elegendők mindazon munkálatok' végrehajtására, mikben e' folyóiraton kívül fáradoz, ha ezt rövid időre föl nem függeszti. Mint illy készülö

munkák Magyarország' földirata 's a' magyar írók' életrajztára hozatik föl: melyek' elkészülése annyival ohajthatóbb vala, mert Schedius mind kettőre pontossága, az utóbbira egyetemes irodalmi avatottsága 's ízlése által mások fölött volt meghivatva. De fájdalom! a' valamennyi hazai folyóiratok' egyik legjobbjának megszűnte amaz ígért gyümölcsöket meg nem érlette. A' földirati munkálatokhoz kívántató adatgyűjtések és levelezések soha sem szakasztattak félbe, de ő, kit mások olly nehezen elégitének ki, maga iránt is kelletinél szigorúbb volt, 's míg azt várná, hogy tökéletest adjon, készületeit az idő, kezei közt elavította. Néhány évvel utóbb tanítói köre ön-ajánlatából tágítottatott, majd hitfelekezetének ügyei töltötték meg gondjait: mik által irodalmi munkái uj késedelmeket szenvedtek. T. i. Schedius a' hellen nyelv és irodalom' közvetlen ismerete nélkül a' classicaí studiumokat csonkáknak, a' szépek történeti fölfogását hiányosnak, az izlésnemesítő eszközöket megfogytakozottaknak, magát a' nyelvtudományt bézagosnak tartotta, 's ugy vélekedék, hogy ha már a' görög nyelvre a' középtanodákban nincsen gond, a' szemeltebb ifjakra nézve az egyetemen kell, és lehetne haszonnal, hatni. Magától kezdve tehát még 1793ban rendkívüli leczkéket adni e' classicaí nyelvben; sőt szorgalmas utánjárásai által sikerült 1806ban egy görög tanszék' rendszerítését kieszközölni, mely ideiglen reá bízott, 's általa, mint a' széptani, 1843ig láttatott el. A' pesti ágostai község' történetébe is neve sokfélekép van beszöve. Midőn ő Pesten megtelepült, e' község alig öt év óta volt megalkotva. Folytonos és gyakor foganatlan igyekezetek után megújított izgatásai 1798ban végre életbe hívának Pesten egy ágostai iskolát, mellyet ő teljes igazzal a' protestantis-mus' palladiumának tekintett, 's melly időrül időre uj alapítványokkal neveltetvén, végre teljes gymnasiummá fejlett ki. A' felügyelőséget ő 1811ben elvállalván, 's rendes kötelességein től, a' külföld' pædagogiai haladásainak ez intézetnél élő közvetítője levén, nem csoda, ha megkezdett munkái részint megakadtak, részint lassan haladtak. Így lön hogy széptani kézikönyve csak 1828ban láthata világot, de mellyben a' szépek fogalmát egészen új 's minden esetre figyelemre méltó módon fejten ki, mély és éles eszének emléket állított. Hogy ő e' munkájával külföldön felekezetet nem alkotott, külső helyzete okozá; hogy a' hazában nem, az előadás' elvontsága, az alkalmazott szép-műtan' elmaradása, a' latin nyelv, mellyen rendszerét előterjeszté, 's azon nagy lézag, melly az ő 's tanítványai' álláspontja közt létezett, 's mellyet ő átlidítani nem igyekezett soha. Ugyanez okozá azt is, hogy e' férfiú, ki a' valódi 's öszhangzó emberi műveltségnek olly magas fokán

állott, sem az iskolában, sem a' társaságban úgy nem hatott, mint fogott volna félszázados pályáján, ha a' gyengékhez leereszkedni, 's rendszerét a' máskép érzők' ellenében magyarázni akarta volna; ha a' fogalmak' magasairól leszállani, 's új tanának, mint kell vala, minden izeit a' tapasztalás' adataival közvetíteni nem vonakodék. Így olly hagyomány e' mű, melly új föltámadásra képes ugyan, de csak úgy, ha olly commentátorra akad, ki azt mit ő' készen tag elmulasztott, pótlani képes is, elhatározott is. Mert azon magyar kidolgozása is rendszerének, mellyet hagyott, nem sokkal több fordításnál. És újra elővette földrajzi készületeit, 's azok' segedelmével Lipszky abroszát, mellynek szerkesztésében Bogdanichchal egykor már részt veve, azt, Blasnek mérnök' segédmunkájával élve, a' tudomány' állásához idomítá, gazdagítá, 's a' roppant haladásokat tett abroszrajzolás' egész pompájával, melly e' nagy-szerű mű' belső becséhez méltó vala, kiadta: de kiadása után sem szünt meg időről időre lényeges javításokkal azt a' kor' lálásán megtartani. E' mellett adá kisebb abroszát is hazánknak, 's belé kezlt egy a' Ritter' szellemében szerkesztendő föld-iratához hazánknak, melly ezt természeti, történeti, néptani 's földrajzi egységként állítandá elé. És fájdalom! e' munkálatot is, a' legutóbbi időkben ifju szeretettel fölkarolt nyelvtani studiumok 's egy új terv szorítá háttérbe, t. i. a' Philocaliájában kifejtett 's a' szépre alkalmazott elveinek a' philosophia' egész körére alkalmazása — 's e' munka az, mellybe a' derék aggastyán nem bele fáradt, hanem bele halt.

Ha meggondoljuk, tekintetes Academia, hogy Schedius azon nagy fogékonyságánál fogva, melly benne minden jó és szép iránt érdeket költött, 's részvételét száz irányban is vette igénybe; a' társas viszonyok' kedvelésénél fogva, mellyek őt mind a' nemes éldelés', mind a' jótékonyság' körében sokképen elfogák; hogy azon több szaknál fogva, mellyre munkássága kiterjedt — hiszen volt idő, mellyben a' selyemtenyészés' dolgában is hatott, 's nem kevésbé figyelme olly sok részre osztott: nem csodálhatjuk, miszerint számos kezdeménye befejezetlen maradt. Ha neveltetését 's társas köreit tekintjük, nem csodálhatjuk, hogy a' nemzeti irányt az egyetemes hazai olly hamar váltotta föl; 's az is csak a' terénészetté vált hosszú megszokás' 's a' neki saját, ellenkezni nem tudó jó-ság' következménye volt, mi élte' vég idején sokakat elhidegített iránta: hogy magát egy ideigl. német színház' föllállításában az ügy' élére engedé állíttatni. De azt nem tagadhatni, hogy a' hazai tudományosság' ügyét tettben és szóban mindig ifju tüzzel és buzgósággal előmozdítani ügyekezett; hogy minden hasznos kezdeményt, melly ötvenöt évet haladott nyil-

ványos pályáján mellette jelentkezett, tettel és tanácssal pártolt, hogy hitfelekezetének valóságos jótevője, körében a' felsőbb humanitas' terjesztője és gyakorlója, 's a' hazai disznek külföldön is lelkesedett véde volt. 'S mindezek' tudatában ő boldog volt mindaddig, míg családja hiány nélkül körülvette. De jött a' nap, melyet ő nem várt soha; a' gyűrű, melly hitvesét az étellel és vele egyszersmind összekötötte, elpattant: 's ezzel sorsa beteljesedett. Ki őt szereté, gyógyszernek ismeré a' halált a' béhegedhetetlen sebre: 's azért az ő sírja fölött nem a' fájdalomnak van helye, hanem a' baráti részvét' ez utolsó ohajtásának: nyugalma csendes legyen a' sírban!

— Több rendbeli belső ügyek' tárgyalása után a' titoknok benyújtotta a' folyó társasági évre szóló acad. Névkönyvet; továbbá a' kéziratlár' számára gr. Reviczky Ádám es. k. státusminister és igazg. tag' küldeményéből Corvin János és Mátyásnak a' XVI. században olasz nyelven irt, 's Florenczben a' Magliabechi-féle kéziratokból másolt, életöket; végre a' könyvtárba: a' másod elnöktől: Javaslat a' magyar közlekedési ügy' rendezéséről; és: Véleményes jelentés a' tiszaszabályozási ügy' fejlődéséről (Pozsony, 1848); Bohn Henrik londoni könyvárústól: Bohns Catalogue of books, vol. I.; Jászay Pál rttól: A' m. nemzet' napjai a' mohácsi vész után, 4. 5. füz.; Repicky János lev. tagtól: Keleti órák, 1. füz.; Zsigmondy Páltól: Thomas János' magyar-francia nyelvta-nát (Soprony, 1763.); végre az illetőktől a' váczai egyházmegye' és a' minoriták' idei névtárait.

M A G Y A R

ACADEMIAI ÉRTESÍTŐ.

VIII. ÉV.

1848. MARTIUS.

III. Sz.

E' hivatalos lapból, mely az academiái gyűlésekben előforduló 's közöttétre alkalmas tárgyakat, valamint az intézetet illető fontosabb jelentéseket közli, az academiái szünidő' kivételével minden hó' 10-dikén egy szám jelenik meg, 's ez a' körülmények szerint mindenkor egy vagy több ívből áll. Néha rajzok is járulnak hozzá. Az egész évi folyamra az előfizetés 2 ft e. p. — Kapható Egenberger J. és fia academiái könyvtárosoknál 's általok a', két haza' minden hiteles könyvtárosainál.

KIS GYÜLÉS MART. 6kán 1848.

(A' mathematicai osztály' részére)

Szilasy János rt. helyettes elnöklete alatt

Jelen az osztály' tagjaiból: Fest, Györy, Kiss K, Vállas rr., és Korponay János l. tagok. Más osztályokból: Bajza, Balogh, Czuczor, Döbrentéi, Jerney, Luczenbacher, Szemere, Szontagh, Vörösmarty rr. tt. --- Erdélyi, Gaal, Székács, Szónyi ll. tt. --- Toldy F. titoknok, Lukács M. helyettes segédjegyző.

GYÖRY SÁNDOR rt.

a' negyedik fokú egyenletek' följejtéséről értekezvén, mivel az általa más alkalommal előterjesztett leszállítási mód azon ellensmondást látszik magában foglalni, hogy: A' föladdott negyedik fokú egyenlet' négy gyökerei mindnyájan képzetes mennyiségek lehetnek, holott az alább szállított harmadik fokú egyenlet minden esetre legalább egy valós gyökérrel bir — ezen nehézséget azon észrevétellel vélte elháríthatónak, miszerint ezen esetben, a' leszállított harmadik fokú egyenlet, nem a' föladdottnak három ismétel n gyökereit, hanem a' további alábbszállítás' törvényét terjeszti elő, mellynek folytatott alkalmazásával, a' megfejtendő egyenlet még egy fokkal alább szállítatván, második fokú egyenletre fogunk akadni, mellyben vagy közelítőleg, vagy végezetre tökéletesen és hiánytalanul a' följejtendő egyenlet' két gyökere foglaltatik.

Előadását dr. Vállas Antal ur rendes tag' illy című munkájából: Beitrag zur Auflösung der höheren Gleichungen. *) Wien 1843. vett példákkal világosítván, a' következő egyenleteket fejtette meg.

*) E' munkát honi mathematicusaink' figyelmébe ajánljuk, valamint magyarul eme' másikat: 'Felsőbb egyenletek egy ismeretlennel, ita úr. Vállas Antal. Budán a' magyar academia' költségével 1842—8.

I. Példa idézett helyen 34dik lap.

$$x^4 + 3x + x^2 - 4x + 10x = 0$$

mellyből találatott alábbszállítva

a) $x^2 - 2x + 2 = 0$. Ezzel az adott egyenlet elosztható lévén

b) $x^2 + 3x + 5 = 0$. És valóban:

$$(x^2 - 2x + 2)(x^2 + 3x + 5) = x^4 + x^3 + x^2 - 4x + 10 = 0.$$

II. Példa 56dik lap.

$$x^4 - 4,002x^3 + 14,01801x^2 - 20,03802x + 25,07005 = 0.$$

találatott alábbszállítva:

a) $x^2 - 2x + 5 = 0$.

b) $x^2 - 2,002x + 5,01401 = 0$.

— Ez után

VÁLLAS ANTAL rt.

az 1846ban jutalomért versenyzett mathematicai 5 pályamunkák' bírálóinak eljárását, egyik pályázónak Kerekes Ferencznek a' Budap. Híradó' 728. számában közzé tett vádjai' irányában igazolván, egyszersmind ez utóbbinak pályairatát tudományos elemzés és részletes bírálás alá vette. Előadása így hangzott:

Kellemetlen kötelességet teljesítek, tisztelt Academia, midőn oly tény választok értekezésem' tárgyaul, melly kiválólag képes vagy ezen intézetre — vagy annak egyes tagjára az igazságtalanság' bélyegét sütni. Tudva van mindnyájunk előtt, hogy Kerekes Ferencz tagtársunk meg nem elégedve az academia' eljárásával, jónak látta magát az 1846diki mértani pályázók' egyikeül bevallani, oly tények' fölhordásával, melyek arra számítvák, hogy mellőzött pályafelelete iránt a' nagy közönségben kedvező elővéleményt támaszszanak. (L. B. Híradó 728. és P. Hírlap 1033. sz.) Hogy ez insinuatiót nem lehetett az academia buzgóbb' tagjainak egykedvűen venni, hanem hogy azoknak munkásoknak kellett lenniök a' mystificatio' eloszlatásában, az magában érthető természetes dolog. Ily szerepet vállaltam én is magamra 's iparkodni fogok, hogy az álfény, melly a' magyar olvasó' szemét kápráztatja, a' tárgytól elvétessék 's ez tiszta fényben tűnjék fel mind azok előtt, kik az igazság' látásában gyönyörködnek.

A' tény' kérdése röviden ez: A' Jablonovszky- társaság Lipszében 1836-dik évi novemberben jutalomkérdésül tüzi ki a' képzeteseknek tértani alkotását, 's e' kérdésre három felelet érkezik, kettő igen silány, a' harmadik hiányos 's a' kérdésnek csak egyik oldalát tárgyaló. Ily körülmények alatt a' társaság ezen harmadiknak a' r a d s á g a' e l i s m e r é s e ü l 12 darab arany tiszteletdíjt határoz, a' többiek' munkáit félre teszi. Ki volt légyen ezen harmadik feleletnek

írója, a' Jablonovszky-társaság alkalmasint maiglan sem tudja. Azonban idő' jártával a' képzeteseknek tértani alkotathatása ismételt buvárlatok' tárgyává lett a' mértani időszaki irodalomban: miért is jónak látta a' m. tud. társaság saját részéről is kérdést tüzni ki a' képzetes mennyiségek' tulajdonságai 's mind analytical mind tértani értelmök iránt. A' kérdésre, mint tudva van, öt felelet érkezett, mellyek közül a' prof. Arensteiné nyerte el a' kitüzött jutalmat, a' dr Nékámé pedig dicsérettel említettén nyomathatásra 's tiszteletdíjra érdemesítetett.

Igy állván a' dolog, Kerekes ur, kiről senki sem tudta, hogy pályázott, fogja magát 's előfizetést hirdettet a' maga pálya-feleletére, hozzáadván, hogy az nagyobb részint a' lipcsei tudós társaság által jutalomra érdemesített munkájából állván, kétséget sem szenved, hogy a' m. tud. társaság által jutalmazottnál sokkal jobb: mert ime ő akkor az egész tudós világgal pályáfván jutalmat nyert: holott a' m. tud. társaság' kérdésére csak a' magyar meddő elmék pályázhattak, mindazok' kirekesztésével, kik magyarul nem tudnak 's kik kétséget sem szenved, hogy a' magyaroknál jobb mathematicusok.

Illy körülmények alatt én mindenek előtt a' Kerekes úr által felhordott tények iránt kívántam tisztába jóni 's ezért viszonyba léptem a' Jablonovszky-társaság' elnökével Dr obisch tanárral, kinek e' tárgyra vonatkozó levelét a' hozzácsatolt két rendbeli hivatalos közleményekkel itt van szerencsém a' tisztelt academiának benyújtani. A' levélnek főkép következő szavaira figyelmeztetem a' tisztelt academiát: „Keine der eingegangenen Schriften hat diess geleastet und keine ist gekrönt worden. Der Verfasser der in Programm vor den beiden aulern ausgezeichneten Arbeit hat nur als Anerkennung des darauf verwendeten Fleisses eine Gratification von 12 Ducaten erhalten. Sein Name ist aber meines Wissens von Seiten der Gesellschaft öffentlich nirgends genannt worden.“ Én nem akarom kétségbe vonni, hogy ezen gratificatióra érdemesített pályafelelet' szerzője Kerekes ur: már csak azért sem, mert ha jól emlékszem, valamelyik honi hirlapban is olvastam, hogy ime ez meg ez külföldön a' mértani pályán jutalomra lón érdemesítve; 's nem akarom kétségbe vonni azért sem, mert mint alább fogjuk látni, a' m. tud. társasághoz beküldött pálya-feleletek kö't valóban találtatik egy, melly mind a' Jablonovszky-társaság'birálatának, mind Kerekes úr' állításainak igen jól megfelel.

Menjünk át a Jablonovsky-társaság' 1837-diki jutalomkérdéseinek taglalgatására. Mint az A) alatti hivatalos csatolmányból látjuk, a' Jablonovsky-társaság 1837-re négy kérdést tűzött ki: két történetiratit, egy rendest 's egy rendkívülit kétös jutalommal, de sem az egyikre sem a' másikra nem akadt pályázó; egy mértanit, mellyre három felelet érkezett; egy közgazdaságit, mellyre csak egy felelet lón beküldve. Mi különösen a' mértani jutalomfeleleteket illeti, a' bírálatok' hivatalos kivonatát magában foglaló B) csatolmányból azt értjük: hogy a' társaság azok közül egyet sem talált jutalomra méltónak — nulla praemio digna; — hogy nevezet szerint az I. és II. számú feleletek homályos előadás, az értelmezések' határozatlansága, új és haszontalan jegyek' használata, 's általános meddőség miatt mellőztettek el, és hogy a' III. számú (a' Kerekes' felelete) nem minden elmésség nélkül tárgyalja ugyan a' kérdést, irodalmi készütsége azonban a' XVIII. század' határain túl nem terjed, ó az újabb fölfedezésekre nincsen tekintettel, nincs is értekezésében semmi, mi a' képzeteseknek analysisi 's tértani használatát fölvilágosíthatná, mert sem az öszrendeltekről, sem az egyenletek' képzetes gyökereiről, sem végre a' határozott egészítmények' képzetes határaitól nem értekezik, a' mit pedig a' képzeteseknek alkothatása ellen fölhold, az nem meggyőző, mennyiben a' kétkedésnek ezentúl is helyt enged. *)

Már ezekből világos, milly színben jelenik meg Kerekes ur' fentebb idézett nyilatkozata, hol magát egyebek közt Rousseau-val is parificálja 's pályafeleletéről azt mondja, hogy hiányai csak abból állottak, hogy az általa kifejtett általános elveket nem alkalmaztatta mindazokra az egyes esetekre, melyekre a' tisztelt (értsd: Jablonovsky-) társaság a' föltett kér-

*) Etenim non sine acumine et eruditione literaria, *quae vero superioris seculi fines non egreditur*, de notionum sibi repugnantium tum in genere, tum speciatim quantitatum imaginariarum in mathesi usu disse it, fusiusque Kuehni, professoris quondam Gedanensis constructionis imaginariarum quantitatum tentamen refutat. *Ad recentiores vero geometras, quos in programme nominavimus; quum eorum scriptu ad manum non essent, auctor nullibi respicit. Nec deprehendimus quidquam, quod ad illustrandum frugiferum imaginariarum in geometria et analysi usum aliquid facere posset. Neque enim de coordinatis, nec de radicibus aequationum, nec de limitibus integralium definitorum imaginariis auctor speciatim disputat. Quae vero de constructione quantitatum imaginariarum negunda in genere exposuit, non ita ab omni parte rem absolvunt, ut spem eripiant, aliam existuram esse questionis solutionem, si quis ad specialia illa accuratius perlustranda accesserit.*

désben czélozott. 'S kitetszik az is, milly nyomatéka lehet abbéli állításának, melly szerint nem igen látszott előtte hihetőnek, hogy „a' melly gondolati, mikor az egész tudós világ' mathematicusaival pályázott, nemcsak figyelemre, de jutalomra is méltóknak íteltettek, ugyanazok most (azaz csaknem tíz évvel később), midőn csupán hazánkbeli, itt is csak magyar ajkú mathematicusokkal lépett föl a' pályára, még csak említést sem érdemelnének.“ Kerekes ur, úgy látszik, azon reményben ringatja magát, hogy ő — a' mathematicai Rousseau — midőn a' Jablonovsky-társaság' kérdésére felelt, az egész tudós világgal concurrált. De ez már azért sem áll, mert a' lengyel refugié által alapított társaság, melly őt annyira megtisztelte, igen csekély summákkal rendelkezik (összes jutalmai még nem tesznek annyit, mint a' m. tud. társaságnak csak egy jutalma), tehát a' száz meg száz németországi tudós társulatok közt nem bir annyi jelentékenységgel, hogy az egész tudós világot mozgásba hozhatná, mi abból is világos, hogy a' történetirási kérdésekre egy felelet sem érkezett, 's hogy lám a' mér-tani kérdésre beküldött értekezéseket milly silányaknak ítélte a' társaság maga. Hogy a' Jablonovsky-társaság, tőkének e-légtelensége miatt még csak Lipcsében sem birta magát a' tudományosság élére fölküzdeni, az onnan is világos, hogy 1847ben egy igazi academia' alapittatása tartatott czélszerű-nek. Nincs is a' maga rendén, hogy Kerekes úr mindig lip-csei tudós társaságról szól, mert más fogalommal bir a' ma-gyar olvasó a' tudós társaságokról, más fogalom alá esik a' Jablonovsky-társaság.

Meg kell rónom még azon szerénytelenségét is Kerekes ur-nak, melly szerint magát isten tudja milly nagy férfinak kép-zelve, a' többi magyar ajku mathematicusokat kevésbé venni látszik. S e g n e r, M a k ó magyar ajku mathematicusok vol-tak, 's az élők közt is fog találni egyet, kinek német munkájá-ban dicséretre méltó 's új eszméket talált a' német időszaki iro-dalom. Sőt az általa ócsárlott koszorúzott pályamunka is azok közé tartozik, mellyek Németországban, tehát a' nagy tudós világ előtt is helyeslést képesek magoknak kivíni. Ime itt a' ,W i e n e r Z e i t u n g'-nak 18dik száma, mellyből látni fogja a' t szelt academia, hogy prof. A r e n s t e i n n a k általunk kos-zorúzott pályamunkája P e t z v a l híres hazánkfia' jóváhagyá-sát bírja, hogy az a' bécsi természetbarátok' gyűlésében fi-gyelmet ébresztett, 's hogy annak német nyelven leendő kiadására kilátás nyílik. A' ,W i e n e r Z e i t u n g'-nak 33dik számából pedig azt fogja látni a' t. academia, hogy az álta-lunk koszorúzott pályamunka immár elsőbbségi féltékenységet is ébresztett M a t z k a tanárban, kinek képességéről mi mind-

nyáján a' legszebb reményekkel vagyunk. Matzka' fölszólásából azt is láthatni, hogy a' tértani alkotás, mellyet Kerekes úr' tagad, annyira nem chimæra, hogy alig van hiresebb analysta, ki azt napjainkban tagadni merné.

Kerekes azon látszik leginkább megütközni, hogy pályafelelete nemcsak jutalmat nem nyert, hanem dicsérettel sem említettett. A' t. academia meg lehet győződve arról, hogy ha három bírálója a' vizsgálat alatt három különböző helyen lévén 's egymással nem értekezhetvén valaminek mellőzésében egyetért, az lehetetlen, hogy nagy jelentőségű legyen. Így vagyunk Kerekes' feleletével. Három különböző helyeken 's egymásrai tekintet nélkül bíráltuk azt's abban megegyeztünk, hogy ez a' tudomány mai állásához képest tekintetbe sem jöhet. Hogy ez jól történt, mindjárt meglátandjuk, mihelyt a' Kerekes ur' alapeszméit bonczkés alá fogom venni.

Ime itt van Kerekes' pályafelelete az I. szám alatt illy jelmonddal: Plus une science est étendue stb. Hogy ez a' Kerekes' munkája, onnét következik mivel az a' + és — fogalmával hozza a' képzetes' fogalmát viszonyba, 's ezt mondja maga is munkájáról. De Kerekes' munkája ez azért is, mivel csak két felelet van a' tértani alkotás ellen: az V. és I. számú, már pedig az V. számú ismeri az ujjab nézeteket, sőt irodalomtörténeti igen szép ismérteket tanúsít, mi miatt tiszteletdíj melletti kiadásra is volt érdemesítve egyik bíráló társunk által, Kerekes úr pedig és lipcsei bírálói egyforman tesznek arról bizonyosságot, hogy Kerekes' feleletében a' XIX. század' eszméi nincsenek taglalva, mi csak az I. számúra illik, tehát ez K. munkája. Kerekes' munkája ez azért is, mert a' tértani alkotásra nézve csak Kühn'e' kísérletéről van tudomása 's a' Jablonovsky-társaság' jutalomtételét csak ez említi. De Kerekes' munkája végtére azért is, mert declamatorius előadású 's az értekezés rövid, a' reá következő kitérés pedig hosszú.

Miután tehát ismerjük Kerekes úr' pályafeleletét, lássuk: mi indithatta a' t. Academia' bírálóit ugyanazon felelet' mellőzésére. E' discussio nekünk megnyugtatósunkra szolgál, de igazolásunk' első lépéseül is tekinthető a' nagy közönség előtt, ha ugyan kívánhatja a' közvélemény, hogy a' m. academia magát minden igaztalan és vak megtámadás ellen igazolja. —

Mi már Kerekes' ur pályairatát illeti, abban szerző példa által mutatja be a' képzeteseket. A' példa ez: kerestetik két olly szám x és y, hogy sommajok = 4, szozatuk = 5 legyen. E' két szám nem analysis' útján kerestetik azonnal, hanem szerző elébb hosszasan demonstrálgatja, kétségkivül szónoklata' fi-

toztatásaul, hogy a' keresett két szám nem lehet azok' osztályából (állító, tagadó, egész, törött stb), mellyek' ismertetést addig fölteszi az olvasónál, 's hosszas lehozását ekkép' fejezi be: miután ekkép átláttuk, hogy a' mondott tulajdonságokkal bíró két számot találni lehetetlen, lássuk, mikép adja tudtunkra az algebra ezen lehetlenséget — 's csak ezen hosszú készülés után ó a' kérdésnek analyticai megoldása, melly szerint találattik: $x=2+\sqrt{-1}$; $y=2-\sqrt{-1}$. — Ezután azt a' kérdést téve magának, hogy miért nem létezhetik két ilyen szám; a' nem létezhetésnek okát abban találja, hogy a' $\sqrt{-1}$ állító is tagadó is egyszer smind.

Áttekintvén szerzőnek okoskodási modorát, először is deductiójában azt a' hiányt találok, hogy az arra a' tételre támaszkodik, miszerint csak az eddig ismert számok fogadtatnak el létezőkül, a' többiekről minden vizsgálat nélkül állítattik a' nem létezhetés. Csak hosszabb kinyújtása ez a' mult századi okoskodásoknak, melly a' tudomány' mai világánál meg nem állhat. Hasonlókép tagadhatni a' szertelen szám' létezését is 's kétségkívül tagadták is, mielőtt annak lételet a' tértan hebizonyította. Egészen hasonló okoskodással vitathatni tudniillik, hogy a' $\sqrt{2}$ sem egész, sem tört, és pedig sem tiszta, sem vegyes, sem állító sem tagadó nem lehet, tehát nem létezhet. De a' tértan' elemeiből mindenki meggyőződhetik, hogy a' $\sqrt{2}$ olly derék háromszög' feszítője által ábrázoltatik, mellynek mellékoldalai egyenként $=1$ vagy hogy az $2\text{Sin}^{\frac{1}{4}}\pi$ stb. Szerző nagy sulyt látszik helyezni abba, hogy a' $+1$ és -1 en kívül más egység nem létezhet, holott az ujjabb kor még a' $+\sqrt{-1}$ és $\sqrt{-1}$ -et is fogadja hl az egységek közé. Az ujjabb kornak tehát hiában mondja, hogy a' $+1$ és -1 -en kívül más egység nem létezet, mert épen ez az, mit az ujjabb kor tagad. Hasonló történt, midőn a' tagadó solutiók sem fogadtatnak el 's hamis gyökök' nevezete alatt nem létezőkül tekintettek, míg azoknak értelme föl nem derítettett. — Mindezen mondottakból az látszik, hogy Kerekes úr nem a' vita' mezején forog, hanem elhagyott régi téren, honnét nyilainak a cumene a' kérdés' mai alakzatát el nem érheti.

Ehhez hozzájárul, hogy Kerekes úr maga sem kárhoztatja a' képzetesekkel élést, azt nyilatkoztatván erről hosszú toldalékjában: „Ez a' képzetesekkel számvetés' tudománya nem puszta ábrázolás, hanem ennek gyakorlati haszna is van, mivel általa sokszor a' legszebb mathesisi igazságokhoz juthatunk 's e' nélkül a' számtan nagyon csonka és hiányos volna.“ Hogy valami nem létezhet, jegyeiben ellenmondást foglal magában — 's mégis használatra alkal-

mas legyen, az megfoghatlan, azt senki sem fogja elhinni; valamint épen ezen látszó ellenkezés adott alkalmat a' képzetesek' természetének ismételt vizsgálására.

Menjünk tovább. Lássuk, mit mond Kerekes ur a' tértani alkothatásról. Itt először röviden csak annyit mond, hogy a' képzetes a' tiszta analysisben képtelen elvont szám (numerus abstractus absurdus seu contradictorius), a' tértanban pedig képtelen tértani mennyiség; például olyan tíz ölnyi vonal egy bizonyos ponttól kelet felé, mely egyszersmind tíz ölnyi vonal ugyanazon ponttól nyugat felé is (!); mi mivel nyilván képtelenség, tehát a' képzetesek egyáltalában nem alkothatók. Ezt példában akarván megmutatni, a' körnek $y^2 = \sqrt{r^2 - x^2}$ egyenletét származtatja le 's bizonyítja, hogy a' körnek semmi pontja sem eshetik körületén kívül — ugyanazon lapba. Úgyde az új tan' hirdetői sem állítják, hogy a' kör' lapjában felel meg valami a' képzetes solutióknak, hanem alapeszméjékből az következtethető, hogy a' lapon kívül — a' metszések' tengelyén és lapon függélyesen álló lapban, hol is a' kör' egyenlete azon pontoktól kezdve, hol $x = \pm r$ mind két felől hyperbola ágait írja le. Már ebből világos, hogy itt is nem az élet 's a' vita' terén találkozik az olvasó Kerekes úrral, hanem elhalványult hypothesisek' magányában, mely hypothesiseket komolyan czáfolgatni nem lehet földadatunk. Mindennek egyik főkétforrása az, hogy Kerekes ur' képzetesek' alkothatásáról mást nem ismer, mint a' miről értekezésében maga mondja, hogy száz esztendőös kísérlet — egy szóval, hogy némely avas könyveken kívül mitsem látszik ismerni a' mathematicai irodalom' köréből. Hiáb teszi hozzá: ab uno disce omnes! mintha bizony mind egy módon próbálták volna megoldani a' kérdést.

Ha már most együvé foglaljuk észrevételeinket a' Kerekes' jutalomfeleletéről, az lényegesen arra megyen ki, mit már a' Jablonovsky-társaság is ítélt róla: hogy az t. i. az újabb vizsgálatok' terén kívül áll, hogy általa semmit sem nyerünk a' képzetesek' használata' tárgyában, 's hogy végtére általa mind azon kérdések, melyek a' képzetesek' tárgyalásával szükségkép kapcsolatban vannak, tökéletesen mellőzettek. Hogy ill' körülmények alatt Kerekes úrnak felelete, jobbak létében, mellőzött, az szintolly természetesnek fogtaláltatni, mint annak a' megjutalmaztatása fogna találtatni, ha a' többi feleletek mind olly silányak volnának, mint voltak a' Jablonovsky-társaságé. 'S itt helyén találok a' nagy közönségnek újra emlékeztetést adni, hogy a' tudós társaságok' jutalmazásai so' relatív becset tanúsítanak, olly helyzetben lévén

társaságok, hogy egyébként silány munkát is kénytelenek megjutalmazni. 'S ez nemcsak a' tudós társaságok' jutalmazásainál történik így, hanem más alkalmakkal is 's egyáltalában mindenkor, a' midőn valamely egyén' tudományosságáról csak relativ ítéletet mondhatni.

Végezetre, minthogy Kerekes úr a' maga pályafeleletét kiadni szándékozik a' végett, hogy a' magyar közönség közte 's bírálói közt ítéletet hozhasson; ő, ki a' német bírálók' véleményét a' magyarokéval ellentétbe teszi, 's ki saját nyilatkozata szerint is kevésbe veszi a' honi mathematicai intelligentiát, ő nem ellenezheti az ügy' fölebbezését ép azon europai közönséghez, melyet maga is ítélethozásra teljesen képezettnek tart. Ha nem ellenzi, hű fordításban fogom munkáját a' világ' leghiresebb mértanáraival közleni, de úgy, hogy egyetlen példányt se adjak könyvkereskedésbe, nehogy Kerekes úr rövidségről panaszkodhassék — 's ez iránt april' végeig elvárom nyílt feleletét. Ha ellenzi, lehetségig hiteles kivonatan fogom eszméit a' jobbák' bírálata alá terjeszteni. 'S ezt én annyival méltányosabbnak tartom, minthogy Arenstein' munkája is alkalmazást ugyanakkorra fog a' nagy közönség elé terjesztetni — mely nagy közönség hogy ítéletet hozzon, és pedig minél szigorúbbat, én teljes szívből kívánom.

— Berekeszté az ülést

KISS KÁROLY rt.

Folytatólagos előadása hadi ügyünk' korszerű átalakulásáról.

KIS GYÜLÉS MARTIUS 13. 1848.

(A' törvénytudományi osztály' részére)

Döbrentei Gábor rt helyettes elnöklete alatt

Jelen az osztály' tagjaiból: Császár Ferencz tt. Sztrokay és Zsoldos rr. tt. Bertha ll. tt. --- Egyéb osztályokból: Bajza, Balogh, Kis K, Luczenbacher, Szemere, Szilasy rr. tt. --- Erdélyi, Gaal, Korponay, Peregriny, Székács, Waltherr ll. tt. --- Toldy F. titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

SZTROKAY ANTAL rt.

a' rómaiaknál divatozott adórendszerről 's az ezzel összekötött szavazati jogról olvasta a' következő értekezést.

Közjogi szempontból tekintve a' római társadalom 's polgárzat sok hánykodáson 's uralmi formákon ment keresztül. Volt királyság, köztársaság és végre császárság. Szembetűnő, hogy alakulása' korán, már a' királyok alatt, figyelemre méltó sok nevezetes rendezés, 's állodalmi intézkedés történt, mely régi 's megszilárdult kormányzásnak is dicsőségére válhatott volna. Ide lehet számítani a' már Servius Tullius király alatt fölállított népmennyiségének számbavételét, és utóbb

t. i. Roma' építettése utáni 350ik évben létre hozott becsübirákat, kiknek főképen két rendü kötelességök volt, t. i. az erkölcsiségre fölvigyázni, az erényeseket hivatalokra emeltetés által jutalmaztatni, az erkölesteleneket pedig megróni 's büntetni; másik hivatások' lényege a b b ó l á l l o t t , hogy a' népet korra 's nemre tekintve számba venni, 's kinekkinek vagyoni állapotját hitelesen megtudni, 's minden egyén' értékét részrehajlatlanul megbecsüfni, 's adózás alá vetni tartoztak, mi végre adóztatási kulcsot kidolgozni szinte kötelességeik közé kellett számítaniok. Illy fontos kötelességek 's tárgyakkal bízván meg a' becsübirák (censores) az állodalomban nagy szerepet foglaltak el. A' római polgárzat a' köztársasági kormányzat alatt küzdötte föl magát a' hatalomnak 's dicsőségnek legmagasabb fokozatára, a' becsübirák' hivatala is mind inkább hatályosbba és fényesebbé vált; 's a' becsübirák nem csak a' rendőrséget, de magános körökre nézve a' fényüzési kiesapongásokat is kárhoztatták. Fabricius becsübiró, Rufinust ki már akkor parancsnokságra (consulságra) kítüzve volt, birtokában talált tiz font ezüst miatt, mint pazar fényüzőt 's a' földet roszul művelőt megróvtá. — A' mi az erkölcsiség fölötti örökösököt illeti, hatalmokban állott még a' tanácsnokokat is a' tanácsból annak megsértése miatt kimozdítani; mi akképen történt, hogy a' tanácsnokok' névsorozatát fölolvastván, kinek nevét meg nem említették, az a' tanácsból ki lón mozdítva; kinek nevét pedig előlegesen megemlítették a' fölolvadás' alkalmával, az fogott a' tanácsülésekben elnökösködni. Időjártával, a' római nemzet a' dicsőségben és hatalomban mindinkább növekedvén a' becsübirák is több fényt 's hatályt vettek magokra, úgy hogy ámbár nem hatalomra, de tiszteletre nézve a' tanácsparancsnokokkal (consulok) egy rangban állottak, 's hasonló díszjeleket, t. i. rőzsényalábokat 's bárdokat hordattak magok előtt; poroszlók azonban nem környezték őket. A' lovagokat erkölcstelenségért lovaiktól megfosztották, 's aranygyűrűvel élés egyedül a' lovagi rangukat illetvén, kiesapongás' esetére, őket az avvali nem élhetésre büntették, az alantibb osztálybelieket pedig szavazási joguktól fölfüggeszthették, 's meg nem javulás' esetére meg is foszthatták. A' közjavakat haszonbérbe adták, az adóról számot adtak, az egyház körüli csinosságra is ők ügyeltek. Tiszti kötelességök közé tartozott továbbá Roma' városát a' gyülevész 's ácsorgó dologtalan aljas néptől megtisztítani, 's kitkit foglalatosságának követésére utasítani, abban a' meggyőződésben létezvén a' római előljárók, hogy a' békét 's jó rendet a' henye tömegnél inkább semmi nem veszélyeztetheti, 's zavarba nem döntheti.

Az aljas tunyálkodó nép t. i. semmit nem veszthetvén tilos ujításokra vágyik, 's alattomos inceselkedések által a' jobb léttel bírótak kaján szemmel nézvén, ha reá szert tehet, megbuktatni törekszik. Jól tudván a' római polgárzati kormány, hogy a' szükölködők' száma kivált a' városokban, mind sokaságra mind erőre 's elszántaságra nézve az állodalomnak veszélyt okozhat, a' tömeget, mikép csak lehetett, földmivelés által foglalatostkodtatták, 's Roma' városából időről időre földmivelés végett a' népetlen vidékekre gyarmatokat szállítottak; 's azon voltak hogy földbirtok mennél több embernek jusson. Innét lehet megmagyarázni: mi ok indíthatta a' romaiakat a' földbirtokhatást korlátozó törvények' hozatalára, 's a' földbirtokhatási mennyiség' meghatározására, hogy tudnilik a' földmivelést az állodalom' javára több kézre juttathatván, a' közjóra több jövedelem háruljon, 's a' földmivelésben több egyén szüntelenül foglalatostkodván, az ujításra vágyó tömeg gyűrüljön, a' haza' védelmére nagyobb szeretet gerjesztessék, és a' polgárzat könnyebben kormányoztathassék. A' romaiak, úgy látszik, az illy módoni becsürendszabást a' héberektől vették által, mert Móses 3dik könyvének 27dik fejezetében szinte hasonló értékbecsülés számláltatik elő, sőt a' birtokhatás' korlátozása is a' rómaiaknál épen azon okból történhetett, melly a' hébereknél a' tulajdont minden ötvenedik évben a' tulajdonosnak ingyen visszaadni rendeli, nehogy egynéhány pénz-es egyénnek fukarsága a' földmivelő osztályt tulajdoni földjéből kivetköztetvén azt nyomoruságba ejtse. Az olyatén polgárzatnak vagynak legtöbb ellenségei, mellyben a' honfiaknak legnagyobb része ősi birtokaitól megfosztatván, hajdani szerencséjére visszaásítózik. Szeme előtt tartotta ezt Móses, 's azért rendelte az öröminévet, melly minden ötvenedik esztendőben előfordulván, minden birtok hajdani tősgyökeres tulajdonosának kezére visszaszállított és pedig minden megtérítés nélkül, 's a' szolgaság is tökéletesen megszüntetvén kiki természetadta szabadságát visszanyerte. Szinte hasonló tekintetekből a' főlebb mondott veszélyeknek részint elhárítása, részint a' jó rend' behozatala, 's a' honfiaknak közmegnyugtatása végett a' becsübiráknak további főlusztai köteleességek közé tartozott a' nemzet' minden egyéneinek értékeiket szoros becsü alá venni 's ahhoz mérve a' szavazásjogot okos aránytartás mellett úgy elrendezni, 's olly igazságos kulcsot találni ki, hogy sem a' birtoki 's értéki képviselőt, se az értelmesség az ingatag tömeg által el ne nyomattathassék; 's azoknak igyekezetők, 's jó szándékjok, kiknek az állodalom' boldogsága leginkább érdekekben fekszik, a' leszavazás által meg ne hisültassék, 's a' köztelherviselés legigazságosabban elosztassék.

Ezen előszámlált becsübirői kötelelıségeknak miképen történt eszközlése léssen kiváltképen jelen értekezésem' tárgya. Mit honi törvényhozásunk a' telekkönyvek' behozatalával elérni kíván, azt a' romai nemzet a' becsübirák által teljesítette. Összeiratni rendeltettek t. i. mindenek, akár a' városban akár azon kívül laktanak, 's eskü mellett kemény büntetés alatt bevallani 's becsét nyilvánítani kellett vagyonaiknak, számát előadni gyermekeiknek, szabadosaiknak és szolgálknak mind önnön magok', nőik 's a' mondott hozzátartozóiknak korokkal együtt; 's bejelenteni tartoztak lakásaikat 's tartózkodások' helyét. A' népnek helyesebb számbavétele végett a' becsübirák olly intézkedést is tettek, miszerint minden magános egyén a' tanyák' ünnepén (paganalia) férfiak, némberek 's kiskorúak, egymástól különbözı, bizonyos meghatározott pénznemet tartoztak nekik bemutatni, mellyek' nyomán képesek lehettek a' polgárok' számát 's polgárzat' erejét legkönnyebben kitudni. Tartoztak az így számba vett nép' számáról, 's vagyoni értékéről hitelen könyvet vezetni, 's az adózást a' birtok, menyenyisége- 's minıségéhez aránylagosan alkalmazva kiszabni. A' romai polgárzatban a' közteherviselés létezett, — 's a' szavazási jog az adó' mennyiség'hez aránylag köttetett; hogy tudniillik mindenkinek a' közdolgokhoz annyi szava legyen, menyenyiben a' közterheket viseli. A' fölebb mondottaknak helyes és igazságos gyakorlatára nézve a' romai polgároknak hat osztályozása állapított meg. Az első és fı osztályba számítottak a' leggazdagabbak. Az osztályozás' első éveiben, t. i. Servius Tullus király' uralkodása alatt, az ország' első alakulásakor a' vagyonosság' egyszerűségéhez képest, leggazdagabbaknak tartattak, kiknek értékök százezer as-ra becsültetett. Az as a' romaiaknál rézpénz' neme volt, mellynek százezere tett a' mi pénzünk szerint ezer tallért. Ezen első és fı osztály' öregek', ifjak, lovagok, és haditár-kovácsok' csapatait foglalták magokban. Az öregek' csapatjára 40, ifjakéra szinte 40, a' lovagokéra 18, a' táborlovácsokéra pedig 2 szavazási jog határoztatott. Így tehát minden csapat egy-egy, és így az első csapat, melly, mint már említettük, a' vagyont és értelmességet képviselte, száz szavazattal birt. Öregekre és ifjakra azért különbözttettek el, mivel az öregek a' várost védeni, az ifjak pedig a' városon kívül katonáskodni tartoztak, — továbbá azért is különbözttettek el, hogy az öregek együtt levén, az ifjuság' tüzeit egyetértıleg annál inkább mérsékelni tudják, az ifjaknak pedig alkalmok legyen a' választásoknál az öregektıl tanácsot kérni, mi többször meg is történt. Ennek egy jeles példáját Livius 26dik könyvének 22. fejezetében ekképen adja elő: „A' pœnusi háború' vége felé kormányparancsnokok' választása

fordult elő. Az ifjak' csapata egyiknek Manlius Torquatust tüzte ki, ez azonban szemel' gyengeségével mentegetvén magát, intette a' csapatot, hogy miután az igen is jó szemü Hannibal még a' honban léteznék. a' parancsnoki főhivatalt gyenge szemü emberre ne bizná, hanem újra szavazván azon hivatalra mást tűznének ki, — ezt ők csak az öregek' tanácsára tenni nyilatkoztatták magokat, mit is az öregektől kikérvén új szavazásra mentek 's Torquatus helyett Claudius Marcellust választották kormányparancsnoknak, melly választásban minden utóbbi csapatok megegyezvén, a' szavazás folytatása szükségtelemmé vált. "Nem hallgathatom el ez alkalommal Liviusnak ugyanazon a' helyen a' mi korunkra is igen illő kifakadását, melly ekképen hangzik: „Vessék meg tehát a' botorok a' régi erkölcsöket, 's alig higycék, hogy valaha az ifjuság az öregekre hallgatott, miután látják hogy e' mostani században még a' fiukban is a' szülék iránti tekintély könnyelműséggé ernyedett.“

A' második osztályt azok tették, kik az első osztálybelieknél a' vagyonosságra nézve alább állottak, 's értékök 750 tallérnál fölebb nem rugott. Ezen osztályban tíz csapatot az öregek, tíz csapatot pedig az ifjabbak tettek, és így szavazhatási joguk huszra határozottatott.

A' harmadik osztály' értéke 500 tallérban állapított meg, 's ezeknek szinte a' második osztálylyal egyenlő szavazási joguk volt, t. i. az öregek' részéről 10, az ifjabbak' részéről is 10 számítottatott.

A' negyedik osztályba soroztattak a' középszerű értékűek, kik t. i. 250 tallérnyi értékkel bírtak. Ezekhez számítottatott az egész zenekar is 's mind az öregeknek, mind az ifjabbaknak egyenlő tíz és tíz csapatot illető szavazat adatott.

Az ötödik osztály' értéke 110 tallérnyi értékben lón megszabva. Livius ehhez számlálja a' zenekart, Halicarnassi Dyonisius pedig a' fölebbi negyedikhez. Ezen ötödik csapatnak mennyisége öregekre nézve 15, ifjakra nézve is 15 számra, és így mind össze 30 szavazatra emeltetett.

A' hatodik osztályba mind azok számítottak, kiknek 110 tallérnál kevesebb értékök volt. Ezek a' katonáskodást csak kivételképen, a' legveszélyesebb időben teljesítették, 's az adózástól is mentesek voltak, egyedül fejük számítottván, attól tartoztak némi csekélységet fizetni. Ezek sem rekesztettek ki a' közdolgokbani befolyásból, 's nekik mind össze egy csapattal jog, t. i. egy szavazat adatott. Ezek úgy tekintettek, mint a' hazát magzatokkal ellátók, és népesítők; mellyre a' hadakozó állodalomnak nagy szüksége volt. Mind ezek római polgárok voltak, mert a' szolgálak nem személyeknek, hanem dol-

goknak tekintettek, — időjártával mindazonáltal a' szabadok is befolyással lehettek a' szavazásokban, és a' csapatok közé bevétettek; — miután t. i. a' népesség' szaporodásával a' csapatok is számosabbak lettek, sőt szakaszokra is oszlottak 's a' szavazatok is megsaporodtak, az érték is nagyobbra tétetett. Az osztályozás és az ezzel járó szavazat a' köztársaság alatt is némelly eltérésekkel divatozott, 's csak a' császárság' beléptével szűnt meg, nem egészen ugyan, hanem annak felét a' császárok magokhoz vonták, utóbb pedig egészen megszüntették. Összeszámítván mind a' hat osztály' szavazatát, láthatjuk abból a' minden részről egész szavazhatóság' mennyiségét. A' hatodik osztályhoz a' zenekart két csapatra számítván, és így ennek is két szavazati jog járván, az egész szavazat' mennyisége 193mat tett. Az első osztálybeliek noha legkevesebb egyénékből állottak, mégis nekik száz szavazat adatván, a' többi osztályok pedig mind össze csak 93 szavazattal bírván, az elsők, ha összetartók voltak, a' többi öt osztályt mindenkor leszavazhatták. Ezen egyenetlenség azon elvből lön ugy elintézve, miszerint az első birtokos és értelmesb előkelő osztályról inkább föltették, hogy a' haza' boldogsága azoknak legfőbb érdekekben fekvén, azt leghatósabban igyekezzenek elő is mozdítani. A' boldog egyszerűség' korában ezen aránytalanság semmi ellenszenvet nem gerjesztett, mert minden polgár ha kevés részben is, a' szavazási joggal fölrúháza levén, azon tekintély, mellyel az első osztálybeliek iránt viseltetett, azoknak jó szándokáról őket egészen megnyugtatta, annál inkább melly a' köztelherviselésnek legnagyobb része az első osztálybeliekre, mint legtöbb értékkel bírókra esvén, abból reájok csak kis adag háramlott, és így a' szavazási jog' hiányát a' köztelherviselés' könnyebbsége pótolta.

A' szavazási jogot az osztályok' csapatai a' Mars' terén az a' végre készített tanyában, nem együtt tömegesen, hanem az osztályok' rende szerint, a' becsübirák, mint rendőri hatóságok által föllívatva csapatonként gyakorlák. Tisztviselőket ott választottak, had és béke iránt határoztak, törvényeket állottak, föllebezés' után mint legfőbb íteszék bíráskodtak, büntettek, 's kegyelmet is osztogattak. — Ha az elsőbb osztályok' szavazatánál a' többség létre jött, az utóbbi osztályoknak szavazásra menetele szükségtelenné vált, 's a' szavazás megszüntetett, és így ritkán történt, hogy az utolsó osztály szavazáshoz jutott volna. Mindezeket a' királyok alatti évekről, de leginkább a' köztársaság' alatti időről kell érteni.

Változó azonban az ég alatt minden. Míg a' római polgárok egymást tisztelve, egyet értve a' haza' szeretetét min-

den magán-érdekeknél sőt az életnél is fölebb becsülték, 's az erényt a' társadalom' sarkkövének tartották, addig őket jóllét és boldogság környezte, a' köztársaság' hadai világszerre győzödelmeskedvén, otthon pedig kiki a' maga helyét erélyesen betöltvén, a' haza fölvirágozott; de végre a' sok jót nemzet' romlása követte, 's a' meg nem elégedés' ármánya őket tulságos vágyakra ingerlette 's mint Petronius Arbitr éneki :

Földet egészen már a' győztes romai birta,
Szárázat és tengert, 's két csillaga merre fut égnek,
Még sem eléglé meg: gályái sikamra kelének
'S kémlének mindent, ha öböl még rejlene vagy föld,
Mellyből sárga arany' csilláma ragyogna ki, — annak
Ellene kelt fennyen szomorú hadi vészbe rohanván,
Kincset fürkészt; 's örömet nem lelte előbbi
Sorsában; 's köznépi gyönyör rá nem hata többé. *)

A' népesedés és gazdagodás' haladtával, a' hiuság, pazar fény, ujtási hajlam, és határt nem ismerő rangvágy, nagyokhoz emelkedési törekvés, 's minden tekintélyek' félretétele melletti önzés, magános haszonlesés 's az ezekből folyó korteskedési viszálykodások a' romai nép' jellemét megváltoztatták, 's előbbi boldog megalégtűtségéből kisodorván, a' pazar fényezés pedig minden felekezethél, de kivált a' köznép között nyomasztó szükségét idézvén elő, nagyok 's közostályuak között korteskedéseket 's meghasonlásokat okozott, 's mindenik párt korteskedés által akart boldogulni 's célja' elérésére akárminő többséget szerezni. Már pedig a' meg nem válogatott többség által valódi célhoz utni ritkán adatik. Igazán mondja egy közkedvességű írónk: „Nem olly többségre kell számolni, minót korteskedés által érhetni el, hanem többségre a' nemzet' miveltebb, 's erényesebb része között, 's való erőt csak illy többség adhat. **) Az illy meghasonlások, izgatások és az ezekből eredett lázongások a' társadalmat ollyannyira megrázkódtatták hogy a' bekövetkezett veszélyeket a' becsübirák' t-kintélye, melynek napja

*) *Orbem jam totum victor romanus habebat,
Qua mare, qua terrae, qua sidus currit utrumque,
Nec satiatius erat, gravidis freta pulsa carinis
Jam peragrabantur, si quis sinus abditus ultra,
Si qua foret tellus, quae fulvum mitteret aurum
Hostis erat: fatisque in tristia bella paratis
Quaerebantur opes, non vulgo nota placebant
Gaudia; non usu plebejo trita voluptas.*

Petronius Arbitr, *Spec belli civ.*

**) Reform. irta b Eötvös József, *Lipsee, 1816*

a' társadalom' nagy kárára lenyugodott, többé meg nem akadályozhatta; 's a' fölzudult zivatart azok, kik támasztani képesek voltak, a' már föltámadtat lecsillapítani nem tudták.

A' nagyok a' szavazatjog' számtöbbségével visszaélvén, a' közpolgárok' mellőztével a' hivatalnokokat egyedül a' magok köréből választották, 's az ezért rájuk kajánkodó népszükségeit kárörömmel nézvén, a' visszavonásnak magva el lönközöttök hintve. A' nép a' közteherviselésben reájok eső résznek csekélységét a' szavazatjog' hiánya' pótolásának többé nem tekintvén, 's hiúságát is megbántva érezvén a' fők ellen föllázdáltak, nagyobb képviseletet, és hivatalképességet követeltek, mi nekik a' népszónoki, összeházasodhatási 's más egyéb jogok által meg is adatván, színre lecsillapodtak ugyan, de ezen jogi kiterjesztéseket kedvezésnek meg nem ismervén, a' nagyokhoz többé őszinte soha nem simultak. Az emberi o-hajtások véghetetlenek, 's a' fölemelkedési vágynak bizonyos megállapodási pontja nincsen. A' romai főfők is azzal, hogy a' köznépet magokhoz emelték, nem sokat nyertek; megismerésre illy esetben csak akkor lehetne számolni, ha a' népi tömegről az általános erényességet föltehetnők. A' veszélyes tusa a' két felekezet között utóbbra is kihatott 's a' népszónokok által tápláltatott; míg végre majd egyik, majd a' másik pártból kerekedtek Mariusok és Syllák, kik a' polgárzatot belső háboruba keverték 's ellenfeleiket zordonul gyilkolták mindaddig, míg végre az öldöklés által elgyengített köztársaságot Pompejus és Caesar' bosszúállási törekvéből eredett harczaik végképen megbuktatták, 's korlátlan hatalmú császároknak önkényű uralkodások alá juttattak örök példájára annak, hogy a' melly ház és társadalom maga ellen meghasonlik, elpusztul. Igaz marad az is, mit a' fölebb idézett írónk más munkájában mond, t. i.: „Egységet akartok, testvéri egyetértést? ássatok a' föld' mélyébe mindent, mit apáink kincsnek tartottak; míg gazdagabbak és szegényebbek lesznek közöttetek, míg az, ki aranynyal hímzett ruhában jár, felebarátinak irigységén gyönyörködik: egyetértés nem lesz közöttetek. A' különbség, melly az úr és szolga között létezik, fen fog állani mind addig, míg a' csillogó arany a' termékeny földnél többre becsültetik.“ *)

Kedves tudomásul vette az osztály B e r t h a S á n d o r lev. tagnak jelentését, miszerint ő, a' magyar Corpus Juris' fordíttatását elrendelő határozat' következtében, bár e' vállalat a' pénzbeli viszonyok' tekintetéből függőben van, koronként foly-

*) Magyarország 1514ben. Regény, írta b. Eötvös József. Negyedik füzet, 142. lap.

tatja munkálkodását, 's több királyok' decretumaival készen van. Kérdést tevéen egyszersmind a' jelentő tag az iránt, vane remény az érdekelt ügynek hova hamarébbi teljesedésbe menetele iránt: a' titoknok kijelentette, miszerint a' pénztár' állapota még most sem biztató, 's hogy épen azért a' corpus-jurisi bizottmány' egyéb tagjai, mióta Werbőczy Hármias könyve megjelent, e' munka' folytatásához nem láthattak. Annál nagyobb méltánynyal fogadtatott Bertha Sándor' munkás buzgótsága, 's kijelenté az osztály hogy, ha a' fordító a' végzeményekkel elkészülne, munkás lenne benne, hogy a' kiadhatásnak! bármiképen módját ejthetné.

RENKIVÜLI KIS GYÜLÉS MART. 20. 1848.

Fáy András igazg. és tt. helyettes elnöklete alatt

Jelen Császár és Kubinyi tiszt. tt. --- Balogh Pál, Czech, Czuczor, Döbrentei, Fest, Gebhardt, Horváth Mihály, Jerney, Kállay, Kiss K., Szemere, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty, Zsoldos rr. tt. --- Bloch, Csatsko, Gaal, Garay, Hanák, Henszlmann, Karácson, Kiss F., Korponay, Mátray, Nagy J., Peregriny, Széchy, Tasner, Török János, Trefort, Waltherr II. tt. --- Toldy F. tit., Lukács M. hely. segélyjegyző. Számos vendégek.

— A' titoknok bevezetőleg rövid örömbeszéddel üdvözölvén a' sajtó' fölszabadittatása 's általában hazánk' politicai viszonyainak gyors és szerencsés átalakulása' szép időszakát; azt indítványozá, hogy az academia e nagy eredmények iránti részvételének közjeleit andandó, hálaliratokat intézne a' felséghez, mint ezen átalakulás' kegyes elfogadójához; a' nádorhoz, mint ki ez életkérdés' eldöntésében hazafiuságának és erélyének felejtethetlen tanuságát adta; az országgyűléshez, melly politicai bölcseségével ugy, mint nemes elszántságával a' hazát örök hálára kötelezte: melly föliratban a' martius' harmadikai országos fölirat' indítványozója 's a' bécsi küldöttség különösen lenne kiemelendő; végre egy üdvözlő föliratot a' minister-elnökhöz, mellyben az academiának a' nemes gróf iránti hálája és bizodalma lenne kifejezve. Egy szíves lélekkel elfogadtatván ez indítványok, e' föliratok' szerkezetei azonnal fölolvastattak, helybenhagyattak, 's azon kéressel rendeltettek a' nm. gróf másod elnökhöz küldetni, kinek mint a' bécsi küldöttség' erélyes tagjának szinte dicső része volt a' nagy ügy' végkivívásában, hogy azokat nevével megerősítvén, az illető helyekre juttatni méltóztatnék. — Továbbá szinte a' titoknok' indítványára, egy örömlobogó' kitüzése rendeltetett el, mellyre az academiának rég választott, de valóssággá csak most vált e' jelszava határozatott föliratni: „Borúra derű!” — Végre Garay János lt. indítványára egy fal-

ragasz' kitüzése rendeltetett el, mellyen az academia a' pesti népnek a' szabad sajtó' kivívásában tanúsított lelkes elszánt-ságát, a' tudomány' és irodalom' nevében hazafiúilag meg-köszönje.

— Ezeken kívül most sürgetősbnek tetszven az academiái reform' szüksége mint valaha, a' titoknok', Vállas és Vörösmarty rr. tt. indítványára válaszmány küldetett ki egy ebbeli javaslat' hovahamarébbi kidolgozása 's az igazgatóság' elébe terjesztése végett. Addig is pedig Zsoldos Ign. rt. ajánlatára a' lev. tagok is szavazattal ruháztattak föl; Henszlmann Imre lt. főlshóllására pedig az üléseknek nyílt ajtók mellett tartása rendeltetett el.

MARTIUS 27. 1848.

O s s z e g y ü l e k e z t e k : Kubinyi Ágoston tt. --- Bugát, Czuczor, Döb-rentei, Gebhardt, Luczenbacher, Szemere, Szilasy, Sztrokay, Vállas rr. tt. --- Hanák, Széchy, Szönyi II. tt. --- Toldy F. titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

— A' helyettes segédjegyző értesítvén a' megjelent tagokat, hogy Pozsonyból és Bécsből a' m. felelős ministerium' alakulása körüli akadályok iránt érkezett bal hírek' folytán ez órában a' museum' terén népgyűlés tartatik, melly a' nemzet által kivívott jogok' megőrzése végett teendőök fölött hozand végzést: ennek hallatára a' jelen voltak ugy hívek, hogy illy fontos pillanatban, midőn a' haza veszélyben forog, hiányozván a' tudományos tárgyalásokra szükséges lelki nyugalom: az ülés egyáltalában meg nem tartható; 's azonnal el is oszlottak.

KIS GYÜLÉS APRIL 1. 1848.

Gebhardt Ferencz legidősb rt. helyettes elnöklete alatt

Jelen Czuczor, Fest, Kiss K., Sztrokay, Vállas, rr. tt., Arenstein lt. --- Helmezy M. szavazatos pénzt. --- Toldy Ferencz titoknok, Lukács M. h. segédjegyző.

ÁRENSTEIN JÓZSEF.

az utolsó nagy gyűlés által választott mathem. osztályi lev. tag, székét elfoglalandó, értekezést kezdett olvasni, mellynek tárgya a' d'Alembert' elve, az ugynevezett virtualis utak' elve' (principe des vitesses virtuelles) olly általános alkalmazhatóságának megmutatása, miszerint abból az összes erőszet' (mechanica) minden tételei mintegy főelvből következnek. Az értekező befogadottnak nyilvánított; előadása pedig a' math. osztály' legközelebbi ülésében folytatatni határozottatott.

— A' titoknok jelenté, hogy martius' 31ig mint határnapig az 1846ban kitűzött, 's a' dunántuli nyelvjárások' tudományos ismertetését kívánó nyelvtud. osztályi jutalomtételre egy pályairat érkezett illy jelmonddal: „A' népnyelv azért nagy fontosságu, mert régibb az irói nyelvnél, és sok tekintetben lehet hozzá folyamodni eligazodásul. Erdélyi.“; 's azt beadván, az tárgyalás végett a' nyelvtudományi osztálynak adatott által; a' jeligés levél pedig az academia' és az elnöklő rt.' pecséteivel borítékba zárva, a' levéltárnoknak adatott őrzés végett. — A' mathematicai jutalomtétel ez uttal feleletlen maradt.

— Az academiái ülések a' fenforgó körülményeknél fogva majus 1ig elhalasztattak.

Szerkeszti Toldy F. titoknok. Nyomt. Trattner - Károlynál Pesten.

